

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1978, LET. XV, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

5-6

IZ VSEBINE

Ernest Petrič: Preosnova mednarodnih odnosov

Marko Vrhunec: Problemi uresničevanja nove mednarodne ekonomske ureditve

Milijan Komatina: Prispevek gibanja neuvrščeniosti k razvoju mednarodnih odnosov

Breda Pavlič: Množična komunikacijska sredstva v službi revolucionarnih družbenih sprememb

Ziga Vodušek: Mednarodni center za upravljanje podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju

Jugoslovansko posvetovanje: Znanost, izobraževanje, kultura in nove mednarodne gospodarske ureditve. Iz gradiva posvetovanja

objavljamo avtorizirane prispevke: Dušana Popovskega, Slobodana Ristića, Eda Pirkmajerja, Stipe Šuvarja, Božidarja Gačra, Toma Martelanca in Slavka Splichala.

TEORIJA IN PRAKSA

1978

5-6

revija za družbena vprašanja, let. 15, št. 5-6, str. 549-708, maj-junij 1978
UDK 3, YU ISSN ZZ40-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Šiftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 120 din, za delovne organizacije 200 din, za tujino 300 din; v prosti prodaji je cena enojne številke 20 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

ERNEST PETRIČ: Preosnova mednarodnih odnosov 551

NOVA MEDNARODNA GOSPODARSKA UREDITEV, NEUVRŠČENOST, DEŽELE V RAZVOJU:

MARKO VRHUNEC: Problemi uresničevanja nove mednarodne ekonomske ureditve 557

MILJAN KOMATINA: Prispevek gibanja neuvrščenosti k razvoju mednarodnih odnosov 565

BORIS CIZELJ: Gospodarsko sodelovanje med deželami v razvoju (instrument njihove mednarodne ekonomske emancipacije) 567

MARJAN SVETLIČIČ: Strategija dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij (in oblikovanje večnacionalnih podjetij dežel v razvoju) 586

BREDA PAVLIČ: Množična komunikacijska sredstva v službi revolucionarnih družbenih sprememb 594

EMIL MILAN PINTAR: Znanost za razvoj (prazne obljube ali realna zgodovinska možnost za nerazvite?) 609

LOJZE KERSNIK: Znanstveno-tehnično sodelovanje Jugoslavije z deželami v razvoju 617

INSTITUCIJE DEŽEL V RAZVOJU:

ZIGA VODUŠEK: Mednarodni center za upravljanje podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju 622

ZNANOST, IZOBRAŽEVANJE, KULTURA, KOMUNICIRANJE IN NOVA MEDNARODNA GOSPODARSKA UREDITEV:

DUŠAN POPOVSKI: Uvodna beseda 627

MARKO VRHUNEC: Znanost, izobraževanje, kultura, komuniciranje (in nova mednarodna ekonomska ureditev) 630

SLOBODAN RISTIČ: Znanost in tehnologija (pri uveljavljanju mednarodne ekonomske ureditve) 638

EDO PIRKMAJER: Raziskovalno delo (pomembno za uveljavitev nove mednarodne ekonomske ureditve) 653

STIPE SUVAR: Vloga izobraževanja pri uresničevanju nove mednarodne ekonomske ureditve (in možna politika Jugoslavije) 658

BOZIDAR GAGRO: Unesco, novi ekonomski red in kulturno sodelovanje 665

TOMO MARTELANC: Komuniciranje in nova mednarodna ekonomska ureditev 675

SLAVKO SPLICHAL: Enostranosti v raziskovanju (mednarodnega) komuniciranja (teze za razpravo) 691

PRIKAZI, RECENZIJE:

ALOJZIJA ZIDAN: Stipe Suvar — Skola i tvornica 694

Bibliografija knjig in člankov 696

Avtorski sinopsisi 699

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja,
let. 15, št. 5—6, str. 549—700,
Ljubljana, maj—junij 1978

CONTENTS

EDITORIAL:

ERNEST PETRIC: The Transformation of International Relations 551

THE NEW INTERNATIONAL ECONOMIC SYSTEM, NON-ALIGNMENT, DEVELOPING COUNTRIES:

MARKO VRHUNEC: The New Economic System and Problems of its Realization 557

MILJAN KOMATINA: The Movement of Non-alignment and Its Contribution to the Development of International Relations 565

BORIS CIZELJ: Economic Cooperation Among Developing Countries (as an instrument of their international economic emancipation) 576

MARJAN SVETLIČIĆ: The Developing Countries' Strategy toward Transnational Enterprises (the formation of multi-national enterprises in developing countries) 568

BREDA PAVLIĆ: Mass Media in the Service of Revolutionary Social Changes 594

EMIL MILAN PINTAR: Science for Development (vain promises or real historic possibilities for the developing countries?) 609

LOJZE KERSNIK: Yugoslavia's Scientific-technical Cooperation with Developing Countries 617

DEVELOPING COUNTRIES AND THEIR INSTITUTIONS:

ZIGA VODUSEK: International Centre for Public Enterprises in Developing Countries 622

SCIENCE, EDUCATION, TRAINING, CULTURE, COMMUNICATION AND THE NEW INTERNATIONAL ECONOMIC SYSTEM:

DUSAN POPOVSKI: Introduction 627

MARKO VRHUNEC: Science, Education, Training, Culture, Communication (and the new international economic system) 630

SLOBODAN RISTIĆ: Science and Technology (their role in the new international economic system) 638

EDO PIRKMAJER: Research Work and its Role for the Establishment of the New Economic System 653

STIPE SUVAR: The Role of Education and Training in the New Economic System 658

BOZIDAR GAGRO: UNESCO, the New Economic Order and Cultural Cooperation 665

TOMO MARTELANČIĆ: Communication and the New International Economic System 675

SLAVKO SPLIHAL: One-sidedness in the Research of (International) Communication (theses for discussion) 691

REVIEWS, NOTES:

ALOJZIJA ŽIDAN: Stipe Suvar — School and Factory 694

Bibliography of Books and Articles 696

Authors' Synopses 699

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: Трансформация международных отношений 551

НОВАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ СИСТЕМА, НЕПРИСОЕДИНЕННОСТЬ, РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ:

МАРКО ВРХУНЕЦ: Проблемы осуществления новой международной экономической системы 557

МИЛЯН КОМАТИНА: Вклад движения неприсоединенных в развитие международных отношений 565

БОРИС ЦИЗЕЛЬ: Экономическое сотрудничество развивающихся стран 576

МАРЯН СВЕТАИЧИЧ: Стратегия развивающихся стран к транснациональным предприятиям 586

БРЕДА ПОВАИЧ: Массовые средства общения на службе революционных общественных перемен 594

ЭМИЛ МИЛАН ПИНТАР: Наука для развития 609

ЛОИЗЕ КЕРСНИК: Научно-техническое сотрудничество Югославии с развивающимися странами 617

ИНСТИТУЦИИ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН:

ЖИГА ВОДУШЕК: Международный центр для управления предприятиями, находящимися в общей собственности в развивающихся странах 622

НАУКА, ОБРАЗОВАНИЕ, КУЛЬТУРА, КОММУНИКАЦИЯ И НОВАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА:

ДУШАН ПОПОВСКИЙ: Введение 627

МАРКО ВРХУНЕЦ: Наука, образование, культура, коммуникация 630

СЛОБОДАН РИСТИЧ: Наука и технология в международной экономической системе 638

ЭДО ПИРКМАЙЕР: Исследование и его роль в новой международной экономической системе 653

СТИПЕ ШУВАР: Образование и его роль в новой экономической международной системе 658

БОЖИДАР ГАГРО: Новая экономическая система и культурное сотрудничество 665

ТОМО МАРТЕЛАНЧИĆ: Коммуникация и новая международная экономическая система 675

СЛАВКО СПЛИХАЛ: Односторонность в исследованиях международных коммуникаций (тезисы для дискуссии) 691

ОБОЗРЫ, РЕЦЕНЗИИ:

АЛОИЗИЈА ЖИДАН: Стипе Швар — Школа и фабрика 694

Библиография книг и статей 696

Авторские синопсисы 699

Preosnova mednarodnih odnosov

Svet je danes nedvomno v prelomnem zgodovinskem obdobju. Priča smo globoki krizi tistega, kar je od včera, in kar — čeprav obstoji še danes — že sodi v preteklost. Priča smo velikim revolucionarnim preobrazbam in spremembam, ki jih doživlja človeštvo. Kot marksisti seveda ne moremo dvomiti v neizbežno dejstvo, v temeljno zakonitost družbenega razvoja, da si bo napredno vendarle utrlo pot. Zakonitosti razvoja človeške družbe pač ni moč preusmeriti. Kolesa zgodovine ni moč ustaviti ne zavrteti nazaj. A se obenem zavedamo tega, da družbeni razvoj ne more biti nekaj stihijnega, temveč je razpletanje protislovij med starim in novim vendarle še kako odvisno od akcije osveščenih naprednih družbenih sil, pa najsi gre za družbene preobrazbe pri nas v Jugoslaviji ali za družbene preobrazbe v razsežnostih našega planeta, torej za ustvarjanje novih mednarodnih odnosov.

Nedavni enajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije je v svojih dokumentih in še posebej v referatu tovariša Tita jasno nakazal smeri delovanja naprednih družbenih sil, še posebej seveda jugoslovanskih komunistov. »Danes, trideset let po drugi svetovni vojni nastaja nov svet — svet svobode, socializma, demokratičnih odnosov med narodi in ljudmi. Ta svet si utira pot kljub vsem nasprotovanjem, težavam in številnim protislovjem« je rečeno v referatu tovariša Tita.

Za novi svet, ki si krčevito utira mesto pod soncem v nacionalnih in mednarodnih razsežnostih, se je treba boriti. Boriti s silami starega, preživelega.

V mednarodnih odnosih so dežele, ki so se opredelile za neuvrščenost, v objektivnem položaju, ki jih opredeljuje kot najpomembnejši dejavnik boja za novo, napredno, za enakopravnost v mednarodnih odnosih, tako kot je tudi delavski razred v takem objektivnem položaju, ki ga usmerja, sili v boj za napredne, socialistične neizkoriščevalske družbene odnose. Prav neuvrščene države zato morajo in morejo odločilno, kot neodvisen dejavnik vplivati na razvoj novih, času in težnjam človeštva ustreznih mednarodnih odnosov. Jugoslavija pa je vedno bila v prvih vrstah gibanja neuvrščenosti.

Res je, v novejši zgodovini so mnogokrat nastopila obdobja in dogajanja, v katerih so se zarisovale nove konture mednarodnih političnih odnosov. Prihajalo je do novih meja in novih mednarodnih političnih sistemov, zasnovanih na novih osnovah ravnotežja sil — bodisi v Evropi bodisi v svetu. Vendar: četudi so bila ta prelomna obdobja še tako spektakularna in razborita, je bila temeljna vsebina mednarodnih odnosov še vedno podrejanje, neenakopravnost, uporaba sile. Najsi imamo v mislih politično konstituiranje Evrope na Westfalskem kongresu v sedemnajstem stoletju ali vzpostavljanje okvirov mednarodnih odnosov v Evropi po pretresih francoske revolucije in Napoleonovih vojnah na Dunajskem kongresu v začetku 19. stoletja; najsi imamo v mislih kolonialistične delitve sveta in utrjevanje ravnotežja sil, na primer, na Berlinskem kongresu konec devetnajstega stoletja, ali urejanje evropskih in svetovnih mednarodnih političnih odnosov po prvi in drugi svetovni vojni — v jedru je v mednarodnih odnosih vendarle ostalo pri starem. Vse te spremembe v politični karti sveta, vsi ti spektakularni premiki in preosnove v mednarodnih političnih odnosih so v primerjavi z našim časom, s presnavljanjem odnosov v mednarodni skupnosti, ki smo jim priče danes, bili vendarle na površju. Vsakokrat je ostal v bistvu nedotaknjen izkoriščevalski družbeni red in njegove značilnosti so se kazale tudi v mednarodnih odnosih. Uporaba sile, mednarodno podrejanje in osvajanje, ekonomsko izkoriščanje in ropanje, neenakopravnost in odvisnost, rasizem, nacionalizem in podobno so bile temeljne značilnosti — in so žal pogosto še danes — mednarodnih odnosov v izkoriščevalskih družbeno-ekonomskih formacijah.

Res je, znanilci novega in pomembni dejavniki, ki so začeli utirati pota novim mednarodnim odnosom, so bili Oktobrska revolucija, širok razmah narodnoosvobodilnih gibanj in socializma med in po drugi svetovni vojni in dinamičen proces politične dekolonizacije. Prinašali so pogoje za prodor novega v mednarodno življenje, prodor tistega, kar se s polno močjo — čeprav postopno — uveljavlja danes.

Dobrega pol stoletja po Oktobrski revoluciji smo priča nastajanju dejansko novih mednarodnih odnosov. Takih odnosov v mednarodni skupnosti, ko naj enakopravnost držav in solidarnost narodov zamenja imperializem, hegemonizem in nadvlado, mednarodno nasilje starih in novih oblik. Smo na začetku obdobja, ko se pričenjajo v temeljih spreminjati na mednarodnem izkoriščanju, nacionalnem egoizmu in boju za profit zasnovani mednarodni ekonomski odnosi. Brez temeljite spremembe mednarodnih ekonomskih odnosov pa bi v mednarodnem življenju še naprej vladalo podrejanje, izkoriščanje, neenakopravnost, nasilje — ne glede na politične forme, ki bi tako stvarno stanje le prikrivale. Danes, kot v nobenem zgodovinskem obdobju doslej, reševanje mednarodnih sporov s silo, oboroževalna tekma, izgublajo svojo vlogo — boljše rečeno svoj smisel — v mednarodnih odnosih. Vrsta temeljnih vprašanj

obstoja človeštva — do ekološke destrukcije, omejenosti naravnih virov pa do včeraj v okviru suverenosti držav vpetih zadev, kot je spoštovanje človekovih pravic ali odnos do narodnih manjšin — postajajo zadeve, ki jih je vse bolj potrebno in možno reševati le z mednarodno akcijo, mednarodnim sodelovanjem, mednarodno solidarnostjo.

Sodobni svet je svet integracije, svet mednarodnih organizacij, ki so vse manj orodje v rokah velikih in močnih in vse bolj okvir nenehnega boja za uveljavitev interesov vseh držav ob spoštovanju njihove enakopravnosti, pri tistih zadevah pač, ki sodijo v delokrog neke mednarodne organizacije. Tako se bitka za nove mednarodne odnose že zdavnaj več ne bojuje le v OZN, temveč so postale pomembna torišča tega boja številne druge mednarodne organizacije. Da, sodobni svet je usodno povezana in prepletena celota. Temeljni problemi, s katerimi se sooča človek v zadnji četrtini 20. stoletja, so neločljivi problemi vsega človeštva. Problem sodobnega človeštva ne more spraviti s sveta in razrešiti še tako uničujoče orožje in še tako ogromna sila, ne manipuliranje z ljudmi in ne zapiranje oči pred njimi. Odpravi jih lahko le splošni družbeni napredek človeštva in novi, na enakopravnosti temelječi odnosi med državami in narodi; taki mednarodni odnosi, ki bodo omogočali usklajen razvoj sveta kot celote, vseh njegovih delov in ne le razvoj enih na temelju izkoriščanja drugih delov sveta. In pri tem mednarodne organizacije morejo dati svoj prispevek.

Pred našimi očmi se podirajo v preteklih stoletjih na privatni lastnini nastale norme in načela mednarodnih odnosov; mukotrпно si utirajo pot nove norme in novi principi odnosov med državami, novo mednarodno pravo, tudi novo pravo o odnosih držav na morjih in oceanih, v kozmosu. Utirajo si pot taka načela, katerih izhodišče je, da so to dobrine in bogastvo vsega človeštva in ne le tistih, ki so si jih v stanju prilastiti, prigrabiti. Ker, kot pravi Tito, »ni prav nobenega mednarodnega problema, ki ga ne bi bilo mogoče rešiti s pogajanjem in sporazumevanjem po mirni poti in pod pogojem, da poteka na podlagi načel Združenih narodov in drugih splošno sprejetih norm mednarodne skupnosti« — torej mednarodnega prava, ker je reševanje vseh mednarodnih zadev po mirni poti danes ne le možnost, temveč nuja, je še kako pomembna borba naprednih sil, neuvrščenih držav še posebej, za uveljavitev novih, našemu času ustreznih pravnih norm in načel v mednarodnih odnosih.

Tako naj bi v novih mednarodnih odnosih nacionalni egoizem zamenjala občečloveška solidarnost, izoliranost držav njihova vse večja povezanost pri skupnem zagotavljanju napredka človeštva, silo, pritiske in nasilje pogajanja in druga sredstva mirnega reševanja mednarodnih sporov, diktat centrov moči dejanska enakopravnost. Pri tem je potrebno zagotoviti aktivno vlogo vseh narodov in držav, tudi tistih, ki so jih še včeraj dejanski vladarji sveta razglašali za nezrele, premajhne, da bi mogli enakopravno sodelovati pri urejanju svetovnih in celo lastnih zadev.

Kapitalizem kot svetovni sistem se tudi v svojem jedru, v razvitem zahodnem svetu, sooča s krizo, ki je s starimi sredstvi, v starih družbenih okvirih ne zmore preseči. Na profitu, kot svojem temeljnem gibalni temelječa kapitalistična proizvodnja ne ustreza več družbenim potrebam in hotenjem tudi znotraj kapitalističnega sveta. Razvoj proizvodjalnih sil, kakršen je dosežen, in stopnja družbene zavesti, ki smo ji vse bolj priča tudi znotraj kapitalističnega sveta, vedno glasneje zahtevata in že utirata pot novim, socialističnim družbenim odnosom. Ekonomski pretresi, inflacija, brezposelnost, neobvladovanje ekonomskih in družbenih gibanj, spontani izbruhi nezadovoljstva in apatije, nezainteresiranost za obstoječe politične stranke in njihove programe, nezaupanje v institucije, odpor jedrski in drugim modernim tehnologijam, t. i. izvenparlamentarna opozicija, izbruhi političnega terorizma, državljanska nedisciplinarnost in podobno so le zunanji kazalci globokih družbenih pretresov, krize, ki zahteva osvoboditev posameznika spon kapitalističnega načina proizvodnje in odpravo kapitalizma kot svetovnega sistema — torej uveljavitev novih mednarodnih odnosov.

Jugoslovanski komunisti smo na enajstem kongresu znova potrdili svojo usmeritev k osvobajanju človeka in narodov. Znova smo potrdili, da politika samoupravnega socializma in neuvrščeni v mednarodnih odnosih ostajata temelj njihove naravnosti. Zavezali smo se, da bomo z akcijo, kot angažiran subjektivni dejavnik dali svoj največji prispevek k veličastnemu boju novega s starim pri nas in v svetu.

»Ugled, ki si ga je socialistična in neuvrščena Jugoslavija pridobila v svetu s svojo načelno angažirano zunanjo politiko je tolikšen, da je naša država zelo aktiven in vpliven dejavnik v mednarodnih odnosih in da se njen glas in mnenje vse pogosteje slišita in upoštevata«, je dejal Tito na II. kongresu. In ker je tako, ker je »zveza komunistov zelo angažirana udeleženska boja za napredek družbene preobrazbe v svetu«, je odgovornost jugoslovanskih komunistov pred svetom in zgodovino izjemna. Pred našo deželo in pred vsemi naprednimi družbenimi silami in še zlasti pred neuvrščeni državami stoji ne lahka naloga, da oblikujejo lastna stališča, domišljene zahteve, predloge ob vseh konkretnih razpotjih, ob vseh perečih dilemah in problemih, o katerih se bje boj za napredek. Za uspeh v tej bitki ne zadošča le načelna politična opredeljenost. Političnim načelom je potrebno oblikovati tudi ustrezno konkretno vsebino. Zahteve in predloge je potrebno argumentirati. Bitka za novi ekonomski red, pa tudi razprave in odločanje v funkcionalnih mednarodnih organizacijah ali na tehničnih mednarodnih konferencah o na videz nepolitičnih vprašanjih in dilemah, vse to dokazuje, da je od deklaracije političnih načel do njihove vgraditve v konkretne mednarodne odnose dolgotrajna in mučna pot. Potrebno je zato oblikovati in utemeljevati stališča o vseh brezštevlnih in najrazličnejših konkretnih vprašanjih, ki se razrešujejo na mednarodni ravni. Ob urejanju konkretnih vprašanj pa žal prihaja do porazov tam, kjer je bila že izbojevana zmaga

v načelni politični bitki. Zlasti tam, kjer se bije boj za nove mednarodne ekonomske odnose, so stališča tistih, ki branijo staro, navadno čvrsto izoblikovana, kar ni čudno, saj razviti kapitalistični svet razpolaga z ogromnimi znanstvenimi in strokovnimi potenciali.

Neuvrščene države morajo torej, če naj svoje načelne zahteve uveljavijo tudi pri urejanju brezštevilnih konkretnih vprašanj, razviti lastno ustvarjalnost in razne oblike medsebojnega sodelovanja. Potrebna so dognana in usklajena stališča neuvrščenih držav o zelo konkretnih in zelo zapletenih vprašanjih, o vprašanjih, kot so: vloga znanosti in tehnologije, vloga izobraževanja, sredstev javnega obveščanja, mednarodnega monetarnega sistema, ekološka problematika, vloga in delovanje posameznih mednarodnih organizacij, transfer tehnologije in kodeks ponašanja pri tem, vloga multinacionalnih korporacij, cena surovin, režim odnosov na morju, revizija raznih mednarodnih konvencij, ki na videz urejajo povsem tehnične zadeve, in še in še. Le v vseh konkretnostih dognana stališča, zahteve in predlogi, ki zagotavljajo mednarodni skupnosti perspektivo razvoja, morejo upati na uspeh, morejo najti oporo tudi v naprednih gibanjih razvitega sveta.

Vedno znova se pojavljajo prizadevanja, da bi enotnost neuvrščenih držav razbili, bodisi s snubljenjem bodisi s pritiski. A tudi marsikdaj kratkoročni trenutni interesi posameznih neuvrščenih dežel morejo učinkovati usodno razdiralno, če niso jasno in konkretno opredeljeni dolgoročna perspektiva in interesi. Z lastno ustvarjalnostjo se je potrebno izviti iz miselnih okvirov razvitega kapitalističnega sveta, potrebno se je otresti intelektualne odvisnosti.

Naš objektivni položaj socialistične in neuvrščene države, naša subjektivna opredeljenost, naši uspehi in naš ugled nam nalagajo, da mora biti naša lastna ustvarjalnost ob vseh konkretnih problemih in protislovjih presnavljajoče se mednarodne skupnosti še večja kot doslej. Naš doseđani boj za napredek, za to, da bi bil preskok od starega v novo čim manj boleč in protisloven, nas zavezuje, da se še bolj kot doslej od lastnih problemov usmerjamo tudi v svet. Tako kot moramo v našem družbenem razvoju ustvarjalno iskati in dajati odgovore za dileme in probleme, s katerimi se srečujemo, moramo z enako ustvarjalno silo iskati tudi odgovore za vsa konkretna vprašanja in probleme, s katerimi se soočata mednarodna skupnost, oz. človeštvo.

Postati moramo nosilec domišljenih konkretnih pobud v mednarodnih organizacijah, na konferencah, pri oblikovanju novih norm in načel v mednarodnih odnosih. Skupaj z neuvrščenimi moramo oblikovati predloge, zahteve, stališča o vsem, s čimer se srečuje sodobni svet. Stališča in predloge, ki bodo sicer postopno, korak za korakom, a vendar jasno in dosledno zagotavljali uveljavljanje novega, naprednega, demokratičnega v mednarodnih odnosih.

V zadnjih letih smo se tudi v Jugoslaviji in v Sloveniji bolj kot kdajkoli v naši zgodovini odprli svetu. Oblikovali smo prve mednarodne in-

stitucije, priredili vrsto posvetovanj, ki naj bi pomagala izoblikovati platforme za nastopanje nas in neuvrščeni o vprašanih, ki se pretresajo na mednarodni ravni. V svet torej stopamo vse bolj tudi z našo intelektualno ustvarjalnostjo, znanjem in izkušnjo, ne le z blagom. 11. kongres nas k taki ustvarjalnosti zavezuje. In vzpodbudno je, da je take ustvarjalnosti vse več tudi v Sloveniji.

Problemi uresničevanja nove mednarodne ekonomske ureditve

Živimo v času, v katerem so svetovna gospodarska vprašanja in problemi mednarodnih ekonomskih odnosov v središču pozornosti. Ti problemi zaradi pomembnosti in obsežnosti zadevajo vse dežele in se kažejo kot globalna mednarodna vprašanja. Z njimi se vse bolj ukvarjajo številni družbeni subjekti in mednarodna skupnost v celoti. Tako ravnanje narekuje spoznanje, da je ta vprašanja mogoče reševati samo s skupnimi prizadevanji na mednarodni ravni. Za nami je v glavnem obdobje, trajalo je zadnjih pet let, v katerem so se porajala spoznanja o daljnosežnosti svetovnih gospodarskih vprašanj in o nujnosti sprememb v mednarodnih ekonomskih odnosih. To obdobje, polno analiz, ocen in iskanja poti, je značilno zaradi velikih, zgodovinskih svetovnih gospodarskih konferenc, prvih te vrste. Med njimi so gotovo najvažnejše konference neuvrščenih in dežel v razvoju, zlasti četrta konferenca v Alžiru in peta konferenca v Colombu. Prav tako so zgodovinsko pomembne številne konference Organizacije združenih narodov, zlasti šesto in sedmo posebno zasedanje generalne skupščine.

Rezultat te mednarodne aktivnosti je vzpostavitev zaokroženega koncepta in programa glede tega, v kateri smeri, na katerih vprašanjih in na kakšen način je treba preoblikovati svet in njegovo gospodarstvo, da bi se izognili težkim motnjam in krizam in da bi se skladno in stabilno razvijali. Glede tega je prav gotovo peta konferenca neuvrščenih v Colombu odigrala odločilno vlogo. Kakor je rekel predsednik Tito, je »svetu ponudila celosten koncept za vzpostavitev novih mednarodnih ekonomskih odnosov«.

S tem se je odprlo pred nami novo obdobje mednarodne aktivnosti, to je obdobje uresničevanja novega sistema mednarodnih ekonomskih odnosov na podlagi in v okviru koncepta nove mednarodne ekonomske ureditve.

V sedanjem ekonomsko-političnem trenutku gre torej za vprašanje, kako organizirati in pospešiti proces korenitega presnavljanja mednarod-

nih ekonomskih odnosov z vzpostavljanjem konkretnih mehanizmov. Stari odnosi in sistem zginjajo, novi nastajajo.

Z dekolonizacijo in demokratizacijo mednarodnih odnosov se ruši stara, kolonialna piramida tokov svetovne reprodukcije, ki so od odvisnih in kolonialnih dežel desetletja monopolno vodili v imperialistične metropole in tja prelivali njihovo presežno vrednost. Takšen sistem reprodukcije je bistveno pripomogel k naglemu vzponu zahodnih ekonomij in k stalnemu zaostajanju dežel v razvoju. Priča smo temu, kako razpadajo glavne institucije sedanje ekonomske ureditve, zlasti mednarodni trgovinski in monetarni sistem. Razpadajo zato, ker ne ustrezajo več potrebam sodobnega sveta, ne morejo več niti posameznim deželam niti mednarodni skupnosti nuditi pogojev za skladen in stabilen razvoj na načelih suverene enakosti, enakopravnosti in pravičnosti.

Najbolj viden izraz takega stanja je krizno stanje v gospodarstvu zahodnih razvitih kapitalističnih dežel, ki se prenaša na druge dežele, zlasti na dežele v razvoju. Svet je danes v krizi mednarodnih ekonomskih odnosov.

To pa na drugi strani pomeni, da uresničitev nove mednarodne gospodarske ureditve, kot odgovor na nove potrebe, ni samo nujna, temveč da vstopa z vso silo v mednarodno življenje, v vse pore medsebojnih odnosov.

Glavni problem uresničevanja nove ureditve je v tem, da med državami in grupacijami ni soglasja glede njenega bistva. Koncept nove ureditve niso sprejele razvite dežele, zlasti ne zahodne. Te dežele so namreč od dosedanjega ekonomskega sistema v svetu imele toliko koristi — in jih še imajo — da se nikakor ne morejo sprijazniti z mislijo, da je tega konec, da nastopa novo obdobje v mednarodnih odnosih, ki nujno zahteva tudi nov sistem ekonomskih odnosov. Ker pa gre za ekonomsko najmočnejše dežele, je jasno, da to zavira pospešeno uresničitev nove ureditve.

V zadnjem času sicer tudi razvite zahodne dežele vse več govore o nujnosti sprememb na tem področju, o potrebi »novega ekonomskega sistema«, ki naj bi pospešil tesnejše sodelovanje z deželami v razvoju, zlasti pa učinkovitejše reševal problem prepada med razvitimi in nerazvitimi. Vendar to približevanje še ni privedlo do soglasja med razvitimi in deželami v razvoju o tem, kakšna naj bo prihodnja ureditev, kakšen naj bo nov, koeksistenčni sistem.

Izkušnje iz zgodovine uče, da se je vsak globok revolucionaren preobrat rojeval v ostrem odporu konservativnih sil, ki so vedno do konca branile svoje pozicije in privilegije. Tako je tudi z novo ureditvijo. Ta nastaja in bo nastala samo v ostrem boju za preobrazbo starega ob ustvarjanju takšnih pogojev, ki bodo novim silam nudili materialno podlago za razvoj. Zato lahko trdimo, da ima uresničitev nove ureditve svojo objektivno in subjektivno stran.

Objektivni aspekt uresnitve nove ureditve kaže, da je ta ureditev kot sestavni del splošnih mednarodnih procesov, ki določajo preobrazbo

odnosov, v celoti odvisna od odnosov sil na mednarodnem prizorišču. Konkretno to pomeni, da uresničevanja novih odnosov na ekonomskem področju ne moremo ločiti od splošnih mednarodnih odnosov: politična dekolonizacija je pogoj za ekonomsko, neodvisnost je pogoj za opiranje na svoje lastne sile in lastno pot razvoja, demokratizacija mednarodnih odnosov je pogoj za vzpostavljanje enakopravnih ekonomskih odnosov, boj zoper dominacijo, hegemonijo in eksploatacijo je pogoj za razvoj lastnih proizvodnih sil.

Uveljavitev vseh znanih in sprejetih načel mednarodnega sodelovanja je pogoj tudi za uresničevanje nove ureditve. To so predvsem principi mednarodne koeksistence, nacionalne neodvisnosti, mednarodne enakopravnosti in ustvarjanja optimalnih pogojev za razvoj vseh, zlasti pa za hitrejši razvoj dežel v razvoju.

Samo z uveljavljanjem teh načel v mednarodnih odnosih na sploh se oni lahko uveljavijo tudi v ekonomski sferi. Koncept nove ureditve daje odgovor, v kateri smeri in na katerih ekonomskih območjih je treba oblikovati nove odnose. Zato lahko napravimo sklep, da se nova ureditev objektivno uresničuje toliko, kolikor se uspešno odvijajo celotni mednarodni odnosi. Ker se pa ti razvijajo objektivno in nujno v smeri novih odnosov, trdimo, da se nova ureditev dnevno, na raznih ravneh in na številnih območjih uresničuje kot objektivni zgodovinski proces.

Gornjo trditev dokazuje tudi to, da se je za koncept nove ureditve opredelila večina dežel v svetu, okoli dve tretjini članic OZN. Čeprav se nova ureditev ne more in ne sme uveljaviti s preglasovanjem, temveč samo s konsenzom, je ta večina hudo pomemben dejavnik. Zato so prizadevanja za novo mednarodno gospodarsko ureditev danes povsod navzoča na mednarodnem prizorišču: zlasti v OZN. Dobila je vesplošno in povsod pričujočo mednarodno veljavo. Vsa aktivnost mednarodnih srečanj in organizmov je prežeta s problemi in akcijami glede uresničitve nove ureditve. To je stalna točka dnevnega reda v celotni mednarodni dejavnosti, bodisi da poteka na multilateralni, regionalni ali bilateralni ravni.

Kako novo ureditev sprejemajo kot temelj prihodnjega sistema ekonomskih odnosov v svetu, nam kažejo rezultati o tem, kako jo uresničujejo na teh treh toriščih: v notranjem življenju narodov in držav, v medsebojnem sodelovanju neuvrščenih in dežel v razvoju in na globalnem multilateralnem prizorišču.

1. Notranje življenje narodov in držav

Z rušenjem monopolnih kolonialnih piramidalnih tokov reprodukcije se je odprl širok proces, v katerem so se odvisni in nekdanji kolonialni narodi spremenili iz objektov v subjekte. S krepitvijo samostojnosti in neodvisnosti posameznih dežel so dani pogoji za oblikovanje lastnega gospodarstva, nacionalnega upravljanja, razvijanja javnega sektorja in

suverenega razpolaganja z lastnimi naravnimi bogastvi. Uveljavljanje teh odnosov daje možnost vsaki deželi, da samostojno odloča na podlagi svojih komparativnih prednosti in nacionalnih interesov o svojem vključevanju v mednarodno delitev dela. Ekonomski odnosi s tujino postajajo vse močnejši dejavnik razvoja, zlasti ker je dana možnost neposrednega povezovanja in sodelovanja med deželami, kar zmanjšuje možnosti dominacije in eksploatacije v mednarodnem merilu.

Vse to je omogočilo deželam v razvoju, da so začele proces oblikovanja svojega gospodarstva in razvijanja industrijske in kmetijske proizvodnje kot temeljnih dejavnikov razvoja. Tako koncepcija nove mednarodne gospodarske ureditve neposredno deluje na življenje in vedenje posameznih narodov in držav in v njih samih spodbuja vitalne sile za razvijanje in krepitev lastnih proizvodjalnih sil.

Narashajajoča medsebojna soodvisnost in določenost v svetu in vse večja vplivnost svetovnih gospodarskih vprašanj zahtevajo danes od vsake dežele, da te pojave budno spremlja, analizira njihove učinke in težnje. Zlasti je to pomembno za proces prestrukturiranja svetovne proizvodnje in porabe, zlasti mednarodnih trgov. Vsako pozitivno in negativno dejstvo teh procesov hitro in neposredno zadeva vsako deželo in njeno gospodarstvo.

Skratka, trdimo lahko, da je proces uresničevanja nove ureditve navzoč danes v vsaki deželi, da se temu procesu ne more in ne sme umakniti nobena država. Gre za vprašanja, ki so življenjskega pomena za nacionalna gospodarstva, za njihov razvoj in njihov mednarodni politični in ekonomski položaj.

Glede tega je vloga Mednarodnega centra za javna podjetja v deželah v razvoju izredno pomembna. S svojim programom se ta mednarodni center v celoti vključuje v uresničitev nove ureditve. Zlasti je pomemben njegov program na raziskovanju organiziranja, upravljanja in poslovanja javnega sektorja, ki ima že zdaj v številnih deželah v razvoju pomembno vlogo v gospodarstvu. Nič manj pomemben ni program centra za pedagoško dejavnost, saj je vzgoja gospodarskih kadrov v deželah v razvoju prvi pogoj za napredek teh dežel. Upravljanje in kadri je področje, kjer je kolonializem pustil globoke sledi zaostalosti, zlasti kar zadeva število usposobljenih kadrov.

Upravljanje je danes močna proizvodjalna sila, brez katere ni modernega gospodarjenja in napredka. Moč upravljanja je v ljudeh in v njihovem vključevanju v proces proizvodnje in poslovanja. Zlasti v javnih podjetjih so dani pogoji za kar se da široko vključevanje delavcev v upravljanje. Zato njihova participacija pri vodenju podjetij postaja vse bolj pomembna in pomemben instrument gospodarjenja za razvijanje lastnih proizvodjalnih sil. Zato je razvijanje in usposabljanje upravljanja podjetij ena od važnih sestavin nove ureditve.

Lahko sklenemo, da se nova ureditev ne more uresničevati, če jo ne uresničuje vsaka dežela, če v svojem nacionalnem življenju in v svojem

mednarodnem ravnanju ne upošteva njenih principov in učinkov. To sicer zahteva velika prizadevanja, a je edino možna in učinkovita pot napredka in razvoja.

2. Medsebojno sodelovanje dežel v razvoju

Z rušenjem monopolnih kolonialnih piramidalnih tokov reprodukcije je nastal sproščen svetovni ekonomski prostor, ki je odprl možnost za svobodno gibanje številnih novih subjektov. V zadnjih dvajsetih letih je nastalo več kot osemdeset držav; danes se v tem sproščenem prostoru giblje in svobodno nastopa prek sto petdeset držav, od katerih je sto petnajst dežel v razvoju. Nenadoma se je odprla neomejena možnost neposrednega povezovanja in sodelovanja nacionalnih ekonomij. Ta možnost se vsak dan bolj dinamizira. Tako povezovanje in sodelovanje med deželami postaja vse bolj pomemben dejavnik razvoja.

Če so prej svetovni gospodarski tokovi tekli izključno prek imperia-lističnih metropol in med njimi, danes za medsebojno sodelovanje to ni več potrebno. Nastaja nova ekonomska slika sveta z novo mednarodno delitvijo dela, katere načelni zahtevek je, da mora v njej najti svoje mesto vsaka nacionalna ekonomija.

Ta velika sprememba je ustvarila pogoje zlasti za razvijanje medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju. Zato je gibanje neuvrščenosti proglasilo načelo opiranja na kolektivne sile in odprlo proces vzpostavljanja sistema medsebojnega sodelovanja. Ta sistem naj bi nikakor ne bil izključen in zaprt, temveč le sestavni del nove mednarodne gospodarske ureditve. V njem sodelujejo enakopravno vse dežele v razvoju, da bi skupno prispevale k hitrejšemu procesu ekonomske dekolonizacije in emancipacije, h krepitvi svoje neodvisnosti, ekonomskega položaja in kontinuiranega razvoja. Tako sistem medsebojnega sodelovanja postaja nov, dodaten dejavnik razvoja dežel v razvoju. Sistem medsebojnega sodelovanja vsebuje vrsto elementov, ki jih je treba upoštevati in ki so odločilni za njegovo uresničevanje: izhaja iz globalnih aspektov nove ureditve, zajema vsa glavna ekonomska območja in dejavnosti in se uresničuje v raznih formah in mehanizmih. Ima dve glavni smeri uresničevanja: bilateralno in multilateralno.

Uresničevanje bilateralnega sodelovanja med deželami v razvoju je v polnem razmahu. Širi se in razvija, tako rekoč vsak dan, v številnih in nenehnih medsebojnih stikih in sporazumih, ki jih posamezne dežele sklepajo med seboj. Sicer nimamo na voljo podrobne statistike niti ne pregleda o vseh teh, tisočerihih nitih povezovanja, a ni dvoma, da je ta proces zelo dinamičen. Ocenjujemo, da je to trenutno področje, kjer se nova ureditev z aspekta medsebojnega sodelovanja najbolj dinamično uresničuje.

Tudi Jugoslavija se je v polni meri vključila v ta proces. Mi temu sodelovanju dajemo prednost in menimo, da je prav to najvažnejša naloga

v strategiji naših ekonomskih odnosov s tujino. V pospeševanju sodelovanja z deželami v razvoju ne vidimo samo sredstva za utrjevanje naše lastne neodvisnosti in mednarodnega političnega in ekonomskega položaja, temveč je za nas nepogrešljiva sestavina našega ekonomskega razvoja in nam ustreznega mesta v mednarodni delitvi dela.

Korak naprej od bilateralnega je trilateralno sodelovanje ali sodelovanje nekaj dežel skupaj. Gre za vrsto mehanizmov in instrumentov, ki se glede njih lahko nekaj dežel dogovori za pospešitev medsebojnega sodelovanja. Tripartitno sodelovanje obstoji med Indijo, Egiptom in Jugoslavijo. Ne glede na začetne težave, ki jih to sodelovanje ima, si je vredno še naprej prizadevati, da se ta oblika razvija.

Sistem medsebojnega sodelovanja se dalje razteguje tudi na subregionalno in regionalno sodelovanje. Tudi tu imamo začetne rezultate, ko smo sklenili vrsto meddržavnih sporazumov, ki regulirajo tako sodelovanje.

Druga glavna smer uresničevanja medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju je multilateralna. Bila je vrsto let koncipirana na številnih sestankih in konferencah neuvršenih dežel in dežela v razvoju. Peta konferenca neuvršenih dežel v Colombu avgusta 1976. leta je zato lahko sprejela detajlno izdelan program medsebojnega sodelovanja in zaokročila sistem v celoto. Ekonomska deklaracija in program akcije sta v celoti zajeli to, kar imenujemo kolektivno opiranje na lastne sile.

Sklepi iz Colomba, katere je mesec dni kasneje potrdila in prevzela konferenca v Mexiku, so postali operativni program vseh dežel v razvoju v razvijanju sistema medsebojnega sodelovanja.

Iz vsega tega ni težko ugotoviti, da je uresničevanje tega sistema izrednega pomena za dežele v razvoju, s tem pa tudi za svetovno gospodarstvo. Oblikovanje nove mednarodne ekonomske ureditve ni možno, ne da bi hkrati oblikovali vse vidike in oblike medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju z opiranjem na lastne in kolektivne sile. To je pomembno orožje dežel v razvoju za krepitev njihove politične in ekonomske nerazvitosti. S tem se obenem vzpostavljajo novi enakopravni in pravični mednarodni odnosi nasploh.

Zato neuvrščene in dežele v razvoju ne varčujejo s prizadevanji, da same in z ostalimi deželami pa tudi s pomočjo raznih organizacij združenih narodov čim bolj razvijajo in pospešujejo sistem medsebojnega sodelovanja.

3. Globalno multilateralno sodelovanje

Z novimi tokovi mednarodne reprodukcije je nastala potreba, da se novim pogojem prilagodi tudi sistem mednarodnih ekonomskih odnosov. Sedanji ekonomski sistem, ki je temeljil predvsem na breeton-woodskih institucijah, je postal neučinkovit. Ni več kos novim mednarodnim potre-

bam in problemom. Novi mednarodni ekonomski odnosi zahtevajo novo ureditev sistema reprodukcije.

Živimo v času, ko je velik del mednarodne dejavnosti usmerjen v iskanje poti za uresničevanje nove ureditve. Ta ima predvsem dvojni cilj: da vzpostavi koeksistenčni ekonomski sistem in da začne proces premagovanja velikega in vse večjega prepada med razvitimi in nerazvitimi. Na raznih območjih in v raznih mednarodnih telesih in organizacijah organizirajo dialoge in pogajanja za oblikovanje nove ureditve.

Značilnost sedanjega mednarodnega trenutka je v tem, da dejavnost okoli nove ureditve še ni prešla iz dialoga v pogajanja. Dialog o novi ureditvi je zelo živahen. Zanj se zavzemajo tako odločilne osebnosti kot so Carter, Destain, Schmidt, Brandt. Vendar svet, zlasti njegov siromašni del, ne more živeti od dialogov, temveč le od konkretnih ukrepov za reševanje težkih svetovnih gospodarskih vprašanj. Potreben nam je konsistenten mednarodni sistem, ki naj prepreči splošno zmedo, špekulacije in krize in ki naj regulira svetovne gospodarske tokove in rešuje nujna vprašanja.

Zato je danes glavna naloga organizirati vsestranski proces pogajanj. Ta sodobna zahteva izhaja iz vsesplošnega spoznanja, da moramo mednarodna vprašanja reševati samo mirno, s pogajanjem in dogovori.

Ena izmed ovir za uresničitev nove ureditve je tudi pojmovanje o njeni dolgoročnosti, ki služi za izgovor za njeno odlaganje. Druga ovira uresničevanja nove ureditve je ponujanje nekih »novih« konceptov, strategij in rešitev, kot je na primer koncept »zadovoljevanja« osnovnih človeških potreb. Take in podobne »strategije« zelo škodujejo in zavirajo uresničitev nove ureditve. Sodijo k neokolonializmu, saj težijo predvsem k temu, da ohranijo stare odnose in prilagodijo prihodnji sistem tako, da bi razvite dežele ohranile svoje prednosti in privilegije.

Eden od prvih pogojev za uresničitev nove ureditve je enotnost dežel v razvoju, ki jo vzdržujejo od prvega dne boja za oblikovanje novih ekonomskih odnosov. Pri tem je zlasti pomembna vloga skupine »77« kot glavnega organizatorja in mobilizatorja dežel v razvoju na mednarodnem prizorišču.

Za uresničevanje nove ureditve je zelo pomembna tudi njena strategija konkretnih ekonomskih področij, ki se danes uresničuje na tehle pomembnih področjih:

— energija (zlasti vprašanje nafte), surovine, kmetijstvo in prehrana, industrializacija, vprašanja morja, znanost, tehnologija in tehnično sodelovanje, ekologija, promet in telekomunikacije, zaposlovanje in kadri, vprašanja večnacionalnih družb, turizem, demografska, socialna funkcija in vloga žena v razvoju in informatika. Vsa ta območja so zajeta v dveh temeljnih interakcijskih kompleksih; to so: mednarodna monetarno-finančna ter trgovinska vprašanja.

V prihodnji akciji se je treba še boljše pripraviti za uspešno delovanje na mednarodnem področju. Glede tega imajo zdaj prednost utemeljene in

konkretne analize in predlogi. Posebno je dobro spremljati svetovna gospodarska gibanja, njihove pojave in težnje, opravljati strokovne in znanstvene analize o sodobnih ekonomskih problemih in iskati najboljša pota, mehanizme in instrumente za njihovo reševanje. To nalogo morajo opravljati organi OZN, grupa »77« in sistem raziskovanja in informiranja ter vsaka dežela v razvoju posebej, da se tako usposobimo za veliki boj, ki je pred nami.

Lahko torej sklepamo, da je uresničevanje nove mednarodne ekonomske ureditve zgodovinski imperativ vsega človeštva v sedanjem trenutku in da je treba tej nalogi posvetiti vse sile.

Prispevek gibanja neuvrščenosti k razvoju mednarodnih odnosov

Kadar poskušamo izdelati bilanco in »določiti« vpliv politike neuvrščenja na razvoj povojnega sveta, naletimo na več težav; ne toliko pri odgovoru na vprašanje, kje je prišlo do ključnih prebojev, marveč pri ugotavljanju, kaj bi bilo v sedanjih mednarodnih odnosih drugače, če ne bi bilo močnega gibanja neuvrščenosti. Poleg tega tudi velika pestrost in razvejana dejavnost gibanja neuvrščenosti prispevata k temu, da je tako bilanco težko izmeriti, ker je skoraj nemogoče iztehtati tudi vrednosti načel, ki jih je politika neuvrščenosti vpeljala kot progresivno pridobitev v razvoju človeštva; taka načela so na primer pravica naroda do samoodločbe, neodvisnost, suverenost in ozemeljska nedotakljivost, enakopravna udeležba v mednarodnih zadevah, svobodno odločanje o smereh notranjega razvoja, odpor zoper vsakršno obliko tuje nadvlade, odvisnosti, eksploatacije in monopola, boj za resnično svobodo človekove osebnosti itn. Razen tega je politika neuvrščenosti na celi vrsti področij revolucionarno utirala nove poti in velikokrat »nevidno« vplivala na vse sfere mednarodnih odnosov, oblikovala zavest o tem, kakšni naj bi ti odnosi bili, gradila novo zasnovo mednarodnih odnosov — ta pa se bistveno razlikuje od tistih, ki so jih ponujale in jih še ponujajo tradicionalne politične doktrine.

Kljub temu pa vendar lahko podamo bolj konkretno in kolikor toliko realno oceno deleža neuvrščenosti na poglavitnih področjih mednarodnih odnosov, katerih razvoj bi bil brez stalne dejavnosti neuvrščenih dežel bistveno drugačen.

Nasploh bi lahko rekli, da je neuvrščenost kot dejavnik spreminjanja sveta in kot posledica tega spreminjanja najbolj plastična podoba stvarnosti povojnega razdobja. Naglo spreminjanje družbenoekonomske in nacionalne biti sodobnega sveta oziroma mednarodnih ekonomskih odnosov sta postavila na dnevni red tudi preureditev njunega programskega in institucionalnega temelja; iskanje drugačnih rešitev za mednarodne probleme in nov sistem povezovanja med narodi in državami.

Tradicionalne politične doktrine o svetovni ureditvi, ki so temeljile na uravnavanju in nadzorovanju sile prek vzdrževanja ravnotežja, delnega popuščanja napetosti in vsiljevanja blokovskih grupacij kot edinih rabsodnikov v mednarodnih odnosih, niso bile sposobne, da bi nakazale pot iz obstoječih mednarodnih navzkrižij. Te doktrine namreč tudi objektivno niso mogle podati pravičnega odgovora na bistvena vprašanja, kot so: kako zagotoviti mir na temelju enake varnosti za vse narode in ob njihovi vsestranski emancipaciji; kako reševati ključne mednarodne probleme ob enakopravni udeležbi vseh držav; kako odpraviti odnos odvisnosti in zagotoviti svobodno ekonomsko in družbeno napredovanje držav.

V sklopu iskanja odgovorov na ta vprašanja so se porajale »nove rešitve« in modeli, ponujale so se »nove« strategije in rešilne »formule«, ki so izhajale iz najrazličnejših modificiranih oblik ohranjanja *status quo* — ali pa iz »revolucionarnih« modelov spopadanja med »kontinenti in svetovi«. Vsa ta iskanja so končno pristala pri nepopolnih odgovorih, ali pa so ponujala rešitve, ki so zagovarjale stališče, da je treba ohraniti ravnotežje sil kot permanentni sistem mednarodnih odnosov — vključno z različnimi različicami in obrazci nadvlade velikih sil ter potiskanja nezadostno razvitih dežel na rob procesa odločanja.

Neuvrščenost kot doktrina in kot akcija je vse te preživele sisteme odklonila; izhaja namreč iz prepričanja, da krize mednarodnih odnosov v okviru sedanjega sistema sploh ni mogoče trajno odpraviti; zato je postavila na dnevni red preureditev celotnih mednarodnih odnosov in ponudila rešitve, ki so oprte na zgodovinsko nujnost, da se ustvarijo razmere, ki bodo omogočale svoboden nacionalni, družbeni in ekonomski napredek vseh dežel in njihovo enakopravno udeležbo v mednarodnih odnosih. To pa se ne more dogajati v pogojih stihijnega razvoja niti s snovanjem kakršnihkoli vase zaprtih skupin, temveč le v takih razmerah, ko so dane možnosti za enakopravno sodelovanje.

Zaradi vsega tega je postala neuvrščenost glavna osvobodilna sila v boju za nove odnose v svetu, sila, ki s svojim skupnim programom neprestano širi sodelovanje med narodi ter povezuje vse že dejavne in potencialne sile preoblikovanja mednarodnih odnosov. Neuvrščenost je — kot odgovor na sodobne zahteve po vključevanju večine držav v krožnico strateškega spopadanja ali sporazumevanja med bloki; kot reakcija na veliko neskladje med razvitimi deželami in deželami v razvoju; kot pobuda za enakopravno udeležbo v svetovnem procesu odločanja; kot izraz boja proti imperializmu in vsem oblikam odvisnosti in nadvlade — oblikovala svojo doktrino in prakso na tistih temeljnih načelih in ciljnih graditve sveta, po katerih bi lahko sleherna dežela enakopravno sodelovala pri odločanju v mednarodnih odnosih in se svobodno razvijala.

S tem je dobila neuvrščenost naravo univerzalnega dejavnika, ki se ne omejuje zgolj na spodkopavanje zdaj veljavnega reda, marveč gradi tudi nov sistem mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov. Zato

se je politika neuvrščanja lahko konceptualno in programsko neprestano širila, odpirala nova obzorja, bogatila mednarodne odnose z novimi zasnovami — katerih edini namen je pripraviti pogoje za drugačno združevanje in povezovanje svobodnih narodov. Neuvrščenost se je tako uveljavila kot sila, ki ima večsmerno družbeno-zgodovinsko vlogo pri preoblikovanju sodobnega sveta.

Skratka, neuvrščenost se pojavlja kot alternativa celotnemu sistemu, ki se je po vojni začel naravnjavati h konserviranju obstoječih odnosov, vsiljevanju tujih modelov in smeri nacionalnega in družbenega razvoja, k oblikovanju novih različic ravnotežja sil in interesnih sfer, prek katerih naj bi vse na novo osvobodjene, ekonomsko slabotne in nezadostno razvite dežele vključili v nove sisteme nadvlade in odvisnosti.

Če govorimo o neuvrščenosti konkretnije, lahko rečemo, da je dosegla bistvene premike na več področjih, in sicer: prvič, z izoblikovanjem novega koncepta oziroma nove doktrine mednarodnih odnosov; drugič, s svojim deležem pri reševanju mednarodnih problemov oziroma celotne stabilizacije mednarodnih odnosov; tretjič, s širjenjem enakopravnega mednarodnega sodelovanja, vključno s sodelovanjem med njenimi članicami; in četrtič, na področju širjenja temeljev mednarodnih odnosov oziroma njihove demokratizacije.

Na konceptualnem področju je treba poudariti več vidikov. Gre predvsem za nov pristop k problemom miru, ki zahteva spremembo celotnih mednarodnih odnosov in razreševanje ključnih mednarodnih odprtih vprašanj, dalje oblikovanje načela aktivnega miroljubnega sožitja in uveljavljanje nove mednarodne ekonomske ureditve.

V primerjavi z blokovskim konceptom ravnotežja sil in interesnih sfer (čeprav lahko tudi ravnotežje kot začasno stanje odvrne neposredno nevarnost svetovne vojne) je politika neuvrščenosti uveljavila nov koncept miru, ki temelji na enaki varnosti za vse narode, na njihovi emancipaciji, enakopravnem sodelovanju vseh držav v reševanju najbolj perečih mednarodnih problemov, na krepitvi neodvisnosti, samoopredelitvi in svobodnem razvoju. Neuvrščene dežele nasprotujejo ravnotežju kot sistemu mednarodnih odnosov oziroma kot edini obliki »reguliranja« odnosov v svetu, obliki, po kateri odločajo močnejši, torej sistemu, ki mu je iminentna uporaba sile.

Neuvrščene dežele so izdelale celosten pristop k boju za mir in sicer z vsebinskim presnavljanjem celotnih mednarodnih odnosov, predvsem pa tistih ključnih problemov, ki sprožajo krize in ustvarjajo krizna žarišča — kot sta, na primer, problem razorožitve in razvoja. Odločno se upirajo temu, da bi mednarodne odnose zreducirali na odnose med maloštevilnimi najmočnejšimi državami ali bloki — in to v zapleteni igri za vzpostavljanje zgodovinsko gledano iluzornega »svetovnega ravnotežja« — in za vsiljevanje raznih »sistemov varnosti« blokovske narave.

Neuvrščene dežele so izdelale svoj koncept aktivnega miroljubnega sožitja; pri tem so izhajale iz dejstva, da se koeksistence ne sme osiro-

mašiti na status *modus vivendi* med bloki, niti ga ni mogoče tolerantno obravnavati kot »stanje brez vojne«, pač pa gre tu za aktivno mednarodno sodelovanje v reševanju ključnih vprašanj, od katerih so odvisni mir, varnost in razvoj v svetu. Neuvrščene dežele so odločno zahtevale, da se morajo načela aktivnega miroljubnega sožitja uveljavljati v odnosih med vsemi državami in narodi — ne glede na njihov družbeni sistem, velikost ali stopnjo razvitosti — ne pa izključno med deželami z različnimi sistemi. Glavni prispevek neuvrščenih držav k razvoju koncepta koeksistence je torej univerzalnost, vseobsežnost in pa zahteva, naj ta načela ne veljajo le za države, ampak tudi za narode: neuvrščene države namreč podpirajo osvobodilni boj narodov proti kolonializmu in za vzpostavljanje neodvisnih držav; načelno so proti nadomeščanju kolonializma s sistemom skrbništva in proti podeljevanju funkcij skrbnikov nad kolonialnimi ozemlji.

Tretji bistveni prispevek neuvrščenih držav na konceptualnem področju je graditev in uveljavljanje nove mednarodne ekonomske ureditve, ki naj reši krizo svetovnega gospodarstva in pospeši razvoj dežel v razvoju. Ko so neuvrščene dežele odklonile paternalistične recepte, po katerih naj bi vprašanje razvoja urejali le z dajanjem pomoči deželam v razvoju — temeljne vzroke za neenakopravne odnose pa pustili nedotaknjene, so neuvrščeni probleme razvoja »internacionalizirali«, jih opredelili kot odgovornost celotne mednarodne skupnosti — njihovo reševanje pa postavili v okvir temeljnih sprememb celotnega sistema in ekonomsko-političnih odnosov. Po mnenju neuvrščenih držav ne gre zgolj za boj proti siromašini, niti samo za vračanje dolgov oziroma popravljanja krivic iz obdobja kolonialnega gospodstva, marveč za drugačno pojmovanje; da se problemi razvoja dežel v razvoju lahko rešuje edino na podlagi take medsebojne odvisnosti, ki bo odsevala interese celotnega svetovnega gospodarstva. Taki pristopi so v svoji celotnosti omogočili zgodovinsko najširše in najgloblje stopnjevanje akcije za preoblikovanje mednarodnih ekonomskih odnosov, za odpravljanje sistema, v katerem so vladali imperialistični in neokolonialistični interesi in monopoli. S tako svojo dejavnostjo politika neuvrščenosti pozitivno učinkuje ne le na razvoj mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov, marveč tudi za notranje premike v vsaki posamični državi — deluje kot dejavnik strnjevanja vseh demokratičnih in progresivnih sil v boju za uresničevanje programa politike neuvrščenosti.

Na drugem pomembnem področju, ki zajema zagotavljanje trdnosti v svetu, so dale neuvrščene države bistven prispevek s svojim programom odpravljanja ključnih nerešenih mednarodnih vprašanj; to se izraža v njihovem odporu proti cepitvi sveta na bloke, v zahtevi, da zajame popuščanje napetosti ves svet, da hitreje steče proces dekolonizacije, v njihovi vsestranski podpori osvobodilnim gibanjem in nazadnje v iskanju izhoda iz številnih kritičnih stanj.

Politika neuvrščanja ne odklanja blokovske razcepljenosti sveta morda zato, ker bi hotela izenačevati družbeno-zgodovinsko vlogo obstoječih blokov, marveč zaradi izkušnje, da se lahko problemi in nasprotja sodobnega sveta rešujejo le na podlagi njegove enotnosti, medsebojne odvisnosti in skupnih prizadevanj vseh dežel. Neuvrščene dežele niso nikoli sprejele polarizacije sveta na bloke kot trajno razmerje v mednarodnih odnosih oziroma kot sistem, ki naj uravnava odnose med državami in narodi — marveč le kot začasno stanje, ki je odsev mednarodnih protislovij. Kolikor bi se bloki izoblikovali v trajen sistem, bi bila mir in varnost vedno ogrožena; o najpomembnejših problemih, ki zadevajo vojno in mir, bi odločale ekonomsko in vojaško najmočnejše države, ki bi hkrati z zagovarjanjem *status quo* ovirale neizogibno uresničevanje demokratizacije mednarodnih odnosov. Neuvrščene države so vedno obravnavale bloke kot ostanek zastarelega sistema ravnotežja sil, ki — ne glede na motive — vodi k oživiljanju sodobne različice koncerna velikih sil in k delitvi sveta na interesna področja. V tem sklopu so neuvrščene države postavljale kot eno svojih glavnih zahtev razpuščanje blokov, širjenje otokov enakopravnega sodelovanja, širjenja con neuvrščeniosti; pri tem so uspele, da se je bistveno zmanjšala ostrina blokovske razklanosti sveta, da so iz blokovskih krožnic »odtegnile« dokajšnje število držav in da se tudi poslej neprestano prizadevajo za zmanjševanje nasprotij med bloki.

Že na beograjski konferenci leta 1961 — sredi hladne vojne — so neuvrščene države odklonile teorijo o neizogibnosti vojne in začele proces popuščanja napetosti — detant. Pri tem so spodbijale vsa skrajnostna pojmovanja, češ da je ta proces popolnoma nepomemben, kot tudi tem čisto nasprotne evforične ocene, da ima detant tudi v svoji omejeni obliki in razsežnosti vsesplošen pomen; neuvrščene države so ta sicer zelo pomemben zgodovinski proces popuščanja napetosti ocenile kot logično posledico neizogibnosti miroljubnega sožitja, ob tem pa so vedno opozarjale na njegovo omejenost in protislovnost; vedno so ponavljale, da se mora ta proces razširiti na vse geografske prostore, da mora zajeti vsa področja mednarodnih odnosov in omogočiti razreševanje ključnih mednarodnih problemov v enakopravnem sodelovanju vseh dežel. Hkrati so opozarjale tudi na nevarnost takega detanta, ki bi se omejil samo na zmanjševanje stopnje napetosti; ki bi temeljil na takem ravnotežju vojaške sile, v katerem bi se selila žarišča napetosti in konfrontacij iz enega področja sveta na drugo področje; v katerem bi se nadaljevala nebrzdana oboroževalna tekma in se mirno podaljševala eksploatacija dveh tretjin človeštva; v katerem bi vzplamtevale in se zaostrovale stare krize, bojevale lokalne vojne in v katerem bi prihajalo do agresij.

Po drugi strani so neuvrščene dežele dokazovale, da popuščanja napetosti — če naj bo trajno — ni mogoče doseči enostavno s pogajanjem, četudi bi zajela širši krog dežel — marveč da mora priti prej do bistvenih sprememb v obstoječih mednarodnih odnosih. V bistvu so hotele z zahtevo po univerzalizaciji detanta doseči to, da bi dobil ta proces lastnost

približevanja trajnemu miru. Brez takega hotenja bi se detant spremenil v nekakšen institucionaliziran spopad ali sporazumevanje med bloki oziroma vodilnimi silami.

Politika neuvrščanja je bila vedno naravnana k temu, da nakazuje in spodbuja temeljne procese in začenja akcijo za urejanje ključnih mednarodnih vprašanj. Neuvrščene države so že od vsega začetka postavile kot svoje glavno vodilo podporo vsakemu avtentičnemu boju za osvoboditev; s tem so postale najmočnejša opora narodom v njihovem boju za legitimne pravice. Najsi je šlo za boj narodov proti agresiji ali tuji okupaciji, za podporo boju kolonialnih narodov in njihovih narodno-osvobodilnih gibanj, za palestinsko osvobodilno organizacijo, za zahteve po suverennem razpolaganju z naravnimi bogastvi ali za izbiro svobodne poti razvoja — so našli vsi ti narodi v gibanju neuvrščenosti ne le zaveznika, marveč možnost za afirmacijo in priznanje legitimnosti svojega boja. V politiki neuvrščenosti je dobil njihov boj naravo samoobrambe, medtem ko je odnos podrejanja obsojala kot permanentno agresijo. Neuvrščene dežele so izborile boju za dekolonizacijo širše razsežnosti: opredelile so ga kot permanenten proces osvobajanja iz vseh ostankov kolonializma, neokolonializma, monopola v sferi politike, ekonomije, kulture, zavesti, informacij itn. Tako je dobila dekolonizacija naravo globokega presnavljanja mednarodnih odnosov, v katerih so imeli vsi narodi pravico do enakopravne udeležbe v urejanju mednarodnih problemov in do svobodnega razvoja.

V akciji neuvrščenosti je dobil prioriteto mesto tudi problem razorožitve — in sicer kot eden najbolj žgočih problemov sodobnega sveta; lotiti bi se ga morali tako, da bi bila dosežena resnična, splošna in popolna razorožitev, in sicer pod mednarodnim nadzorstvom in ob udeležbi celotne mednarodne skupnosti. Dežele-članice so se že od beograjske konference prizadevale, da bi izdelale vseobsegajoči program reševanja tega problema. V bistvu bi brez neprestane in neposredne akcije neuvrščenih držav ostalo razoroževanje še vedno v okviru bilateralnih odnosov vodilnih jedrskih sil, ki določajo prioriteto in ritem pogajanj v skladu z lastnimi interesi. Predlog neuvrščenih držav za sklicanje posebnega zasedanja generalne skupščine ZN o razorožitvi, ki je bil na pobudo Jugoslavije sprejet na V. konferenci neuvrščenih držav in potem izglasovan na XXXI. zasedanju GS, je zgodovinska pobuda, katere pomen presega okvir razoroževanja. Ne gre le za sklic najbolj reprezentativnega zbora, do katerega je prišlo kdajkoli v korist razorožitve in ki je tudi prelomnica v obravnavanju tega vprašanja, marveč gre za širšo politično pobudo na tistem področju, ki je bilo vedno pridržano za vojaško najmočnejše sile in prek katerega so se v bistvu urejali mednarodni odnosi v širšem pomenu besede.

Neuvrščene države so ob številnih priložnostih res veliko prispevale k iskanju izhoda iz posamičnih kritičnih situacij in s tem odvrčale svet od brezna vojne. S pravočasnimi in odločnimi akcijami, ki so bile po svoji obliki skupinske, univerzalne ali regionalne narave — ali pa so potekale

prek ZN — so prenekaterokrat zgradile mostove za sodelovanje ali pa našle poti iz nevarnih kriznih stanj; vedno so snovale skupna izhodišča za politično razreševanje vrste najbolj pomembnih vprašanj, ki jih je podpirala praktično celotna mednarodna skupnost.

Politika neuvrščanja je postala dejavnik najširšega mednarodnega sodelovanja, ki temelji na enakopravnosti. Takšna naravnost pa ne izhaja iz kakih pacifističnih pobud, da bi pogasile nepomirljiva nasprotja v svetu, ali pa iz nemoči, marveč iz globokega prepričanja, da se ključni mednarodni problemi lahko rešujejo le s skupnimi prizadevanji celotne mednarodne skupnosti, ne pa v okviru zaprtih skupin dežel, ne glede na to, kako močne so.

Sodelovanje med neuvrščenimi in drugimi deželami v razvoju in pa načelo kolektivnega opiranja na lastne sile sta sestavna elementa boja za novi sistem mednarodnih odnosov. Sodelovanje med neuvrščenimi in drugimi deželami v razvoju dobiva vse bolj konkretno in organizirano obliko; vedno več je področij, na katerih je prišlo do dogovorov, ki so dolgoročne narave — kot na primer: dogovori o združenjih dežel proizvajalk surovin, ustanovitvi posebnega sklada dežel v razvoju za financiranje intervencijskih zalog surovin, centrov za znanost in tehnologijo, informacijskega centra za večnacionalne družbe, sistema za informatiko in raziskovalno delo, o sodelovanju med centralnimi bankami, predstavniki ministrstev za finance in vladnimi ustanovami za zunanjo trgovino. Prav tako je predvidena vrsta akcij na področju industrijskega sodelovanja, miroljubne uporabe jedrske energije, kmetijstva, ribištva, transporta, telekomunikacij, socialnega varstva in zdravstva, tehničnega sodelovanja, zaposlovanja, boja za minimalni standard, izobraževanja in strokovnega usposabljanja, investicij, farmacevtske industrije, športa itn. Posebej so pomembne odločitve in spodbude za sodelovanje na področju sredstev obveščanja, vključno z vzpostavljanjem nove mednarodne ureditve za področje informacij. V okviru te oblike sodelovanja je najbolj pomembna ustanovitev združenja tiskovnih agencij, ki naj deluje kot močen vzvod za osamosvajanje neuvrščenih držav tudi na tem pomembnem področju. Za poglobljanje sodelovanja na tem področju je pomembna ustanovitev koordinacijskega komiteja tiskovnih agencij in medvladnega sveta neuvrščenih držav za področje informacij.

Ena izmed pomembnih oblik sodelovanja neuvrščenih in drugih dežel v razvoju je ustanovljeni mednarodni center za podjetja v javni lastnini s sedežem v Ljubljani, katerega dejavnost pokriva področje, ki ima skupni pomen za večino teh držav. Prav zaradi tega je V. vrhunska konferenca neuvrščenih držav v Colombu posebej poudarila, kako pomemben je njegov nastanek, in podprla delo mednarodnega centra kot skupno ustanovo dežel v razvoju.

Demokratizacija mednarodnih odnosov je bila vedno eden glavnih ciljev politike neuvrščenosti. Zahteva po demokratizaciji izraža eno najbolj bistvenih stališč, in sicer da mora priti do takega sistema mednarod-

nih odnosov, v katerem bo lahko vsaka dežela, ne glede na svoj družbeni sistem, velikost in stopnjo razvitosti enakopravno sodelovala v reševanju mednarodnih problemov in v ustvarjanju razmer, v katerih se bodo narodi svobodno in enakopravno sporazumevali. Demokratizacija mednarodnih odnosov torej ni le pravica, marveč tudi dolžnost in obveznost, da vsi narodi in države sodelujejo v reševanju mednarodnih problemov — ne pa paternalistični koncept »razumevanja problema malih in nezadostno razvitih dežel«, ali pa formalna enakost pri glasovanju v ZN. V okviru prizadevanj za demokratizacijo mednarodnih odnosov so si neuvrščene države vedno prizadevale za utrjevanje OZN, prav tako pa bile tudi zagovornice učinkovitejše in vsebinsko polnejše vloge te organizacije kot univerzalnega dejavnika enakopravnega sodelovanja in instrumenta za ureničevanje njenega univerzalnega poslanstva.

Neuvrščene dežele so bistveno prispevale k uveljavljanju novih odnosov v ZN, k demokratičnemu odločanju, prilagajanju svetovne organizacije spremembam v svetu; odločno so se upirale težnjam, da bi združene narode pri reševanju ključnih problemov sodobnega sveta potiskali k strani.

Politika neuvrščanja je dala neprecenljiv prispevek k povezovanju sil neodvisnosti, progressa, miru, osvobajanja in demokracije, skratka h krepitvi vseh tistih sil, ki že po naravi svojega položaja in svojih programov težijo k spreminjanju obstoječega in h graditvi novega sistema mednarodnih odnosov. S tem da je gibanje neuvrščenih podiralo ozko sektaške okvire in gledanja, je vse te sile strnilo v široko fronto ter odklanjalo vse poskuse, da bi jih razvrščali po katerikoli blokovski ali ideološki usmeritvi. V tem smislu je postalo gibanje neuvrščenih ena najširših oblik boja proti vsem vrstam dominacije. Že samo dejstvo, da so se tako različne sile in države združile in vzajemno delovale v okviru poglavitnih usmeritev mednarodnih odnosov, je izjemen uspeh, ki ima zgodovinski pomen.

Če vzamemo v celoti, je svet z akcijo neuvrščenih držav doživel velik premik v spoznavanju pomena mednarodnih procesov, v diagnosticiranju osnovnih gibanj in dogajanj v sedanjih mednarodnih razmerah, v ugotavljanju ključnih mednarodnih problemov ter poti za njihovo reševanje; prav tako je napravil svet odločilne korake k osamitvi dejavnikov sile, vzpostavljanju enakopravnih odnosov, k spoznanju, da se iz sedanje krize mednarodnih odnosov ne da ubežati po poti blokovske razklanosti in konfrontacije, vsiljevanja tujih modelov in rešitev; bistveno se je okrepila zavest o medsebojni povezanosti in o tem, da so za reševanje mednarodnih problemov nujno potrebna skupna prizadevanja mednarodne skupnosti; prehojena je bila dolga pot k preseganju hladne vojne, zmanjševanju napetosti, k preprečevanju ali gašenju vojnih požarov; zavest o nevzdržnosti starega sistema mednarodnih ekonomskih odnosov se je »internacionalizirala«. Politika neuvrščanja se je uveljavila kot svetovna sila, katere program se je neprestano širil in postajal dejanski interes največjega števila

držav; z njim se je stopnjevala tudi usklajenost nastopanja neuvrščenih držav ter angažiranost mednarodne skupnosti za reševanje ključnih vprašanj — pri čemer so bili doseženi veliki uspehi; načrt je bil monolitizem blokovskih grupacij; proces emancipacije je postal univerzalen; blokovske sheme razvoja sveta so propadle; postopno se oblikuje nova struktura mednarodnih odnosov; na novo osvobojene države se niso vključevale v razne nove sisteme neokolonializma, interesnih sfer in blokovske razcepjenosti; narodnoosvobodilni boj v svojih mnogoterih oblikah je povsod doživel zgodovinski uspeh — zlasti še na področju dekolonizacije; bistveno se je spremenilo splošno in regionalno razmerje sil, načela aktivne miroljubne koeksistence pa so dobile velik ugled v svetu. Vse to so zgodovinski uspehi in pridobitev povezane akcije neuvrščenih dežel z drugimi miroljubnimi, socialističnimi, progresivnimi in drugimi demokratičnimi silami.

Prav zaradi tega je postala neuvrščenost široka, ideološka neomejena ter geografsko in vsebinsko univerzalna platforma za ustvarjanje novega sistema mednarodnih odnosov sploh. Danes je v bistvu vse težje ločevati tisto, kar se dogaja na kateremkoli predelu sveta in na kateremkoli področju mednarodnih odnosov, vključno z odnosi v mednarodnem delavskem gibanju — od učinkov politike neuvrščanja. Moči neuvrščenosti ni mogoče več meriti zgolj s številom držav, ki formalno sodelujejo na konferencah, pač pa z razširjenostjo in uporabnostjo njenih načel, z njihovo vgrajenostjo v odločitve OZN in širše mednarodne skupnosti; to moč lahko ugotovljamo z vse širšo zavestjo, kakšni bi morali biti mednarodni odnosi, z ritmom mednarodnega organiziranja in intenzivnostjo akcij za razreševanje žgočih mednarodnih problemov.

V sklopu te strategije so dosegle neuvrščene države visoko stopnjo enotnosti in solidarnosti, ob upoštevanju vseh stvarnih razlik, na nekaterih področjih pa celo nasprotnih interesov — ki se izražajo v različnosti pogledov na metode razreševanja posameznih problemov.

To seveda ne pomeni, da ni bilo padcev, oklevanj in tudi občasnih umikov. V zapletenih mednarodnih razmerah je učinkovitost politike neuvrščanja in akcij neuvrščenih dežel v mednarodnih odnosih neenakomerna. Na nekaterih področjih je pobuda neuvrščenih držav trajna, na drugih je začasno odrinjena — nasploh pa lahko ugotovimo, da je v reševanju svetovnih problemov dejavnik, ki ga ne more nihče zaobiti. Gre za normalne, objektivno dane pojave, ki so rezultat zunanjih pritiskov ali pa stanja mednarodnih odnosov med samimi neuvrščenimi državami.

Prav v teh odnosih je prišlo v zadnjem času med nekaterimi neuvrščenimi državami do motenj, ki obremenjujejo njihovo akcijsko naravnost, odpirajo vrata vdoru tujih dejavnikov ter odvrčajo akcijo neuvrščenih držav od glavnih smeri mednarodnih odnosov. Prav ti dejavniki tudi danes špekulirajo s spopadi med posamičnimi neuvrščenimi deželami ter jih prikazujejo kot žarišča nevarnosti za svetovni mir — čeprav je znano, da je pretežni del teh spopadov prav posledica vmešavanja sil imperializma,

neokolonializma in drugih oblik dominacije, s katerim poskušajo ustvariti nove ali pa razrešiti stare interesne sfere ali vplivna področja. V bistvu gre za zaostrovanje ideološkega boja, katerega namen je, da bi neuvrščенost kot globalni in avtonomni dejavnik odrinili, nevtralizirali, preusmerili, razvodenili, navezali na eno ali drugo vojaško-politično grupacijo držav. V tem boju uporabljajo za razvrščanja teh držav blokovska merila ali pa jim vsiljujejo neblokovske oblike združevanja. Enak namen imajo poskusi, da bi neuvrščенost razvrednotili — bodisi da zmanjšujejo njene dosežke ali pa zožujejo njeno vlogo. Ta prizadevanja se ujemajo s stopnjevanjem dokaj kompleksne akcije, katere namen je razbiti enotnost neuvrščениh držav in s tem odpreti prosto pot prevladi neenakopravnih mednarodnih odnosov.

Kljub vsem prizadevanjem, da bi nevtralizirali stalno naraščajoči vpliv gibanja neuvrščениh kot pomembne emancipacijske sile, so neuvrščene države vztrajale pri svoji temeljni akciji ter dajale vedno prednost tistemu, kar jih povezuje in združuje.

V najtežjih razmerah — po V. konferenci — ko se je neuvrščенost močneje spopadala z zastarelimi strukturami mednarodnih odnosov in s silami, ki delujejo s pozicij moči, so neuvrščene dežele še naprej krepile enotnost akcije na mednarodnem področju ter utrjevale medsebojno sodelovanje.

To se je pokazalo še posebej med XXXII. zasedanjem generalne skupščine OZN. Sklic posebnega zasedanja, posvečenega razorožitvi, je v bistvu primer take uspešne mednarodne akcije in pobude neuvrščениh dežel. Neuvrščene države so se pravočasno odzivale na mednarodne dogodke — kar je bilo poleg permanentnega delovanja koordinacijskega biroja v New Yorku očitno tudi v sklicevanju vrste izredno pomembnih sestankov na ministrski ravni — in to neposredno pred začetkom generalne skupščine ZN. Na teh sestankih niso neuvrščene države samo ponovno potrdile svoja stališča, pač pa so se dogovorile tudi o tem, kako bodo nastopale v ZN; tako so lahko vplivale na splošni potek XXXII. zasedanja, dale vsebinski prispevek k vsem resolucijam in sklepom ter s tem utirale pot nenehnemu poglobljanju akcije za reševanje ključnih mednarodnih vprašanj.

Druga permanentna akcija neuvrščениh držav pa je naravnana k izpolnjevanju njihovih lastnih sklepov. Dinamika takšnih dejavnosti je naraščala, kolikor bolj so se približevali izredno pomembni sestanki neuvrščениh držav; po ministrskem sestanku koordinacijskega biroja v Kabulu sledi ministrska konferenca neuvrščениh držav v Beogradu in VI. vrhunska konferenca neuvrščениh držav v Havani — in še druge akcije, pri katerih imajo neuvrščene države posebno odgovornost; to velja na primer, za prihodnja posebna zasedanja generalne skupščine, na katerih bodo razpravljali o Namibiji, razorožitvi — pa tudi za druge akcije v okviru OZN, ki se nanašajo na delo *ad hoc* komisij, v katerih teko razgovori o novi mednarodni ekonomski ureditvi.

Že prvi stiki in posvetovanja neuvrščenih držav kažejo na močno strnjenost držav okoli programa neuvrščenosti, njihovo angažiranost za ohranitev enotnosti ter na njihovo iniciativnost v reševanju ključnih mednarodnih vprašanj. Očitno je tudi, da je globoko zakoreninjena zavest, kako resno in nujno je odpravljati medsebojna nesoglasja in spopade. Nagle notranje spremembe v neuvrščenih državah, zaostrovanje vprašanj družbenega razvoja, nacionalnih spopadov in mejnih konfliktov, zastrupljajo notranje in zunanje ozračje, v katerem neuvrščene države delujejo. Ta celotni kompleks odpira vrsto novih problemov, katerih vzroke in posledice bo treba vsestransko proučevati.

Zbori neuvrščenih, ki so pred nami, bodo imeli razen drugega torej tudi to nalogo, da pomagajo državam, med katerimi je prišlo do spopadov, da ta nesoglasja izgladijo ter se spet obrnejo k strategiji boja za mir, osvoboditev, razvoj, neodvisnost in enakopravnost; da se spet strnejo v krepitvi gibanja kot pomembne avtonomne osvobodilne sile, da delujejo za njegovo enotnost in sožitje, iščejo skupni imenovalec za reševanje prioriternih mednarodnih vprašanj, kot so: vzpostavljanje nove mednarodne ekonomske ureditve, dekolonizacija, razoroževanje, reševanje kriz in kriznih žarišč, podpora osvobodilnim gibanjem, odpor zoper vse pritiske in poskuse razbijanja in cepitve — pa najsi prihajajo od koderkoli ali zaradi česarkoli.

Gospodarsko sodelovanje med deželami v razvoju

(instrument njihove mednarodne ekonomske emancipacije)¹

Dežele v razvoju so se med bojem za svojo polno mednarodno ekonomsko emancipacijo doslej opirale na različne strategije: od izvozne usmeritve, delnega opiranja na ekonomsko pomoč, do uvozno-substitutivne industrializacije, dokler se niso nedavno odločile za načelo, da se kolektivno oprejo na svoje lastne sile.² Izkušnje so pokazale, da procesa ekonomske dekolonizacije ni mogoče uspešno končati, če bodo dežele v razvoju v svojih zunanjih ekonomskih odnosih ostale skoraj izključno odvisne od razvitega sveta.

H krepitvi zavesti o pomenu medsebojnega gospodarskega sodelovanja dežel v razvoju je v veliki meri prispevalo gibanje neuvrščenih, saj je že v resoluciji II. samita (Kairo, 1964. leta) zapisano, da je »ekonomska emancipacija bistveni element v boju za odpravo politične dominacije« ter se prvič zahteva vzpostavitev »nove in pravičnejše ekonomske ureditve.«

Cilji in program medsebojnega sodelovanja

Prvi globalni program gospodarskega sodelovanja med deželami v razvoju (na interkontinentalni podlagi) je bil sprejet na ekonomski konferenci neuvrščenih dežel v Kairu 1962. leta, prvi akcijski program pa je bil sprejet na III. samitu neuvrščenih v Lusaki 1970. Od takrat naprej je ekonomska doktrina neuvrščenih in drugih dežel v razvoju povezana z načelom opiranja na lastne sile, program sodelovanja pa dobiva vse konkretnjšo vsebino in akcijski pomen. V evoluciji tega programa je več pomembnih mejnikov: ministrska konferenca v Georgetownu 1972. leta,

¹ Članek se opira na ugotovitve in ocene raziskave »Gospodarsko sodelovanje med deželami v razvoju« (I. in II. faza), ki jo izvaja Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju, Ljubljana, financira pa Raziskovalna skupnost Slovenije.

² Glej: M. S. Wionczek: Latin American Growth, Trade, and Cooperation«, Vierteljahresberichte, No. 68, 1977.

IV. samit neuvrščenih v Alžiru naslednje leto, Colombo leta 1976, kjer je bil sprejet akcijski program gospodarskega sodelovanja, ter končno Mexico City, kjer je bila istega leta prva konferenca dežel v razvoju, posvečena izključno njihovem medsebojnemu gospodarskemu sodelovanju.³

Treba je ugotoviti, da imajo dežele v razvoju danes vsebinsko zelo bogat in akcijsko usmerjen program za razvijanje medsebojnih ekonomskih odnosov, ki zajema:

— vsa tista področja in oblike sodelovanja, s spremljajočimi ukrepi, ki so se uveljavili že doslej in jih je treba pospešeno razvijati še naprej;

— vse tiste oblike in instrumente sodelovanja, ki so na nekaterih območjih že pokazali obetavne rezultate, in jih je treba širše proučiti ter morebiti prilagoditi za različne pogoje, ki vladajo v drugih območjih in državah;

— predloge novih področij in oblik sodelovanja, ki jih je treba še podrobno proučiti, preden bo mogoče pristopiti k njihovi realizaciji v večjem obsegu.

Priprava in sprejemanje omenjenih programov je pospešilo izmenjavo izkušenj med deželami v razvoju na globalni ravni ter okrepilo njihovo politično voljo za razvijanje medsebojnega gospodarskega sodelovanja in prepričanje, da lahko tako pospešijo svojo mednarodno ekonomsko emancipacijo.

Glavna cilja gospodarskega sodelovanja med deželami v razvoju sta: a) izkoristiti obstoječo in izpopolnjevati potencialno komplementarnost njihovih gospodarstev ter b) z združevanjem sil okrepiti svoj kolektivni in individualni pogajalni položaj v mednarodni menjavi z razvitim svetom.

V zadnjih letih so dežele v razvoju povezale prizadevanja za razširitev medsebojnega gospodarskega sodelovanja s splošnimi cilji svojega boja za novo mednarodno gospodarsko ureditev in so v tem deležne podpore vse večjega dela mednarodne skupnosti.

Splošna ocena doseženih rezultatov

Dežele v razvoju niso in ne morejo biti zadovoljne z dosedanjim obsegom in strukturo medsebojnih ekonomskih odnosov. Vrednost njihove medsebojne trgovine se je v obdobju 1964—75 sicer povečala od 6,4 na 46,4 milijarde dolarjev, vendar gre večina tega povečanja v zadnjih treh letih na račun podražitve nafte.⁴ Kot vidimo iz prvega stolpca spodnje razpredelnice, se med seboj močno razlikujeta dve obdobji: obdobje pred letom 1967 in obdobje po tem letu; medtem ko je za prvega značilna stagnacija, se v drugem kaže vse večja dinamika v rasti medsebojne trgovine dežel v razvoju.

³ Te konference — kjer so bili sprejeti zelo elaborirani programski dokumenti — se je udeležilo 86 dežel v razvoju, članic Skupine 77.

⁴ Pred letom 1973, tj. v letih 1968—72, torej preden je začela delovati podražitev nafte, je medsebojna trgovina dežel v razvoju dosegla letno stopnjo rasti 10—15 %.

Medsebojna trgovina dežel v razvoju 1964—1975: vrednost, delež v skupnem izvozu in v svetovnem izvozu

Leto	Vrednost medsebojne trgovine (v mio US \$)	Delež medsebojnega v celotnem izvozu	Delež medsebojnega v celotnem svetovnem izvozu
1964	6.477	19,3	4,3
1965	6.577	18,5	4,0
1966	6.849	18,1	3,8
1967	6.629	17,1	3,5
1968	9.799	23,1	4,6
1969	9.954	19,9	4,0
1970	10.929	19,6	3,9
1971	12.285	19,8	3,9
1972	14.526	19,7	3,9
1973	22.442	20,4	4,3
1974	44.456	22,0	5,8
1975	46.420	22,8	5,9

Vir: »Trgovinska menjava med deželami v razvoju, 1964—75«, statistični priložnik, stat. obdelava A. Dobeic; Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju, Ljubljana 1977, razpredelnica 1, str. 13.

Poprečni delež medsebojnega izvoza v skupnem izvozu dežel v razvoju (ki je 1955. leta znašal 24,4 %), je bil v letih 1964—69 le 19,6 % in se je dvignil na 21,4 % v letih 1970—75. Kljub temu napredku je pomen medsebojne trgovine za gospodarstva dežel v razvoju še vedno zelo skromen⁵ in vsekakor nezadosten. Medtem ko razviti v lastnem krogu opravljajo vse večji del svoje skupne zunanje trgovine (kar $\frac{2}{3}$ do $\frac{3}{4}$), pa je ta delež pri deželah v razvoju še vedno skromen ($\frac{1}{3}$). Takšno stanje je — vsaj kratkoročno gledano — le v manjši meri posledica proste volje dežel v razvoju, saj njihove zunanje ekonomske odnose determinirajo predvsem objektivni dejavniki, kot so: dosežena raven industrializacije in struktura proizvodov, razpoložljivih za izvoz ter potrebe po investicijskih dobrinah in drugih končnih industrijskih izdelkih, ki so jih do včeraj izvažale skoraj izključno razvite dežele.

Ker se dežele v razvoju zavedajo teh objektivnih omejitev za razvijanje medsebojne trgovine, posvečajo posebno pozornost medsebojni menjavi v končnih industrijskih proizvodih. Ti so predstavljali leta 1955 v njihovem celotnem izvozu le 7,6 % v medsebojni trgovini pa 15,8 %,

⁵ Za primerjavo nam lahko rabijo isti kazalci za razvite dežele: delež medsebojne trgovine Zahoda se je v letih 1955—73 povečal z 69,7 % na 76,7 %, isti delež pri razvitih socialističnih državah pa je v teh letih znašal 63,2 % oz. 57,3 %.

medtem ko sta se ta deleža do leta 1973 že dvignila na 20,0 % oz. 27,9 %.⁶

Zaradi velikih razlik v naravnem bogastvu, stopnji industrializacije, geografskem položaju, velikosti domačega trga, tradicionalnih trgovinskih tokovih in v drugih ekonomskih in političnih pogojih ima medsebojna trgovina za posamezne dežele v razvoju dokaj različen relativni pomen. Od 91 dežel v razvoju je v letih 1968—74 le pri 8 deželah medsebojna trgovina predstavljala več kot 40 % njihovega celotnega izvoza, pri 17 deželah je bil ta delež 31—40 %, pri 26 deželah 21—30 %, pri 28 deželah 11—20 % in pri 12 deželah 10 % ali manj.⁷

Treba se je zavedati, da se gospodarsko sodelovanje ne krepi le na področju blagovne menjave, ampak postaja vse bolj razvejano tudi v finančno-monetarnih odnosih, v industrijski kooperaciji, transportu, energetiki, bančništvu in zavarovalništvu ter drugod. Zlasti na regionalni in subregionalni ravni se pospešeno razvijajo najrazličnejše skupne institucije dežel v razvoju, ki pripravljajo, usmerjajo in pospešujejo njihovo medsebojno sodelovanje. To so npr. regionalne in razvojne banke, kliniške unije, trgovinske komore, monetarni sveti, planski koordinacijski organi, skupne inšpekcijske in carinske službe ter uslužnostne dejavnosti.

Dosedanji rezultati še niso popolnoma zadovoljivi in to postavlja pred dežele v razvoju nalogo, da čimprej kritično proučijo vzroke za dosedanje težave ter omejitve, ki jih je treba postopno odpravljati, ter da usmerijo svoja prizadevanja na tista področja in oblike sodelovanja, ki najbolj uspešno poglobljajo njihovo dolgoročno in obojestransko koristno, gospodarsko povezanost in vzajemno odvisnost.

Proces subregionalne in regionalne integracije

Že zaradi geografske razporeditve treh kontinentov, na katerih leži večina dežel v razvoju, je razumljivo, da se dokajšen del njihove medsebojne trgovine opravlja znotraj posameznih celin in območij (v poprečju okoli $\frac{4}{5}$, na Bližnjem vzhodu pa le $\frac{1}{3}$). Pojav regionalizma pa seveda ni le posledica geografskih dejavnikov, ampak v veliki meri tudi stopnje industrializacije, zunanjetrgovinske diverzifikacije in stopnje integriranosti posameznih skupin dežel.

Integracijska prizadevanja dežel v razvoju v subregionalnem in regionalnem okviru so navzoča že dalj časa, zlasti v Latinski Ameriki in v subsaharski Afriki. Oblike ali metode integriranja so zelo različne: od ustanavljanja con svobodne trgovine, carinskih unij, skupnih trgov in

⁶ Vir: *Handbook of International Trade and Development Statistics*, UNCTAD, New York 1967, str. 90.

⁷ P. Cizelj »Trgovinska razmena medu zemljama u razvoju: ocena postignutih rezultatae diskusija na med. simpoziju o novi mednarodni gospodarski ureditvi, Cavtat, maj 1977; zbornik v pripravi.

ekonomskih skupnosti, do subregionalnih skupnosti, vezanih na neko porečje ali jezero.

Najdaljšo in najuspešnejšo tradicijo ima ekonomska integracija v Latinski Ameriki.⁸ Med najstarejšimi integracijskimi grupacijami na tej celine je *LA združenje za svobodno trgovino* (LAFTA), ki je bilo ustanovljeno leta 1960. in obsega 11 držav. Prva leta je liberalizacija medsebojne trgovine povečevala blagovne tokove med včlanjenimi državami, vendar se je kmalu pokazalo, da so pravi koristniki integracijskega procesa podružnice transnacionalnih družb. Vloga države in javnega sektorja je bila veliko manjša od zasebnega sektorja, ki pa je v veliki meri podrejen interesom močnih korporacij iz ZDA. Ker najvplivnejše članice LAFTA (Brazilija, Argentina in Mehika) niso pripravljene spremeniti omenjenega koncepta integracije, je ta regionalna integracija že nekaj časa v stagnaciji.

Tudi v *srednjeameriškem skupnem trgu* (CACM), ki od 1958. leta združuje 5 srednjeameriških držav, so bile dolga leta glavni koristniki trgovinskih olajšav korporacije iz ZDA. V obdobju med leti 1960—76 se je delež medsebojnega v skupnem izvozu teh držav povečal od 7,4 % na 21,3 %, delež industrijskih proizvodov v medsebojni trgovini pa celo od 41,9 % na 78,3 %. Zaradi političnih trenj je na koncu 60-tih let CACM praktično razpadel, od leta 1973 naprej pa se pripravlja njegova rekonstrukcija. Po zadnjem predlogu naj bi CACM nadomestila Ekonomsko-socialna skupnost srednje Amerike.

Andska skupina je nastala 1969. leta in po izstopu Čila spet šteje 5 držav. Njena prizadevanja so usmerjena predvsem na subregionalno industrializacijo v okviru sektorskih programov ter na skupni tretman tujega kapitala. Nekako do 1974. leta je kazala ta skupina izredno dinamiko ter dosegla vrsto pomembnih uspehov (sprejem prvih treh sektorskih programov subregionalne industrializacije, dobro so zaživele številne skupne institucije, poenoteni so pogoji za delovanje tujega kapitala itn.). Zadnja leta so se v nekaterih andskih državah okrepile konservativne sile, kar se je pokazalo v odstopanju od prejšnjih stališč, vendar lahko od te grupacije še vedno pričakujemo dovolj obetavne rezultate.

Najmlajša na LA kontinentu je *Karibska skupnost* (CARICOM), ki obsega 12 majhnih držav tega področja. Najprej so tudi tukaj poskušali s tržno integracijo, od 1974. leta pa si prizadevajo za višjo obliko subregionalne povezave, vendar zaenkrat še brez večjih uspehov. Medsebojna trgovina je 1970. leta predstavljala 8,27 % skupnega izvoza, 1976. leta pa je ta delež celo padel na 6,8 %.

Oktober leta 1975 je 25 LA držav podpisalo sporazum o *LA ekonomskem sistemu* (SELA), za katerega sta si najbolj prizadevali Mehika in Venezuela. Doslej je SELA pokazal svojo učinkovitost predvsem v pri-

⁸ »The Process of Economic Integration in Latin America in 1976«, The Institute for LA Integration, Buenos Aires 1977.

pravi skupnih stališč LA držav za važnejše mednarodne ekonomske konference (pariški dialog Sever : Jug, UNCTAD itn.).

Za subsaharski del afriškega kontinenta so značilna številna integracijska prizadevanja v subregionalnem okviru, s tem da nekatera datirajo še iz časa kolonializacije (kot npr. Vzhodnoafriška organizacija skupnih služb (EACSO), frankofonski carinski uniji v zahodni ter v centralni Afriki), večina pa sodi v obdobje zadnjih 10—15 let. Medtem ko so bile prve obremenjene z nekolonialistično dediščino in so — predvsem iz tega razloga — dokaj hitro razpadle [Afromalgaška organizacija (OCAM), Vzhodnoafriška skupnost (EAC)], se druge še vedno borijo z začetnimi težavami. Seznanimo se z dvema značilnima predstavnicama te grupacije:

Centralnoafriška carinska in ekonomska unija (UDEAC) združuje 4 frankofonske države in datira iz 1964. leta. Instrumenti integracije so zaenkrat omejeni na liberalizacijo medsebojne trgovine in poenotenje pogojev trgovanja s tretjimi deželami. Poskus subregionalne industrializacije je propadel že leta 1967, ko se niso mogli sporazumeti o medsebojni razdelitvi industrijskih objektov. Po novem sporazumu iz 1974. leta so se članice UDEAC odločile razširiti področja sodelovanja, kar je potrebno, če želijo povečati svojo gospodarsko soodvisnost (ta se doslej še ni bistveno okrepila).

Ekonomska skupnost zahodnoafriških držav (ECOWAS) obsega kar 15 držav in je bila konstituirana šele 1976. leta (po 9 letih priprav). Cilj te organizacije je, da v 15 letih vzpostavi polno carinsko unijo, poleg tega pa je predvideno, da bo sčasoma integracija zajela tudi druga področja: harmonizacijo industrijskih in fiskalnih politik, skupno izkoriščanje naravnih bogastev, razvoj multilateralnega sistema plačil ter sodelovanje v transportu, rudarstvu in energetiki.⁹ Zaenkrat je še prezgodaj za ocenjevanje doseženih rezultatov v okviru ECOWAS, nedvomno pa bosta število njenih članic ter njihova heterogenost huda ovira za proces intenzivne integracije.

Tudi v arabskem svetu segajo integracijske težnje daleč v preteklost; posebno močne pa so bile od konca I. svetovne vojne naprej, ko se je razmahnila ideja panarabske enotnosti. Z izjemo nekaj konfederacij in federacij, ki so ostale le na papirju, ali pa so imele zelo kratko življenje, panarabsko gibanje ni dalo konkretnih rezultatov, zlasti ne na ekonomskem področju.

V okviru Arabske lige je bil 1953. leta podpisan *Sporazum o arabski ekonomski enotnosti*, ki pa je začel veljati šele 1964. leta. Svet, ki skrbi za uresničitev tega sporazuma, je uspel doslej do neke mere poenotiti pogoje gospodarjenja v državah članicah (gibanje delavcev, plačilna unija, pogoji investiranja in gibanje kapitala); štiri članice (Egipt, Irak, Sirija,

⁹ »Economic Cooperation and Integration among Developing Countries« Vol. II, UNCTAD, Geneva 1976, TD/B/609, str. 30—31; S. Olofin »ECOWAS and the Lome Convention: An Experiment in Complementarity or Conflicting Customs Union Arrangements?« Journal of Common Market Studies, Vol. XVI, No. 1 (sept. 1977), str. 53—72.

Jordanija) pa so 1964. leta ustanovile *Skupni arabski trg* (ACM). Temu sta se 1977. leta pridružila Libija in Sudan, za sprejem pa so zaprosile še: Kuvajt, LDR Jemen, AR Jemen, ZAE, Somalija in Mavretanija. V okviru Arabskega skupnega trga je liberalizacija medsebojne trgovine dokaj uspešno napredovala — vzpostavljena je cona (skoraj) svobodne trgovine, pripravlja pa se tudi enotna carinska stopnja na uvoz iz tretjih držav.

Štiri magrebske države so 1964. ustanovile *Stalni posvetovalni komitee Magreba* (CPCM), v okviru katerega so na koncu 60-tih let ustanovile večje število posvetovalnih teles in skupnih služb.¹⁰ V nasprotju z ACM magrebski komitee ni vezan na Arabsko ligo. Od 1970. leta deluje CPCM brez Libije, načrtujejo pa liberalizacijo medsebojne trgovine ter razširitev integracijskih prizadevanj na področje industrije, kmetijstva, turizma, financiranja razvoja in transporta. Glavna ovira za uresničitev teh načrtov je pomanjkanje politične volje ali pa močna heterogenost teh držav.

Na azijski celini je proces ekonomske integracije novejši, čeprav se je Ekonomska komisija OZN za Azijo in Daljni Vzhod (ECAFE) angažirala v tej smeri že v začetku 50-tih let.¹¹ Z izjemo nekaterih parcialnih rezultatov (kot npr. formiranje Azijske razvojne banke 1966. leta) je dobil proces ekonomske integracije pravi pomen šele v zadnjih letih. Pred tem sta nastali 1964. leta *Regionalno združenje za razvoj* (RCD — Iran, Turčija, Pakistan), ki naj bi bil po zamisli zunanjih dejavnikov (ZDA in Vel. Britanije) gospodarska vzporednica CENTO pakta, 1967. leta *Združenje JV azijskih narodov* (ASEAN, ki združuje Indonezijo, Malezijo, Filipine, Singapur in Tajsko), ki šele v zadnjih letih prerašča svojo nekdanjo, skoraj izključno politično-strateško naravo.

Danes je ASEAN v fazi vse intenzivnejšega integracijskega procesa, ki ga pospešuje ozračje povietnamskega popuščanja napetosti v Aziji.

Edina grupacija v Aziji, ki je od svoje ustanovitve usmerjena izključno v krepitev gospodarskega sodelovanja je bila formirana šele 1975. leta v okviru *Bankonškega sporazuma*. Ta združuje kar 15 držav in skuša — žal preveč po vzoru LAFTE — liberalizirati njihovo medsebojno trgovino. Sporazum utemeljuje klavzula največjih ugodnosti, vendar dovoljuje številne izjeme, s tem da podpisnice obvezuje, da sčasoma sprostijo carinske in necarinske obremenitve tudi na te proizvode.

Velik del avtorjev,¹² ki se ukvarjajo s to problematiko, meni, da so dosedanja rezultati integracije dežel v razvoju na splošno nezadovoljivi, čeprav je tudi nekaj dokaj uspešnih primerov. Veliko manj je soglasja o glavnih vzrokih za težave. Ekonomisti liberalne smeri sodijo, da so dežele

¹⁰ »Economic Cooperation and Integration among Developing Countries«, op. cit., st. 86—87.

¹¹ ECAFE je že 1954. leta predlagala ustanovitev azijske plačilne unije, od 1963. leta naprej pa je organizirala celo vrsto seminarjev in konferenc, ki so bile posvečene krepitevi ekonomskega sodelovanja in integraciji na tej celini.

¹² Glej npr.: F. Machlup (ed.): *Economic Integration Worldwide, Regional, Sectoral*, MacMillan, London 1976; L. Unger: *Integration economique entre pays en voie de developpement*, Institut Universitaire de hautes etudes internationales, Geneve 1974; H. Johann: *Die wirtschaftlichen Integrationsbestrebungen der Entwicklungsländer*, Weltforum Verlag, München 1973; V.

v razvoju — obremenjene z ekonomskim nacionalizmom — premalo sprostile svojo medsebojno trgovino, njihovi nasprotniki pa trdijo obratno, ko ugotavljajo, da je liberalizacija trgovine vodila bolj v dezintegracijo, kot pa v integracijo teh dežel.

V zadnjih letih se vse bolj krepi prepričanje, da je bil pristop k integraciji prek liberalizacije trgovine zgrešen, prav tako pa, da proces kompletne integracije, ki postavlja v ospredje harmonizacijo ekonomskih sistemov, (brez izpolnitve določenih pogojev) ne obeta uspeha. Z izjemo *Andskega pakta* (katerega izhodiščni koncept je še v največji meri upošteval specifične razmere, v katerih poteka integracija med deželami v razvoju) v večini drugih regionalnih grupacij — predvsem iz teh razlogov — doslej niso uspeli bistveno povečati gospodarske soodvisnosti včlanjenih dežel.¹³

Izkušnje so pokazale v prvi vrsti tole:

— integracijski model in faze procesa morajo biti prilagojene specifičnim, konkretnim pogojem v posamezni grupaciji; predvsem pa da neoklasični model »tržne integracije« (J. Vajda) za dežele v razvoju ni primeren;¹⁴

— politika integracije ne sme biti le mehanično dodana k politiki nacionalnega gospodarskega razvoja (kot neka eksterna komponenta), ampak mora biti njen organski sestavni del, saj bo le tako lahko ustvarjala vse večjo komplementarnost regionalnih gospodarstev, širila njihove skupne proizvodne zmogljivosti in krepila njihovo medsebojno soodvisnost.

— integracijski proces ima slabe možnosti, da uspe, če grupacija ne obsega dovolj optimalnega ekonomsko-geografskega prostora in če ni politične volje za kompromise in medsebojno solidarnost (zlasti do manj razvitih držav-članic);

— bistvenega pomena je, da se zagotovi ustrezna oz. čim bolj enako-pravna delitev koristi in stroškov integracije med državami članicami, posebno še, če se najmanj razvitim državam odobri ustrezne ugodnosti;

Dragomanović: *Teorija carinske unije i nerazvijene zemlje*, Institut za mednarodnu politiku i privredu, Beograd 1975; F. Machlup: *A History of Thought on Economic Integration*, MacMillan, London 1977; B. E. Hass: *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Institute of International Studies, Berkeley 1975; P. Robson (ed.): *International Economic Integration*, Penguin, Harmondsworth 1971; N. Zaitsev: »Latin America: Some Development Trends«, International Affairs, Moskva No. 12/1976.

¹³ Medtem ko se je delež intergrupacijskega v celotnem izvozu 12 grupacij dežel v razvoju v obdobju 1960—1974 zmanjšal z 9,4 % na 6,4 %, se je ta delež v Andskem paktu (brez Venezuele) z 2,8 % v letu 1970 povečal na 7,8 % v letu 1975.

Vir: *Economic Co-operation and Integration among Developing Countries*, UNCTAD, Geneve 1976 (TD/B/609, Vol. II), Annex II, str. 175; za Andski pakt pa citirani statistični priložnik Centra, razp. 10, str. 105.

¹⁴ Neoklasična teorija integracije J. Vincerja, J. E. Meada in R. Lipseyja deželam v razvoju ne ustreza, kar velja v veliki meri tudi za modernizirano različico te teorije (ki poudarja predvsem t. i. »dinamične« koristi integracije); njeni glavni predstavniki so B. Balassa, A. Hazlewood, C. A. Cooper, B. F. Massell, J. W. Sloan, A. J. Brown, F. Kahnert in L. B. Mennes (dela omenjenih avtorjev so citirana med literaturo).

— delovanje eksternih dejavnikov (transnacionalne korporacije, tuje vlade, itd.) je pogosto zelo škodljivo za dolgoročni uspeh regionalne integracije dežel v razvoju, saj vsiljuje take modele integracije, ki ne vodijo v njihovo mednarodno ekonomsko emancipacijo, ampak v nove oblike odvisnosti.

Čeprav zadnjih 15 let zelo intenzivno proučujejo probleme regionalne ekonomske integracije dežel v razvoju, ostajajo še vedno odprta številna pomembna vprašanja. Bistveno je, da se danes številni znanstveniki že dobro zavedajo omejitvev tradicionalne ekonomske teorije pri iskanju ustreznih oblik, faz in instrumentov integracijskega procesa v kontekstu razvojnih naporov dežel v razvoju in da se v prizadevanjih za izvirno teoretično podlago vse bolj osvobajajo tradicionalnih konceptualnih in metodoloških okvirov teorije carinske unije.¹⁵ Ekonomska integracija postaja vse bolj tudi predmet proučevanja politologov in drugih družboslovcev.¹⁶

Nekaj sklepnih misli

Čeprav se to še ne kaže ustrezno v materialnih ekonomskih odnosih — delno pa se nam tega ne posreči zajeti ekonometrično — se je sodelovanje med deželami v razvoju v zadnjih 5—10 letih bistveno okrepilo. Bolj kot povečanje medsebojne blagovne menjave je za realizacijo načela kolektivnega opiranja na svoje lastne sile pomembno, da dežele v razvoju na subregionalni, regionalni in globalni ravni koordinirajo svojo razvojno politiko, harmonizirajo plane gospodarskega razvoja, ustvarjajo skupne institucije in servisne organizacije, ter gradijo skupne proizvodne in infrastrukturne objekte. Nerealno bi bilo pričakovati, da bo do kvalitativne spremembe položaja dežel v razvoju — tj. njihove mednarodnoekonomske dekolonizacije — prišlo čez noč. To je premagovanje več kot stoletne preteklosti in konflikt z interesi imperializma in mednarodnih monopolov, ki se krčevito borijo za svoje izkoriščevalske pozicije. Pri tem se dežele v razvoju vse bolj opirajo na javni sektor,¹⁷ ki ni neposredno podrejen zakonitostim mednarodnega trga, na katerem še vedno gospodarijo vsemogočne večnacionalne družbe.

Dežele v razvoju ne smejo dovoliti, da bi te družbe imele od njihove regionalne integracije največ koristi in da bi imele vpliv na strateške odločitve glede njihovega gospodarskega razvoja.

¹⁵ Eden izmed stimulatívni novjših tekstov te vrste je še neobjavljen članek C. V. Vaitsosa »Crises of Regional Economic Cooperation (integration) among Developing Countries«, Paris 1977.

¹⁶ Glej npr.: L. K. Mytelka: »The Saliency of Gains in Third-World Integrative Systems«, World Politics, Vol. XXV., No. 2 (jan. 1973); J. W. Sloan: The Strategy of Developmental Regionalism: Benefits, Distribution, Obstacles, and Capabilities«, Journal of Common Market studies, Vol. 10, No. 2, (dec. 1971).

¹⁷ O prednostih javnega sektorja na področju težke industrije je pisal J. Tinbergen že v začetku 60-tih let: »Heavy Industry in the Latin American Common Markets«, ECLA, Economic Bulletin for Latin America, marec 1960.

Dosedanji skromni rezultati integracije niso demoralizirali dežel v razvoju, ampak jih spodbujajo k novim prizadevanjem, upoštevajoč spoznanja, ki izhajajo iz zbranih izkušenj. Dežele v razvoju se danes v celoti zavedajo velikanskih neizkoriščenih možnosti in pomena, ki ga ima za njihov položaj v mednarodni delitvi dela in v boju za novo mednarodno gospodarsko ureditev lahko to, da se bolj kolektivno oprejo na svoje lastne sile. Napredne sile v teh deželah to postavljajo v svoje politične programe, saj se zavedajo, da gre za sestavni del boja za splošni progres v svetu in za krepitev materialne podlage tistih sil, ki bodo v prihodnje še pomembnejši dejavnik v prizadevanjih za mir v svetu, brez katerega ni mogoče nadaljevati z razvijanjem socialističnih odnosov. Zato je pričakovati v prihodnje sveže pobude in nova, intenzivnejša prizadevanja dežel v razvoju v smeri krepitve gospodarskega in drugega sodelovanja.

To seveda ni formiranje ekonomskega bloka dežel v razvoju in njihovo izključevanje iz tokov mednarodnega gospodarskega sodelovanja, ampak le postopno zmanjšanje asimetrične odvisnosti teh dežel od razvitega sveta ter vzpostavljanje temeljev za enakopravnejše odnose v mednarodni menjavi med razvitimi in deželami v razvoju. Slednje imajo v tem okviru možnost razvijati v lastnem krogu take ekonomske odnose, ki negirajo izkoriščanje in dominacijo ter oblikujejo element nove mednarodne gospodarske ureditve.

LITERATURA*:

1. J. Viner: *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 1950.
2. J. E. Meade: *The Theory of Customs Union*, North Holland Publ. Company, Amsterdam 1955.
3. R. G. Lipsey: *The Theory of Customs Unions*, Weidenfeld and Nicolson, London 1970.
4. B. Balassa: *The Theory of Economic Integration*, Allen and Unwin, London 1961.
5. A. Hazlewood: *Economic Integration: the East African Experience*, Heinemann, London 1975.
6. H. Bourguinat: »Les marchés communs des pays en voie de développement«, Droz, Genève 1968.
7. Zbornik *Dimensions internationales de l'integration régionale dans le Tiers Monde*, Univ. de Ottawa, Ottawa (Ontario) 1975.
8. F. Kahnert et al.: *Economic Integration among Developing Countries*, OECD Development Centre, Paris 1969.
9. B. Kadar: »Small-sized Developing Countries in the Regional Arrangements«, *Acta Oeconomica*, Vol. 10, No. 2/1973.
10. R. Erbes: *L'integration économique internationale*, PUF, Paris 1966.
11. A. J. Brown: »Economic Separatism versus a Common Market in Developing Countries«, I. in II. del, *Yorkshire Bulletin of Ec. and Social Research*, Vol. 13, No. 1 in No. 2.
12. T. A. Jaber: »The Relevance of Traditional Integration Theory to Less Developed Countries«, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 9, No. 3 (marec 1971).
13. C. A. Cooper, B. F. Massell: »Toward a General Theory of Customs Unions for Developing Countries«, *The Journal of Political Economy*, Vol. 73, okt. 1965.
14. F. in S. Andic, D. Dossier: *A Theory of Economic Integration for Developing Countries*, illustrated by *Caribbean Countries*, Allen and Union, London 1971.
15. R. F.-Davis: *The Andean Pact: A Model of Economic Integration for Developing Countries* v J. Grunwald (ed.) *Latin America in a Changing World Economy*, Sage Publ., Beverly Hills 1977.

* Reference, ki so polno citirane v opombah teksta, tukaj niso ponovno navedene.

Strategija dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij

(in oblikovanje večnacionalnih podjetij dežel v razvoju)

Eden izmed novih poudarkov v strategiji dežel v razvoju je spoznanje nujnosti, da se opirajo na svoje lastne sile in krepijo medsebojno ekonomsko sodelovanje; ne zato, da bi nadomeščale sodelovanje z razvitimi deželami, pač pa, da bi krepile lastne ekonomske in druge potenciale in ne nazadnje svoje pogajalne moči. Od tega spoznanja in od tega, kako se kaže v vseh pomembnih mednarodnih dokumentih (Manilska deklaracija, IV. UNCTAD, Colombo), do njegove operacionalizacije in vsestranskega uvajanja v praksi, bo seveda potrebno veliko časa in prizadevanj. In ravno zato je potrebno v to strateško usmeritev ustrezno ugraditi tudi strategijo dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij in njihove aktivnosti.

Dosedanji elementi strategije dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij so bili vse preveč parcialni, v nekem smislu defenzivni in kratkoročni, da bi lahko bili *dolgoročna konsistentna strategija*, v sklopu katere bi se sproti opredeljevale tudi vse kratkoročne akcije.

Oblikovana dolgoročna strategija bi bila tisti okvir, ki bi onemogočal, da bi se kratkoročno reguliranje negativnih vidikov delovanja transnacionalnih podjetij lahko transformiralo v oviro koncepta realizacije opredeljene dolgoročne strategije dežel v razvoju. Elemente strategije dežel v razvoju v odnosu do transnacionalnih podjetij bi lahko opredelili takole:

— *kolektivno ravnanje* dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij (harmonizacija zakonodaje, regionalna *integracija* v cilju oblikovanja skupne politike do transnacionalnih podjetij in podobno),

— oblikovanje *centrov dežel v razvoju* za izmenjavo informacij, izobraževanje kadrov, tehnično pomoč v cilju zboljšanja pogajalnega položaja,

— boj za vzpostavljanje mednarodnega *kodeksa* o ravnanju transnacionalnih podjetij in prenosa tehnologije,

— krepitev *industrijskega sodelovanja med deželami v razvoju* in pospeševanje medsebojnega prenosa tehnologije,

— oblikovanje lastnih *multinacionalnih podjetij* dežel v razvoju.

Skupna značilnost teh elementov je njihova pretežno defenzivna narava (z izjemo oblikovanja večnacionalnih podjetij dežel v razvoju), kar je po našem mnenju tudi njihova slabost. Nujnost takojšnjega ukrepanja, da bi eliminirale negativne implikacije delovanja transnacionalnih podjetij na razvoj dežel v razvoju, ki je dajala ton dosedanji strategiji dežel v razvoju, se mora ustvarjalno dopolnjevati v smeri oblikovanja aktivne strategije dežel v razvoju da transnacionalnih podjetij. Ta bi morala črpati zamisli ne le v sklopu dosedanjega sistema mednarodnih ekonomskih odnosov, pač pa v smeri postopnega preraščanja v skladu z začrtanimi načeli vzpostavljanja novega ekonomskega sistema.

Tistih načel, ki bi lahko preseгла neenakomeren razvoj in ki bi bila bolj usmerjena v zadovoljevanje družbenih potreb in optimizacijo družbenega razvoja na način, ki najbolje odgovarja specifičnim razmeram dežel v razvoju. Strategija opiranja na lastne sile odpira možnosti za krepitev procesov *endogenizacije* razvoja dežel v razvoju, s ciljem oplajanja bolj iz lastnih notranjih in manj zunanjih virov v najširšem smislu. Z drugimi besedami, gre za integracijo opiranja na lastne sile in krepitev medsebojnega sodelovanja in vključevanja teh načel v novi ekonomski sistem, s čimer razumemo ne le »lepotne operacije« starega breetonwoodskega reda, pač pa proces sukcesivnih strukturnih sprememb, pri katerih ne bi šlo le za zamenjavo sistema, v katerem dežele v razvoju prodajajo poceni, za sistem, v katerem bi prodajale malo dražje, vendar v okviru istih načel.

Postalo je očitno, da bi taka strategija dežel v razvoju lahko dala ustrezne rezultate, čeprav ne more v kratkem zaobiti vseh neenakosti, ki so se akumulirale v zgodovini.

Vse bolj se kaže, da je edina realna sila, ki lahko spreminja stanje v mednarodnih ekonomskih odnosih, sposobnost dežel v razvoju, da enakopravno soodločajo ali postopno prevzemajo centre odločanja o posameznih segmentih mednarodne ekonomije v svoje roke.

Projekcija zgodovinskih izkušenj dežel v razvoju na področju problematike večnacionalnih podjetij kaže na nujnost krepitev skupne akcije dežel v razvoju. Oblikovanje lastnih večnacionalnih podjetij dežel v razvoju kot sredstvo za prevzemanje pomembnejše vloge v svetovni proizvodnji in trgovini ter čim večje enotnosti glede na razvejane aktivnosti transnacionalnih podjetij razvitih dežel, bi omogočilo deželam v razvoju, da bi postopno okrepile svojo vlogo v mednarodnih ekonomskih odnosih. In s tem bi seveda prispevale in pospešile vzpostavljanje novega ekonomskega reda kot elementa, ki bi jim omogočal preseči svojo zaostalost.

Izdelava strategije dežel v razvoju v odnosu do transnacionalnih podjetij oziroma njeno vključevanje v sistem novega ekonomskega reda, je eden *ključnih elementov novega sistema*. Transnacionalna podjetja so namreč tisti ekonomski (in politični) subjekti, ki v sebi združujejo poten-

ciale in moč vplivanja in katerih dejavnost se kaže na vseh področjih ekonomske aktivnosti, od proizvodnje, menjave, monetarnih in finančnih odnosov, tehnologije, raziskovanja in zaposlovanja. Kompleksnost pojava transnacionalnih podjetij zahteva tudi, da se tega kompleksno lotimo. Glede na to, da te družbe popolnoma nadzorujejo velik del svetovne menjave (popolnoma tisti njen del, ki je notranja menjava med matico in filialo, posredno pa vse bolj tudi tisti njen del, ki poteka prek njihove transportne in tržne mreže), ta pristop ne more biti le nacionalen, pač pa mednaroden.

Velik del dosedanje strategije dežel v razvoju do večnacionalnih podjetij nosi pečat parcialnosti in kratkoročnosti. Pogosto manjka *logična zveza med fenomenom transnacionalnih podjetij in strukturo in razvojem kapitalizma*, ki sicer z notranjimi premiki blaži udarce kriz, ne posreči pa se ji najti poti iz labirinta njemu imanentnih ukrepov. Vse kaže, da vnašajo transnacionalna podjetja kritične elemente v razvoj mednarodnih ekonomskih odnosov, ki bodo terjali tudi *nove* rešitve.

Na drugi strani zasledimo precenjevanje samega pomena transnacionalnih podjetij v celotni strukturi in dinamiki mednarodnih ekonomskih odnosov. Posledica tega je pogosto zamegljen odnos med objektivnimi procesi internacionalizacije reprodukcije v svetu kot elementa pospeševanja napredka ter transnacionalnih podjetij kot manifestacije kapitalističnega proizvodnega načina, s temeljnim nasprotjem med družbeno naravo proizvodnje in zasebnim prisvajanjem. Zato model internacionalizacije, katere nosilci so večnacionalna podjetja, povzroča poglobljanje razlik, polarizacijo razvoja in nerazvoja, in ne proces, ki rezultira iz sodobne ravni razvoja proizvodjalnih sil in s tem pospeševalca razvoja.

Pomemben element strategije dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij je vzpostaviti ustrezno optimalno osredotočenje aktivnosti na eni strani v okviru sistema OZN in na drugi strani vzpostavljanje komplementarne dejavnosti dežel v razvoju na vseh tistih točkah, ki jih sistem OZN ne more realizirati v skladu z interesi dežel v razvoju na tej fazi razvoja mednarodnih odnosov.

Dosedanji razvoj strategije neuvrščenih dežel v razvoju do transnacionalnih podjetij bi lahko v grobem opredelili v naslednjih fazah:

1. *Identifikacija problema* odnosov dežel v razvoju do večnacionalnih podjetij (zasedanje zunanjih ministrov neuvrščenih dežel v *Georgetownu* leta 1972).

2. *Ugotovitev nujnosti skupnega nastopa* in akcij dežel v razvoju zoper transnacionalna podjetja in oblikovanje predlogov nekaterih akcij v sklopu strateške usmeritve na krepitev medsebojnega ekonomskega sodelovanja in opiranja na lastne sile (*Alžirska konferenca neuvrščenih dežel* leta 1974).

3. *Izdelava programa medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju*, ki ga je v temelju podprl tudi IV. UNCTAD (*Manilska deklaracija* grupe 77 leta 1976).

4. *Akcijska usmeritev* na oblikovanje *skupnih podjetij dežel v razvoju, bank, skupne valute* itn. (Konferenca neuvrščenih dežel v razvoju v *Colombu leta 1976.*)

V pogojih tako različnih startnih osnov dežel v razvoju glede odnosa do transnacionalnih podjetij oziroma vlaganj tujega kapitala ni mogoče čez noč pognati v pogon *univerzalne akcije* dežel v razvoju; ta bi lahko za mnoge dežele v razvoju pomenila *zniževanje svojih kriterijev* glede na tiste dežele v razvoju, ki imajo zelo liberalno politiko do tujih investicij in transnacionalnih podjetij. Ti elementi postavljajo realne okvire doma- ta akcijam dežel v razvoju, vendar se zdi, da ostaja dovolj prostora za izdelavo specifičnejše politike, če upoštevamo vse gornje omejitve in regionalne specifičnosti.

Glede na specifičnosti posameznih skupin dežel v razvoju se lahko multilateralna aktivnost še nadalje razdeli v skladu s posebnimi interesi posamezne skupine dežel v razvoju ali regionalne integracije. Takšna *piramidna ureditev* verjetno zagotavlja ustrezno enotnost glede vseh načelnih vprašanj, omogoča pa tudi potrebno specifičnost posameznih akcij.

V pomanjkanju ustreznega intelektualnega aparata dežel v razvoju, ki bi programiral in načrtoval to aktivnost, so dobrodošle iniciative in napor za oblikovanje Centrov (dežel v razvoju in neuvrščenih) za transfer tehnologije, transnacionalna podjetja in podjetja v javni lastnini, vendar je treba paziti, da se ti napor ne razdrobijo preveč, ker transnacionalna podjetja zahtevajo kompleksen prijem. Določenemu prekrivanju se verjetno v prvih fazah ni mogoče izogniti. Nasprotno verjetno v tem obdobju to prekrivanje lahko odigra pozitivno vlogo, vendar v kasnejših fazah zahteva ustrezno prilagajanje ter vseskoz čim večje usklajevanje.

Izključna osredotočenost dežel v razvoju na defenzivne ukrepe, v odnosu do transnacionalnih podjetij se mora vse bolj dopolnjevati z aktivnejšim prijemom — z oblikovanjem svojih lastnih večnacionalnih podjetij, centrov dežel v razvoju itn. Tako bi namreč dežele v razvoju lahko same izkoristile vse prednosti globalnih podjetij in okrepile svojo pogajalno moč.

Z ugotavljanjem večnacionalnih podjetij želijo dežele v razvoju razširiti cilje novega ekonomskega sistema s pomočjo tega, da vpeljujejo svoje lastne sile kot temeljni dejavnik razvoja dežel v razvoju. Transnacionalna podjetja so instrument prelivanja akumulacije iz dežel v razvoju v razvite dežele, medtem ko je cilj večnacionalnih podjetij dežel v razvoju pospeševanje lastne akumulacije dežel v razvoju s pomočjo enakopravnega sodelovanja in delitve stroškov in koristi vseh udeleženih dežel v razvoju.

Usmeritev dežel v razvoju na oblikovanje lastnih večnacionalnih podjetij je na sedanji stopnji razvoja večine dežel v razvoju in ob drugih zunanjih omejitvah dolgoročen in zapleten proces, ki ga je mogoče uveljaviti postopno in vzporedno z uresničevanjem različnih prvih pogojev. Med njimi moramo zlasti poudariti nujnost, da postavijo tehnične (infra-

strukturne) temelje za neposredno povezovanje dežel v razvoju, ker oblikovanje večnacionalnih podjetij terja racionalno, učinkovito in zanesljivo delovanje dnevnih vezi vseh vrst: transportnih, komunikacijskih, finančnih itn.

Drugi element, ki lahko pospeši realizacijo strategije ustanavljanja večnacionalnih podjetij dežel v razvoju in ki je hkrati tudi oblika optimalnejše organizacije, je celoten splet znanstveno-tehničnega sodelovanja, skupni tehnološki in znanstveni centri in konzultantske usluge v inženiringu.

Naslonitev na lastne sile na teh področjih ni le pospeševalen dejavnik večnacionalnih podjetij dežel v razvoju, pač pa tudi področje, kjer internacionalizacija na ravni dežel v razvoju prinaša ekonomije obsega in zmanjšuje njihovo odvisnost od razvitih dežel in pospešuje medsebojne odnose dežel v razvoju na raznih področjih. Obstoječi medsebojni projekti dežel v razvoju (industrijska kooperacija, skupna vlaganja, mešana podjetja itn.), ki so jih razvile predvsem na bilateralni ravni, so lahko jedro za postopno preraščanje v širše večstranske aranžmaje dežel v razvoju.

Subregionalni in regionalni okviri so bili doslej osrednje področje razvijanja višjih oblik sodelovanja dežel v razvoju. Takšen regionalen prijem, ki v sedanjem trenutku daje širše možnosti za oblikovanje večnacionalnih podjetij dežel v razvoju kot interregionalen prijem, pa ne bi smel ustvarjati novih ovir na poti integracije interesov dežel v razvoju v splošnih zunajregionalnih okvirih dežel v razvoju. Kriterije internacionalizacije proizvodnih in drugih dejavnikov na ravni dežel v razvoju bi zato morali upoštevati že pri regionalnih projektih.

Potreba pravilnega časovnega in sektorskega dimenzioniranja strategije ustanavljanja večnacionalnih podjetij dežel v razvoju narekuje sicer dolgoročno krepitev proizvodnega sodelovanja, vendar bi trenutno tudi krepitev marketinških funkcij večnacionalnih podjetij lahko pripomogla, da bi si zagotovili boljši pogajalni položaj tako pri plasmanu svojih proizvodov na mednarodnem trgu kakor tudi pri usklajevanju uvoznih politik dežel v razvoju. Takšna usmeritev ima svoje korenine tudi v obstoječih razmerah, ko so kupci primarnih proizvodov in izvozniki tehnologije oligopolistično organizirani. Hkrati bi trgovinske funkcije postopoma lahko krepile tudi potrebe tesnejšega proizvodnega sodelovanja, ki terja že v samem začetku dolgoročno usmeritev in ni tako fleksibilno kakor trgovinske funkcije.

Različnost proizvodne strukture dežel v razvoju, raven ekonomske razvitosti ter tip družbeno-ekonomskega razvoja zahteva iskanje specifičnih načinov in prioritet vsake dežele v razvoju pri krepitvi medsebojnega sodelovanja ter oblikovanja večnacionalnih podjetij. Vsaka dežela v razvoju si naj zato v skladu s svojimi specifičnimi razmerami gospodarske usmeritve ter načina vključevanja v mednarodno delitev dela išče

svoja prioritetna področja (sektorje) za pospeševanje svojega razvoja, za krepitev medsebojnega sodelovanja ter za doseganje enakopravnejšega vključevanja v mednarodno delitev dela. Kljub temu pa bi veljalo ugotoviti nekatere splošnejše kriterije za izbiro sektorjev, kar bi bilo lahko pospešilo proizvodno internacionalizacijo na ravni dežel v razvoju. Akcijski program iz Colomba že daje nekatere prioritetne elemente usmeritve dežel v razvoju pri ustanavljanju večnacionalnih podjetij; te elemente pa bi kazalo še nadalje razdelati, postopoma operacionalizirati in razširati.

Te vrste internacionalizacija proizvodnega in drugega medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju je še v začetnih fazah, zato ni čudno, da jo spremljajo mnoge dileme. Eno izmed ključnih vprašanj, ki po našem mnenju opredeljuje tudi uspešnost strategije dežel v razvoju, je primerna razrešitev odnosa večnacionalnih podjetij dežel v razvoju do tujega kapitala oziroma transnacionalnih podjetij.

V nacionalnih strategijah razvoja dežel v razvoju je moči opaziti niz različnih rešitev tega vprašanja, od zelo liberalnega sistema do sistema spodbujanja vlaganj tujega kapitala brez omejitev ali z redkimi omejitvami.¹ V procesih oblikovanja večnacionalnih podjetij dežel v razvoju kaže na prvem mestu razrešiti vprašanje, ali omogočiti v tej obliki internacionalizacije tudi sodelovanje podjetij iz razvitih dežel ali ne, in če je odgovor pozitiven, kakšne so ustrezne oblike sodelovanja.

V odgovoru na to vprašanje kaže izhajati iz spoznanja, da je »proces integracije dela in sredstev za proizvodnjo, oziroma kapitala, v razmerah, ki jih ustvarja sodobna tehnologija, nezadržna in progresivna komponenta razvoja proizvodjalnih sil. Toda takšno zgodovinsko vlogo bo odigral le v tisti smeri, v kateri se bo osvobajal odnosov eksploatacije, ki jih vsiljujejo monopolistični kapital in različni sistemi ekonomskega in političnega hegemonizma« (E. Kardelj: Zgodovinske korenine neuvrčenosti, Ljubljana 1975, str. 31).

Gre torej za to, da je sama internacionalizacija zgodovinsko nujen in napreden proces, da pa je razredna, kapitalistična narava transnacionalnih podjetij tista, ki povzroča odtujevanje presežnega dela narodov in izkoriščanje. Če pa nosilci te internacionalizacije zgubljajo to razredno naravo,

¹ Površna analiza zakonodaje dežel v razvoju na primer kaže tri glavne načine, kako urejajo delovanje transnacionalnih podjetij (po vrsti od najbolj restriktivnih do liberalnih):

— *Latinsko-ameriški način*, katerega skupna značilnost je reševanje od primera do primera, z zelo majhnimi spodbudami ali brez spodbud vlaganju tujega kapitala in z omejitvami pri nadzoru in vodenju.

— *Bližnje-vzhodni in severno-afriški način* — ni mnogo regulative, poglavitno je, da so transnacionalna podjetja dolžna na neki način sodelovati z domačimi podjetji, spodbude vlaganju transnacionalnih podjetij so bolj kratkoročne in domačih in tujih podjetij ne obravnavajo enako.

— *Azijski in južno-afriški tip*: številne spodbude, redke omejitve in malo regulative nasploh. (Razvrstitev po: International Codes and Regional Agreements relating to Transnational Corporations, A Comparative Study of Selected International Instruments, Report of the Secretariat, Commission on Transnational Corporations EIC 10/9/Add. 1,3 February 1967, Annex I and II, 54 str.)

se internacionalizacija spreminja v orodje napredka razvoja proizvodjalnih sil. Zatorej kaže podpirati večnacionalno integracijo v vseh tistih dimenzijah, ki nimajo razredne narave. Gre torej za selektivno, vnaprej opredeljeno, omejeno in jasno regulirano sodelovanje s tujim kapitalom, ki bi onemogočilo, da bi se to sodelovanje spremenilo v instrument izkoriščanja, pač pa bi enakopravno uveljavljalo interese vseh partnerjev.

Takšno usmeritev je mogoče lažje uveljaviti, kadar gre za družbeno (javno) naravo proizvodjalnih sredstev. Zato menimo, da je sam proces podružbljanja kot negacije privatnega prisvajanja rezultatov dela, ki ga povzroča logika kapitalističnega razrednega izkoriščanja, temeljni dolgoročni element, ki ga kaže pospešeno vgrajevati tudi pri oblikovanju večnacionalnih podjetij dežel v razvoju. Krepitev vloge javnih podjetij v procesih večnacionalnega povezovanja dežel v razvoju zato zasluži največjo pozornost. Ne kot usmeritev, ki bi izključevala možen pozitiven prispevek drugih, pač pa kot element, ki postopoma in dolgoročno pridobiva pomen: sam ali pa v raznih povezavah s privatnim kapitalom.

Privatni kapital je pogosto vključen v procese internacionalizacije proizvodnje v sistemu transnacionalnih podjetij, kar lahko omejuje njegovo zainteresiranost za pospeševanje oblikovanja večnacionalnih podjetij dežel v razvoju. Na drugi strani obstaja nevarnost, da bi nacionalni privatni kapital v deželah v razvoju postal eksponent interesov transnacionalnih podjetij. Postopna krepitev javnega sektorja v večnacionalnih podjetjih v deželah v razvoju je tako tudi možen vzvod, ki onemogoča, da bi ta podjetja postala oblika konsolidacije vpliva in nadzora transnacionalnih podjetij v mnogih deželah v razvoju. Obstaja namreč nevarnost, da bi transnacionalna podjetja postala dominanten partner v večnacionalnih podjetjih dežel v razvoju na razne posredne načine. Zavedajoč se te nevarnosti morajo torej dežele v razvoju vnaprej ustrezno urediti odnose do vlaganj kapitala zunaj kroga dežel v razvoju, to se pravi, še posebej morajo biti pozorne glede transnacionalnih podjetij. Celostna narava tega vprašanja terja podrobnih primerjalnih analiz o možnih učinkih raznih rešitev.

Izhajajoč iz usmeritve, da je v začetnih fazah pospeševanja vloge večnacionalnih podjetij dežel v razvoju mogoče doseči največje korake v okviru subregionalnih in regionalnih okvirih, oziroma v posameznih integracijskih skupinah, velja posebno pozorno analizirati vlogo in status večnacionalnih podjetij dežel v razvoju v integracijskih prizadevanjih dežel v razvoju. To pa zato, ker nam izkušnje kažejo, da se od ustreznega urejanja statusa posameznih subjektov v integracijskem procesu (domača podjetja posamezne dežele članice, druga podjetja dežel članic, podjetja dežel v razvoju, ki niso članice, podjetja razvitih dežel, ki niso članice, ali transnacionalna podjetja) v veliki meri odvisna tudi porazdelitev stroškov in koristi od integracije. Neenakomerna razdelitev znanja in moči je namreč osnovni vzrok, da se posamezni subjekti lahko vključijo v procese integracije na način, ki jim omogoča, da uveljavljajo svoje interese na

račun interesov drugih. V primeru integracije dežel v razvoju obstaja nevarnost, da zaradi hitrega preskoka nacionalnega tržišča v tržišče cele integracijske skupine postanejo afilijacije transnacionalnih podjetij, ki na tem tržišču delujejo, največji koristnik povečanega tržišča. Te filiale so namreč sposobne, da svojo strategijo takoj prilagodijo razmeram nekajkratno povečanega tržišča, medtem ko nacionalna podjetja, prilagojena majhnim tržiščem, niso usposobljena, da bi se tako hitro prilagajala in izkoriščala ekonomije obsega.

Da bi vsaj ublažili neenakomerno distribucijo znanja in moči, bi zato kazalo iskati rešitve v favoriziranem obravnavanju večnacionalnih podjetij dežel v razvoju v primerjavi z obravnavanjem tujega kapitala iz razvitih dežel, medtem ko bi se status podjetij članic integracijske skupine lahko približeval statusu domačega podjetja.

Množična komunikacijska sredstva v službi revolucionarnih družbenih sprememb¹

I

Ni dvoma, da ima javno menje v pogojih visoko razvitih množično komunikacijskih sredstev pomembno vlogo. Postavljeno v okvir pospešene znanstveno-tehnične revolucije z ene strani, in razrednega boja z druge strani, je moč javnega mnenja v sodobnih pogojih predvsem v možnosti, ki jo le-ta ima za izvajanje pritiska na vladne odločitve znotraj posameznih dežel oziroma na delovanje mednarodnih subjektov in na odnose med državami. Praksa dokazuje, da morajo vlade čedalje bolj upoštevati premike v javnem mnenju, kajti v določenih družbenih pogojih, zlasti v primerih zaostrenih gospodarskih razmerij, postane le-ta pomemben politični dejavnik, ki pa ni nujno uporabljen v napredne namene.

Upoštevati je namreč treba, da javno mnenje praviloma ni homogeno, marveč je sestavljeno iz mnenj posameznih bolj ali manj med seboj usklajenih družbenih skupin (t. i. specifičnih javnosti), katerih interesi se povsem ne ujemajo, teoretično se javno mnenje oblikuje na podlagi določenega, ponavadi perečega družbenega problema, ki bolj ali manj zadeva vse skupine, ki tvorijo javnost, kar samo po sebi — zlasti če upoštevamo razredno bistvo družbe in sedanji monopol določenih družbenih skupin nad sredstvi množičnega komuniciranja — ni zagotovilo, da bo prevladujoče javno mnenje delovalo kot *napredna* družbena sila. Nasprotno: v pogojih globokega družbenega prestrukturiranja, ko so temeljni interesi vladajočega razreda ogroženi, alternativne rešitve revolucionarnih sil pa še v povojih, in ko ima vladajoči razred še oblast nad množično komu-

¹ Objavljeni prispevek je sklepní del doktorske disertacije, ki jo je avtorica uspešno zagovarjala 1. julija 1977. leta na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani. Tema znanstvene razprave je: »Transnacionalne družbe in razvoj družbene zavesti v deželah v razvoju«. Glede na časovni odmik od pisanja disertacije bo avtorica za eno naslednjih številk revije pripravila temeljito študijo, ki bo obravnavala zlasti informacijsko-komunikacijske probleme, s katerimi se srečujejo dežele v razvoju (in nevrščene dežele sploh) pri uveljavljanju nove mednarodne gospodarske ureditve. *Op. ur.*

nikacijskim sistemom, se javno mnenje lahko izkaže kot ovira za revolucionarne spremembe in celo kot objektivna podpora prizadevanjem reakcionarnih sil. Moč javnega mnenja kaže torej razumeti kot dvorezni meč, katerega zgodovinska vloga — ali bo napredna sila ali pa reakcionarna — je v določenem trenutku odvisna predvsem od stopnje izražanja oziroma delovanja organiziranih naprednih subjektivnih političnih sil znotraj javnega mnenja in družbe sploh, in od stopnje resnične, tj. objektivne informiranosti javnosti o stvarnih družbenih procesih in problemih.

Naprednost javnega mnenja družbe v konkretnem zgodovinskem obdobju ni moč ocenjevati izven konteksta dejavnosti vseh pomembnih družbenih institucij (kar vključuje tako gospodarske kot politične in kulturne), ki vplivajo posredno ali neposredno na procese socializacije in na stopnjo politične, tj. razredne osveščenosti pripadnikov neke družbe. Med temi so na sedanji stopnji zgodovinskega razvoja še posebej pomembna sodobna množično komunikacijska sredstva — oziroma obstoječi informacijsko-komunikacijski sistem v posameznih deželah in na ravni mednarodnih odnosov — in transnacionalne družbe kot posebne oblike organizirane gospodarske in politične moči sodobnega kapitalizma, ki so sposobne optimalno uporabljati prednosti znanosti in tehnologije, vključno z informacijsko-komunikacijskimi sredstvi, in kot takšne močno vplivajo na kulturne procese, tj. na razvoj ideološko-kulturne nadstavbe družbe.

Praviloma se dejavnost množično komunikacijskih sredstev neke družbe odvija v okviru bolj ali manj formuliranih pravil, ki tvorijo informacijsko-komunikacijsko politiko («communication policy»). Le-ta označuje relativno koherentna načela in norme, ki služijo kot splošna napotila informacijsko-komunikacijskim institucijam pri opravljanju svojih funkcij; v širšem smislu pa je takšna politika referenčni okvir nacionalne razvojne strategije, ki je usmerjena na graditev komunikacijske infrastrukture, razvoj množično komunikacijske tehnologije in usposabljanje ustreznih strokovnih kadrov, kar naj bi pospeševalo splošni družbeni razvoj (predvsem razvoj šolstva, zdravstva in drugih najpomembnejših ustanov). Kot takšna dejansko obstaja v sleherni družbi, čeprav ni vedno eksplicitno formulirana, tj., ne pojavlja se vedno kot osveščena politična dejavnost, marveč je inkorporirana v druge oblike družbenega življenja in političnega odločanja.

Slednje je značilno za mnoge dežele v razvoju, še posebej v sedanjih pogojih močno prepletajočih se vplivov gospodarskih in kulturnih (vključujoč informacijsko-komunikacijske) dejavnikov, ki delujejo v pogojih prodora transnacionalnih družb in uveljavitve potrošniške družbe oziroma njene ideologije v deželah v razvoju; informacijsko-komunikacijski sistemi v teh deželah so se razvijali pretežno pod vplivom tujih, tj. meščanskih teorij družbenega razvoja industrijsko razvitih dežel in konkretnega prodora informacijsko-komunikacijske tehnologije razvitih dežel, kar je močno vplivalo tudi na usmerjenost njihove komunikacijske

politike. Prav zaradi tega so velikega pomena vsa prizadevanja zadnjih nekaj let, zlasti tista, ki so se pojavila v okviru OZN oziroma UNESCO in gibanja neuvrščenih dežel, ki so usmerjena k identifikaciji temeljnih procesov in problemov na informacijsko-komunikacijskem področju in k eksplicitni postavitvi norm in načel oziroma kritičnemu ovrednotenju tistih načel in vrednost, ki so doslej delovale predvsem v implicitni obliki — često kot sestavni del celotne ideologije modernizacije družbe oziroma splošne strategije transnacionalnih družb in svetovne ekspanzije kapitalizma.

Z očitnim prodorom marksistične misli in napredne družbene teorije sploh se je konec 60. let začelo razvijati kritično proučevanje doslej prevladujočih meščanskih teorij družbenega razvoja, zlasti tistih, ki enačijo gospodarsko rast in pospešeno modernizacijo družbe (uveljavljeno predvsem na ravni subjektivnega doživljanja posameznika) z dejanskim družbenim napredkom, tj. z industrializacijo in razvojem osnovne infrastrukture na vseh področjih, ki so bistvena za blaginjo celotnega prebivalstva (zlasti nepriviligiranih razredov). To proučevanje, ki temelji na interdisciplinarnem in institucionalnem pristopu, je še posebej tesno povezano s proučevanjem transnacionalnih družb, kot ga razvijajo bolj ali manj marksistično usmerjeni družboslovci (Sunkel, Hymer, Vaitsos, Müller, Barnet in drugi); zanje je značilno, da probleme nerazvitosti oziroma manjše razvitosti ocenjujejo skozi prizmo globalnega razvoja kapitalizma kot svetovnega procesa, ki hkrati z izrednim razvojem »centra« povzroča čedalje večjo nerazvitost »periferije«. Precejšnji del teh analiz se med drugim osredotoča na probleme, ki jih v deželah v razvoju povzroča razvoj oziroma »uvoz« ideologije potrošniške družbe industrijsko razvitih dežel, za kar so v veliki meri odgovorna sodobna množično komunikacijska sredstva, ki se v okviru celotne dejavnosti transnacionalnih družb prenašajo iz industrijsko razvitih dežel v dežele v razvoju.

Razvoj potrošniške družbe oziroma prenos ideologije takšne družbe iz industrijsko razvitih dežel v dežele v razvoju ima za družbeni razvoj teh dežel velik pomen, ki pa je doslej še premalo proučen; implikacije takšnega razvoja so še posebej premalo analizirali z vidika perspektive razvoja socializma v deželah v razvoju, ki naj bi ob zadovoljevanju osnovnih človeških potreb najširših plasti prebivalstva hkrati zagotavljal tudi dejanske demokratične družbene odnose, tj. ustvarjal možnost za preseganje obstoječih odnosov izkoriščanja in splošne človeške odtujenosti, ki izvira iz kapitalističnih oziroma tržnih odnosov. V množici problemov, ki se odpirajo v okviru takšne analize, opozarjamo le na nekatere, ki so tesno povezane z vplivom transnacionalnih družb na dejavnost informacijsko-komunikacijskega sistema v večini dežel v razvoju.

Očitno je, da se z razmahom transnacionalnih družb stopnjuje boj za tuja tržišča; razvoj oziroma »izvoz« potrošniške kulture iz industrijsko razvitih dežel v dežele v razvoju, ki se odvija paralelno s tem razmahom, pa se dejansko kaže kot pomembna komponenta ali integralni del tega

boja. Dejali smo, da imajo transnacionalne družbe, ki se ukvarjajo s predelovalno industrijo, neposreden interes, da se lokalno tržišče razvija; dejanski temelj njihove moči je prilastitev tehnološkega procesa in znanja na področju učinkovitega managementa, ki temelji na možnosti uveljavljanja svetovne, tj. mednarodne finančne in trgovske strategije, vključno z močno razvitim sistemom marketinga.

Logika njihovega delovanja je boj za tržišče; takšni velikani se ne smejo, tj. se objektivno *ne morejo* podrežati tržnim naključjem, kajti njihove finančne, znanstvenoraziskovalne, organizacijske in druge naložbe so tako visoke, da se morajo zavarovati pred spontanim, stihijnim delovanjem tržišča. Ker načrtujejo svoj razvoj za desetletja naprej, imajo transnacionalne družbe logično mnogo bolj aktiven odnos do tržišča, kot je bilo to značilno za prejšnje faze razvoja kapitalizma. Dolgoročno načrtujejo povpraševanje po svojem blagu in storitvah prek propagiranja in spodbujanja razvoja potrošniške kulture — tako znotraj nacionalnih tržišč kot tudi v mednarodnem okviru. Z učinkovito marketing politiko in vsemi znanimi oblikami prepričevanja, kar zajema tudi dejavnost velikih reklamnih agencij in celotno dejavnost sodobnih množično komunikacijskih sredstev, si te družbe ustvarjajo tržišča, tj. vplivajo na potrošniške navade čim večjega dela prebivalstva, ne glede na realne možnosti in stvarne potrebe posameznih, zlasti najrevnejših plasti prebivalstva v deželah v razvoju.

Blago, ki ga te družbe ponujajo na trgu, pa niso zgolj predmeti za uporabo, ki jih posameznik kupi, da bi potešil svojo potrebo; njihova poraba narekuje tudi določen način življenja, ki postane sčasoma obvezujoča. Obvezujoča v smislu nenehne potrošnje oziroma nenehne pripadnosti proizvodnemu procesu, od katerega je posameznik dejansko odtujen — tako v smislu odločanja o procesu dela kot v smislu udeležbe v distribuciji dobička oziroma uživanju sadov svojega dela.

Poleg tega procesa izsiljevanja pripadnosti posameznika obstoječemu proizvodnemu in družbenemu sistemu, se način življenja, ki ga vsiljuje poraba večine izdelkov civilizacije potrošniške družbe, sčasoma pokaže kot obvezujoč prav tako na ravni celotne družbe. Vključevanje v obstoječo mednarodno delitev dela, ki je v veliki meri prikrojena interesom industrijsko razvitih dežel, predvsem vladajočemu monopolističnemu kapitalu, katerega izraz so transnacionalne družbe, narekuje deželam v razvoju ne le relativno počasen tempo razvoja proizvodjalnih sil, marveč tudi določene oblike proizvodnje in potrošnje, ki v bistvu nasprotujejo stvarnim potrebam in zgodovinskim razvojnim ciljem (če le-te razumemo v smislu razvoja socializma) dežel v razvoju. V tem smislu velja ugotoviti, da ekonomske in socio-kulturne posledice prodora transnacionalnih družb v dežele v razvoju, zlasti problemi naraščajoče nezaposlenosti z ene strani, in razcveta kulture potrošniške družbe z druge strani, opozarjajo na nujnost nadaljnjega razvijanja in aktualiziranja Marxovih misli o značilnostih proizvodnje kot *družbene oblike* in kot *družbenih ciljev*. Namreč,

kakor ugotavlja v *Kapitalu*, zlasti ko analizira značilnosti kooperacije kot prve spremembe, ki jo stvarni proces dela doživi, ko se podredi kapitalu, Marx pravi:

»Medtem, ko se zaradi tega (zaradi te spremembe in njene predpostavke, tj. istočasne zaposlenosti večjega števila mezdnih delavcev v istem delovnem procesu, kar je začetna točka kapitalistične proizvodnje, ki sovпада s samim obstojem kapitala, op. B. P.; *Kapital*, str. 300) kapitalističen način proizvodnje izraža z ene strani kot zgodovinska nujnost za spreminjanje procesa dela v družbeni proces, se ta družbena oblika procesa dela z druge strani izraža kot metoda, ki jo kapital uporablja, da bi povečujoč njegovo proizvodno moč izkoriščal proces dela za čim večji dobiček.« (Ibid.)

V luči sedanje stopnje razvitosti proizvodnih sil in obstoječe delitve dela, še bolj pa glede na sedanjo stopnjo in oblike akumulacije kapitala in odnosa, ki obstaja med tem in razvojem potrošniške družbe v deželah v razvoju, kaže proučiti, kako se izraža zgodovinska nujnost »podružbljanja« procesa proizvodnje v pogojih, ki jih ustvarjajo in vsiljujejo transnacionalne korporacije. Ta proces »podružbljanja« je treba analizirati z vidika družbenih odnosov, ki nastajajo v samem procesu proizvodnje, in z vidika ustvarjanja pogojev za zadovoljevanje stvarnih človeških potreb, oziroma za uresničitev avtentičnih družbenih ciljev in vrednot.

Ker pa je problem človeških potreb in vrednot zelo kompleksen (kot smo opozorili v razpravi), je treba upoštevati pomen tako kratkoročnih kakor dolgoročnih ciljev družbenega napredka, kar se izraža še posebej v kompleksni dialektični medodvisnosti zadovoljevanja individualnih in kolektivnih (družbenih) potreb, oziroma v procesu uveljavljanja individualnih in družbenih socio-kulturnih vrednot. Kajti očitno je, da se prav z dejavnostjo transnacionalnih družb in razvojem kulture potrošniške družbe v deželah v razvoju pogloblja prepad med »podružbljanjem« procesa proizvodnje in usposabljanjem obstoječih družbenih struktur v posameznih deželah za uresničevanje temeljnih vrednot stvarnega družbenega napredka, oziroma za zadovoljevanje človeških individualnih in kolektivnih družbenih potreb.

Ob tem velja opozoriti, da zadovoljevanje prvih ne izključuje avtomatično tj. samo po sebi, zadovoljevanje drugih (in obratno), marveč prav nasprotno: spoznanje narave dialektične in organske povezanosti teh dveh kategorij človeških potreb in njihovo hkratno zadovoljevanje je predpogoj za realizacijo neodtujene človekove totalitete, kot je koncipirana v delih klasikov marksizma. Vzroke in motivacije za pojmovanje teh kategorij človeških potreb kot medseboj izključujočih se oziroma kot antagonističnih (to pa velja tudi za dihotomijo »individualne« — »kolektivne« vrednote), je treba iskati predvsem v ideologiji, ki izhaja in zagovarja temeljne premise kapitalistične proizvodnje in kapitalističnih družbenih odnosov sploh. Poudarjanje upravičenosti zadovoljevanja individualnih potreb, ki se je postopno razvijalo v okviru celotne ideologije »laissez

faire« obdobja kapitalizma, ima svoje zgodovinske, konkretno materialne vzroke.

Nujno je, da se ideologija individualizma radikalno kritično ovrednoti v pogojih, kakršni so značilni za dežele v razvoju, kjer se takšna ideologija lahko uveljavlja le na škodo zadovoljevanja osnovnih kolektivnih (in individualnih) človeških potreb; še posebej pa je treba oceniti vlogo sodobnih množično-komunikacijskih sredstev v procesu oblikovanja oziroma propagiranja določenih potreb in vrednot, ter njihove vloge v spodbujanju ali zaviranju oblikovanja prioritet takega družbenega razvoja, ki je v skladu z realnimi pogoji (možnostmi) in potrebami dežel v razvoju.

Uklenjenost v sistem proizvodnje in potrošnje, ki ga transnacionalne družbe vsiljujejo deželam v razvoju s pospeševanjem potrošniške družbe, opozarja napredno družboslovje na problem družbene delitve dela v pogojih kapitalistične ureditve in na korenine ter posledice ideala racionalnosti, pojmovanega predvsem kot *ekonomske racionalnosti*, ki se je uveljavlja z industrializacijo še bolj pa z razcvetom tržišča in tržnih odnosov v vseh sferah človekovega življenja. Kritična analiza preteklosti ponuja dokaze, da enostranska uveljavitev racionalnosti kot poglavitne vrednote sistema, v katerem so vsi medčloveški odnosi v končni analizi podrejeni zakonitostim tržišča, hkrati s svojimi procesi integracije povzroča številne večdimenzionalne — predvsem s sociološkega vidika — dezintegracijske procese tako na mikro kot na makro nivoju družbene stvarnosti. Družbena delitev dela, ki je v bistvu naraven proces razvoja človeštva, dobi v kapitalističnih pogojih proizvodnje (in potrošnje) specifične značilnosti in razsežnosti, ki se odražajo na ravni analize posameznih proizvodnih enot oziroma mikrosocioloških formacij (npr. družine ipd.), prav tako pa tudi na ravni posameznih (pod)sistemov (npr. informacijsko-komunikacijskega) oziroma sistema kot celote. Osnovna značilnost tega je, da se delitev dela nadaljuje znotraj vsakega posameznega segmenta, kar povzroča z ene strani čedalje večjo odvisnost vsakega posameznega segmenta (subjekta) od ostalih, tj. od (pod)sistema kot celote, z druge strani pa omogoča sistemu kot celoti oziroma vodilnim skupinam vedno večji nadzor nad dejavnostjo posameznih segmentov (subjektov), ki so v čedalje večji medodvisnosti; paralelno s tem procesom poteka kot njegova logična spremljevalka čedalje večja koncentracija oziroma centralizacija moči vodilne nadzorne skupine.

Bolj ko se proces delitve dela stopnjuje, z njim pa tudi družbena diferenciacija in protislovja oziroma oblike razrednega antagonizma, ki jih le-ta poraja, bolj se kaže potreba po učinkovitem družbenem nadzoru na vseh ravneh družbene dejavnosti. Ta se v obdobju razvitega kapitalizma uveljavlja predvsem kot *posredni* družbeni nadzor oziroma kot posredna splošna družbena in politična *represija*, kar se med drugim izvaja tudi s pomočjo uveljavljanja oziroma vsiljevanja kulture ali ideologije potrošniške družbe. Moč in učinkovitost takšnega nadzora ali represije je predvsem v dejstvu, da se ga ne da zlahka identificirati, zlasti ne na podlagi

tradicionalnega pojmovanja družbene in politične represije, ki postavlja v ospredje problem osebne svobode oziroma odvzemanja te svobode. Bistvo sedanje represije je prav nasprotno: v poudarjanju posameznikove pravice do neomejene osebne svobode ob hkratnem objektivnem onemogočanju njene uresničitve.

V obeh primerih oziroma plateh tega protislovnega procesa je vloga sodobnih množično komunikacijskih sredstev nepogrešljiva. Hkrati — ali paralelno — s propagiranjem človeških svoboščin se ta sredstva v celoti podreajo potrebam tržišča, ki v končni analizi odloča o njihovem uspehu (s tem pa tudi o njihovi vsebini), tako kot za vse drugo blago. Ker se izbira med trgov in kako (naprednejšo) alternativo sploh ne postavlja, se svoboda posameznika v takšnih pogojih dejansko zreducira na svobodo izbire med izdelki, ki jih nudi trg, kar velja tudi za vsebino množično komunikacijskih sredstev. Samo bistvo obstoječega proizvodnega sistema in načina potrošnje (osebne in družbene) ter na tem temelječa razredna struktura družbe in sistem izkoriščanja ostanejo množicam prikriti, ne nazadnje tudi zaradi osnovne vrednostne orientacije in komunikacijske politike sodobnih množično komunikacijskih sredstev.

Mreža družbenih institucij in tem ustrezajoči vrednostni sistem, ki omogoča izvajanje tovrstne družbene in politične represije, tvori buržoazno hegemonijo, o kateri govori Gramsci. Pomen tega koncepta je predvsem v njegovi kompleksnosti: hegemonija je totaliteta vplivov obstoječih družbenih institucij na nenehen proces socializacije najširših plasti prebivalstva, zlasti najmanj privilegiranih, da bi se ohranili interesi buržoazije. Preneseno v današnje pogoje, ki jih ustvarja še zlasti izreden razvoj znanosti in tehnike, vsebuje Gramscijev koncept buržoazne hegemonije oziroma proletarske kontra-hegemonije — ki naj bi bila odgovor delavskega razreda, tj. zavestna politična dejavnost, ki socializira v smislu revolucionarnih, socialističnih vrednot — spoznanja, katera lahko služijo kot iztočnice za nadaljnje raziskovanje na tem področju.

Eno najpomembnejših vprašanj v tem smislu je vprašanje revolucionarnih sil v deželah v razvoju in perspektiva njihovega izkoriščanja prednosti sodobnih množično komunikacijskih sredstev v revolucionarne namene. Dejstvo je namreč, da je na današnji stopnji relativno večje politične osveščenosti širših plasti prebivalstva in zavzemanja za demokratizacijo družbenih in političnih odnosov — tako znotraj posameznih dežel kot v mednarodnih odnosih — čedalje težje izvajati neposredno represijo (čeprav je tudi ta še močno prisotna, npr. v deželah Latinske Amerike). Namesto tega se vse bolj uveljavljajo nove oblike splošne represije, zlasti v smislu vsiljevanja vrednot in norm potrošniške družbe, kar na prvi pogled izziva manj odpora pri razredih, ki so takšni represiji najbolj izpostavljeni oziroma zaradi nje najbolj prizadeti. Zaradi tega je tudi težje identificirati erozivno in dezintegracijsko moč takšne represije oziroma integracijsko in revolucionarno naravo odpora, ki se poraja kot odgovor

na objektivni konflikt med bistvom takšne represije in njeno stvarno materialno bazo.

Hkrati z razvojem potrošniške družbe ali, pravilneje, z razmahom ideologije potrošniške družbe v deželah v razvoju, narašča nezaposlenost, ki je najbolj boleča predvsem za najmanj privilegirane družbene skupine. O tem, kot smo dejali, ni mogoče dvomiti. Dejansko gre za protisloven proces, ki ga je treba proučiti z vidika dolgoročnih posledic: relativna zaposlenost pada, kar pomeni, da je večina prebivalstva prisiljena v omejen nakup (predvsem ali izključno življenjsko najnujnejših potrebščin), z druge strani pa se vsiljuje vse večja ponudba izdelkov množične proizvodnje, ki kljub relativno nizki prodajni ceni ostaja izven kupne moči večjega dela prebivalstva v deželah v razvoju — in ki se pogosto bohota na škodo proizvodnje za življenje najnujnejših potrebščin.

Vsiljuje se vprašanje, kam pelje takšen proces v smislu revolucionarne preobrazbe dežel v razvoju, oziroma kako se bo razreševalo to protislovje, upoštevajoč kompleksnost celotne situacije (demografska eksplozija, uničevanje okolja, ipd.)? Ali — oziroma koliko — je upravičeno govoriti o »revoluciji naraščajočih pričakovanj« v deželah v razvoju (s tem, da besedo revolucija razumemo v pravem pomenu) v pogojih, kakršni se kažejo v luči kritične analize dejavnosti transnacionalnih družb; ta namreč ugotavlja, da prav te družbe prispevajo k naraščanju števila nezaposlenih v deželah v razvoju, z druge strani pa omogočajo splošno družbeno in politično represijo celotnega prebivalstva, zlasti nepriviligiranih množic, ne nazadnje tudi s pomočjo dejavnosti sodobnih množično komunikacijskih sredstev.

Očitno je, da postajajo v današnjih pogojih znanstveno-tehnične revolucije sodobna množična komunikacijska sredstva — kljub še vedno delujočim tradicionalnim oblikam komuniciranja — poglavitni dejavnik v procesu socializacije. V čedalje bolj zapletenih družbenih odnosih so ta sredstva osnovni vir informacij o tem, a) kaj obstoji, b) kaj je pomembno in c) kaj je pravilno, tj. družbeno zaželeno. Drugače povedano, sodobna množično komunikacijska sredstva postajajo čedalje vplivnejši filter za izbiro informacij oziroma sporočil iz kompleksne stvarnosti; objektivno ta sredstva delujejo kot družbena *avtoriteta*, ki določa pomembnost in pomen (v smislu: kako razumeti) dogodku ali objektu, ki ga izbere iz stvarnosti in ga posreduje (sporoči) javnosti. Hkrati s tem odreka pomembnost in dejansko določa negativen pomen vsem drugim dogodkom in objektom, ki ne bodo posredovani javnosti prek obstoječih informacijsko-komunikacijskih kanalov. V danih pogojih pretežno skomercializiranih množično komunikacijskih sredstev prihaja spričo tega do paradoksalne situacije: z ene strani je v družbi *obilje* oziroma odvečnost sporočil, ki so relativno nepomembna oziroma so obrobnega pomena za družbeni napredek — zlasti če kategorijo družbenega napredka pojmujejo ne le kot ugotovljeno dejstvo na določeni stopnji zgodovinskega razvoja, marveč kot kompleks idealov oziroma vrednot in zavestne poli-

tike, ki naj omogoči uresničitev teh vrednot — hkrati pa obstaja občutno *pomanjkanje* tistih sporočil, ki so pomembna za uresničitev organizirane politične dejavnosti množic, tj. ki so nujna za njihovo politično-razredno osveščenost — kar je prvi pogoj za politično usmerjeno, organizirano dejavnost.

Kritična analiza množično komunikacijske vsebine v deželah v razvoju omogoča razvid, da med vrednotami, ki jih ta sredstva posredujejo, prevladujejo vrednote, ki so tipične za retoriko »laissez faire« obdobja kapitalizma: poudarjeni individualizem, materializem oziroma etika denarja, avanturizem, nasilje (zlasti v smislu upravičenosti boja za obstanek), romantični sentimentalizem v smislu vračanja v »dobro, srečno preteklost«, itn. S temi vrednotami pa se hkrati uveljavljajo njihovi manj eksplicitni spremljevalci: konzervativnost, konformizem, poslušnost in zaupanje v avtoriteto, rasizem in elitizem. Kot ugotavljajo napredni teoretiki dežel Latinske Amerike, se te vrednote organsko vključujejo v širši okvir vrednot ideologije modernizacije družbe, ki propagirajo politično stabilnost, ekonomsko racionalnost in učinkovitost, zaupanje v sodobno tehnologijo, zaupanje v »logiko tržišča«, homogenizacijo kulture v smislu razcveta potrošniške družbe, zagovarjanje svobode, zlasti svobode posameznika. Krajnji objektivni učinek nenehnega vsiljevanja takšnih vrednot prek sodobnih množično komunikacijskih sredstev in drugih oblik socializacije pa je postopna a zanesljiva pasivizacija največjega dela prebivalstva, zlasti najmanj privilegiranih množic industrijskih delavcev in kmečkih množic. To velja, *mutatis mutandis*, za dežele v razvoju in za industrijsko razvite dežele. Različne so le oblike in razsežnosti, ki jih ima takšna pasivizacija glede na različnost družbenih razmer prvih in drugih; v pogojih, ki so značilni za večino dežel v razvoju, ima takšna nenehna pasivizacija potencialno revolucionarnih sil — ob hkratnem večdimenzionalnem izkoriščanju, ki ga izvaja nacionalna in mednarodna buržoazija — doslej še premalo proučene družbene posledice.

Prav zaradi tega smo ta problem poskušali osvetliti v kontekstu prepletajočih se gospodarskih, političnih in kulturnih dejavnikov, ki se še posebej pojavljajo v sklopu delovanja transnacionalnih družb; pri tem smo izhajali iz domnev o nujnosti medsebojnega povezovanja proletariata vseh dežel, kot je zapisano v *Manifestu komunistične stranke*. Zelo pomenljivo se osnovno vprašanje glasi: kakšno vlogo igrajo sodobna množično komunikacijska sredstva v razvijanju razredne, tj. revolucionarne zavesti vseh nepriviligiranih družbenih skupin — tako v deželah v razvoju kot v industrijsko razvitih deželah (čeprav smo se v razpravi morali omejiti na dežele v razvoju) — in v njihovem medsebojnem povezovanju v boju zoper nacionalno oziroma mednarodno buržoazijo? In nadalje: Kakšna je vloga sodobnih množično komunikacijskih sredstev v prikrivanju oziroma razkrivanju bistva obstoječe neenakopravnosti v mednarodnih odnosih, tj. v mednarodni delitvi dela, in sistema izkoriščanja, ki iz tega izhaja? Kajti zgodovinsko gledano je buržoazija kljub svoji

moči v bistvu že preživela družbena in politična sila, ki v sedanjih pogojih ne more biti več vodilna, ker *objektivno* ne more več predstavljati oziroma zagovarjati interesov vseh družbenih razredov sedanje epohe; interesi slednjih so v bistvu nasprotni interesom buržoazije. Z druge strani pa je delavski razred kljub navidezni nemoči, ki je še posebej očitna v deželah v razvoju, zgodovinsko določen nosilec revolucionarnih sprememb, zlasti če se povezuje s kmečkim prebivalstvom in drugimi nepriviligiranimi skupinami. Politično, tj. razredno osveščanje tega razreda in drugih nepriviligiranih skupin je zato zgodovinski imperativ, ki se prav zadnja leta še posebej jasno kaže ne le v notranjih procesih družbenega prestrukturiranja v posameznih deželah, marveč prav tako ali še močneje na ravni mednarodnih odnosov.

II

O prizadevanju za uresničitev deklaracije o novi mednarodni gospodarski ureditvi, sprejete na Šestem posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN, je v UNESCO-vem dokumentu *Moving Towards Change* zapisano tole:

»Kaže, da obstoječi mednarodni sistem ne more pojasniti in obvladati novejši smeri gospodarskega razvoja (predvsem naraščajočega prepada med razvitimi in nerazvitimi, op. B. P.). To je brez dvoma zato, ker je ta sistem premalo prilagojen globalnim razsežnostim problemov, legitimnim zahtevam novih držav in potrebam ljudstva. V luči novih ekonomskih, družbenih in političnih dejstev so postala osnovna načela ekonomije vprašljiva. Uresničitev nove mednarodne gospodarske ureditve je treba obravnavati v tem novem kontekstu, kar implicira kritično ovrednotenje obstoječih oblik mednarodne moči (institucionalizirane in *de facto*) in njeno reorganizacijo« (str. 15—16).

Očitno je, da je pogoj za korenito spreminjanje obstoječega mednarodnega sistema — če naj bi ta proces zajel aktivno podporo delavskih in kmečkih množic v industrijsko razvitih deželah in v deželah v razvoju — objektivna in izčrpna obveščanost najširših plasti prebivalcev v vseh deželah o stvarnem stanju pri njih doma kakor tudi v tujini. Zaradi tega ni naključje, da se z zahtevo po novi mednarodni gospodarski ureditvi sliši čedalje pogosteje tudi zahteva po novem mednarodnem informacijsko-komunikacijskem sistemu. Tako je v politični deklaraciji Pete konference šefov držav ali vlad zapisano.

»Nova mednarodna ureditev na področju informiranja in sredstev javnega obveščanja je prav tako pomembna kot nova mednarodna gospodarska ureditev. Neuvrščene države z zaskrbljenostjo opozarjajo na velik in čedalje širši prepad med možnostmi za obveščanje v neuvrščenih državah in v razvitih državah, kar je zapuščina njihove kolonialne preteklosti. To je ustvarilo razmere odvisnosti in prevlade, ko je večina držav lahko le pasivni sprejemnik pristranskih, neustreznih in popačenih informacij. Popolnejše spoznavanje in potrditev njihovih narodnih in kulturnih lastnosti terja zato popraviljanje te neuravnoteženosti in sprejetje nujnih ukrepov za hitrejši razvoj na tem novem področju vzajemnega sodelovanja.

Osamosvajanje in razvoj nacionalnih sredstev obveščanja sta sestavini splošnega boja za politično, gospodarsko in družbeno neodvisnost za veliko večino narodov

sveta, ki jim ne gre spodbijati pravice, da obveščajo in da so obveščeni objektivno in točno. *Opiranje na lastne sile pri virih obveščanja* je prav tako pomembno kot opiranje na lastne sile v tehnologiji, saj odvisnost na področju obveščanja s svoje strani zavira politično in gospodarsko rast.

Neuvrščene države morajo doseči te cilje s svojimi prizadevanji in tudi z bolj dejavnim sodelovanjem na dvostranski, regionalni in medregionalni podlagi ter z usklajevanjem svojih dejavnosti v Združenih narodih in drugih mednarodnih forumnih. Za neuvrščene države je zlasti pomembno, da utrdijo svojo obstoječo infrastrukturo in da *popolnoma izrabijo dosedanje znanstvene in tehnološke prodore na tem področju*... (Colombo 1976, ČZP Komunist-TANJUG, Ljubljana 1977, str. 79; podčrtala B. P.)

Dejavnost neuvrščenih držav na informacijsko-komunikacijskem področju — ki so se relativno pozno osredotočile na te probleme (eksplicitno šele v pripravah na Četrto konferenco v Alžiru 1973), zato pa so bile zelo dejavne zadnji dve leti (posvetovanja oziroma konference v Beogradu 1975, Tunisu, New Delhiju, Colombu 1978, New Delhiju 1977)² — dokazuje, kako pereča in strateško pomembna je ta problematika, zlasti z vidika gospodarskega, družbenega in političnega razvoja. Tudi izrazito ostre reakcije večine množičnih medijev industrijsko razvitih dežel in meščanskih teoretikov-komunikologov³ kažejo na občutljivost tega področja; odražajo pravzaprav stopnjo prizadetosti enega vitalnih centrov moči industrijsko razvitih dežel, ki se zavedajo tega, kako pomembno je, da ohranijo monopol nad *vir* in *kanali* informacij; to je namreč v pogojih sedanje razvitosti znanosti in tehnike eden osnovnih virov/sredstev dejanske politične oblasti. Konkretni ukrepi neuvrščenih dežel na področju informiranja — kot je npr. organiziranje tiskovnega »poola« — prispevajo k razkrivanju in obveščanju širše javnosti o nekaterih oblikah razrednega boja, ki se na informacijsko-komunikacijski ravni mednarodnih odnosov dejansko pojavljajo že štiri desetletja. Gre za kompleks političnih in pravnih vprašanj, strnjenih v pojem »svobodnega pretoka informacij«, ki je materialno-ekonomsko in tehnološko pogojen ter ima pomembne sociokulturne in ideološke posledice; ker v bistvu odraža dejansko gospodarsko in tehnološko neenakost med industrijsko razvitimi deželami in deželami v razvoju, se »svoboda«, kakršno ta koncept zagovarja, v končni analizi kaže kot svoboda močnejšega, tj. kot svoboda za industrijsko razvite dežele, da v deželah v razvoju izvajajo splošno represijo (pojmovano tudi kot strukturo nasilja) in tako odvrčajo te dežele od razvijanja socialističnih družbenih odnosov.⁴

Boj za uveljavitev nove mednarodne informacijsko-komunikacijske ureditve je možno razumeti le v kontekstu vseh prizadevanj za vzpostavi-

² Sem sodijo tudi sestanki neuvrščenih v letu 1977—78, zlasti konferenca radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel v Sarajevu, oktobra 1977.

³ Gl. npr.: Leonard R. Sussman, "The 'March' Through the World's Mass Media", *Orbis*, Tufts University, Winter 1977, št. 4.

⁴ O razvoju tega koncepta in novejših razpravah v okviru mednarodnih vladnih organizacij gl.: B. Osolnik: »Svoboda in odgovornost množičnih občil v luči dokumentov OZN in UNESCO, *Teorija in praksa*, Ljubljana 1976, št. 5—6; Herbert I. Schiller: "Genesis of the Free Flow of Information Principles", *Instant Research on Peace and Violence*, Tampere 1975, No. 2.

tev novih mednarodnih gospodarskih odnosov, kajti ti dve obliki ali ravni boja za splošno emancipacijo se med seboj pogojujeta in sta v nenehnem procesu dialektičnega razvoja, tj. dialektične medsebojne povezanosti. Zato je tudi razumljivo, da bo boj za uresničitev nove mednarodne informacijsko-komunikacijske ureditve prav tako dolgotrajen in trd, kot je bitka za ekonomsko emancipacijo in razvoj, in da bo njegova oziroma »njena silovitost tem bolj naraščala, čim bolj se bodo neuvrščene države prebijale od obrobnih in le na videz tehničnih vprašanj k osrednjim vprašanjem, od katerih razrešitve je odvisna usoda ,svetovne monopolistične države«.«⁵

Osrednja vloga informacijsko-komunikacijske problematike v pogojih izredne razvitosti znanosti in tehnike in dejavnosti transnacionalnih družb se kaže med drugim tudi v pomenu, ki ga imajo sodobna množično komunikacijska sredstva za razvoj materialno-ekonomske baze družbe; njihova vloga je namreč neposredno povezana s proizvodnim procesom, prav tako pa neposredno in nenehno vplivajo na potrošniške navade, tj. na bohotenje iracionalne potrošnje po vsem svetu, kar je *sine qua non* sodobnega kapitalizma.

Sproščanje revolucionarnih potenc sodobne množične komunikacijske tehnike bi morale dežele v razvoju sploh in neuvrščene dežele še posebej iskati v smeri odkrivanja možnosti, kako bi uporabile ta sredstva za uresničevanje spoznanja, na katerega sta opozorila že Marx in Engels, ko sta dejala, »da neizbežnost socialistične revolucije vsebuje neizbežnost spoznanja njene neizbežnosti«. To pa seveda terja, da se vloga sodobne množično komunikacijske tehnologije ne obravnava le kot instrument za komuniciranje oziroma informiranje, za izobrazbo in rekreacijo (kot jo običajno označujejo), marveč kot integralni del ciklusa proizvodnje in potrošnje, ki poteka v pogojih konkretne družbene delitve dela oziroma konkretne družbeno-razredne strukturiranosti in družbenih odnosov. V pogojih razredne družbe so ti odnosi odnosi izkoriščanja in zato večino — če ne že vse — tehnične dosežke uporabljajo v namene, ki jih narekujejo obstoječi razredni odnosi; sodobna množično komunikacijska sredstva niso in ne morejo biti v tem pogledu nobena izjema, če so še vedno inkorporirana v celotno strukturo razrednih odnosov in mehanizmov izkoriščanja oziroma večdimenzionalne odtujenosti človeka-delavca. Ti posebnosti sodobne množično komunikacijske tehnologije in proces njenega osvobajanja, ki naj bi ju neuvrščene dežele in dežele v razvoju uveljavile na informacijsko-komunikacijskem področju kot bistveni komponenti celostnega gospodarskega, političnega in kulturnega razvoja, je treba nenehno proučevati z vidika družbenih procesov na ravni posameznih dežel kot tudi v okviru mednarodnih odnosov, kjer se transnacionalne

⁵ Vlado Benko, »Miroljubna koeksistenca, neuvrščenost in socializem,« *Teorija in praksa*, Ljubljana 1976, št. 7—8, str. 566; podčrtala B. P.

družbe pojavljajo kot glavni pobudniki razvoja množično komunikacijske tehnologije in tehnologije sploh.

Drugače povedano: poglobljeno kritično proučevanje zdajšnjih informacijsko-komunikacijskih procesov in problemov na ravni posameznih dežel kot tudi v mednarodnih odnosih razkriva, da naravne določene oblike in/ali tehnologije (pojmovane predvsem kot načina organizacije dela in odločanja) in možno ločevati od njene vsebine, se pravi, da je v sedanjih pogojih izredne prepletenosti faktorjev materialne baze in ideološke nadstavbe takšno ločevanje lahko samo fiktivno. Uvažanje (naj)novije množične komunikacijske tehnologije brez hkratnega »uvoza« nekaterih sociokulturnih in ideoloških implikacij, ki sčasoma prerastejo v konkretne gospodarske in politične posledice, v nove oblike gospodarske in politične odvisnosti, se vsaj zaenkrat izkaže kot nerealno oziroma premalo kritično poznavanje kompleksnosti oblik in procesov razvoja sodobne tehnologije v okviru razredne družbe in razrednega boja.

Prav zaradi tega je izredno pomembno spoznanje neuvrščenih dežel, da se je treba v prizadevanjih za dejanski družbeni napredek opreti na lastne sile, kar preveva vse dokumente gibanja od lusaške konference naprej. Opiranje na lastne sile v pogojih relativne nerazvitosti neuvrščenih dežel pa pomeni v prvi vrsti iskanje novih, boljših načinov medsebojnega povezovanja in sodelovanja, ki naj postopno prebijajo dane okvire in tudi okove v mednarodni delitvi dela in v zakonitostih, ki jih vsiljujejo vladujoči kapitalistični odnosi. Osnovna misel v takšnih prizadevanjih je oziroma bi morala biti, da so integracijski procesi na ravni mednarodnih odnosov kot na vseh drugih ravneh družbenega življenja zgodovinska nujnost, da so logična posledica zgodovinskega razvoja proizvodilnih sil; vendar se takoj zastavlja vprašanje, v kakšnih razmerah integracije potekajo in komu koristijo. Integracijski procesi, ki so bili doslej relativno najmočnejši (ali najučinkovitejši), so tisti, ki jih sprožajo transnacionalne družbe in ki niso — kot dokazuje praksa — v interesu resničnega družbenega napredka dežel v razvoju. Hkrati pa se porajajo tudi procesi, ki so v bistvu odgovor oziroma odpor proti takim integracijskim procesom, katerih cilj je nadaljnje izkoriščanje najbolj neprivilegiranih območij in plasti prebivalstva; ti procesi so v perspektivi dialektičnega razvoja zgodovine iztočnica ali zametek novih, naprednejših oblik nacionalne, regionalne in svetovne integracije. Naprednost takšnih alternativnih oblik integracije je možno ocenjevati le na podlagi pozitivnega razreševanja osnovnih konfliktov (nasprotij) in dezintegracijskih procesov, ki jih sprožajo sedanji, k izkoriščanju naravnani procesi integracije; pri tem je treba izhajati iz marksističnega pojmovanja družbe in sveta kot totalitete človeških odnosov, v kateri so vsi elementi v nenehni medsebojni povezanosti in medsebojni soodvisnosti.

V tem smislu bi lahko dejali, da vsebujejo transnacionalne družbe kot doslej najvišja oblika kapitalističnih odnosov že danes elemente lastne negacije, saj objektivno pogojujejo nastanek in razvoj tistih procesov, ki

bodo sčasoma omogočili razvoj in proboj alternativnih, naprednejših rešitev za številna eksistencialna vprašanja sodobnega človeka. Eden pomembnih elementov njihove dejavnosti, ki jim omogoča izredno ekspanzijo v svetu in intenzivno izkoriščanje vseh obstoječih resursov v obliki relativno privlačne »potrošniške represije«, ki pa ima tudi veliko erozivno oziroma samouničujočo moč, so brez dvoma sodobna množično komunikacijska sredstva. Čeprav jih zaenkrat uporabljajo v namene, ki posredno ali neposredno služijo predvsem interesom nacionalne in mednarodne buržoazije, pa lahko predpostavljamo, da bodo v daljši časovni perspektivi, upoštevaje zakonitosti dialektičnega razvoja družbe in zgodovine, objektivno delovali tudi v smeri povezovanja nepriviligiranih družbenih razredov in postopnega političnega osveščanja ter konsolidacije zgodovinsko določenih nosilcev revolucionarnih družbenih sprememb. Seveda pa tega ne kaže razumeti v smislu zgodovinskega determinizma, ki naj bi prejel ko slej pripeljal do revolucionarnih rešitev; vloga subjektivnih političnih dejavnikov, zlasti naprednih političnih sil, je v tem procesu nezamenljiva, in sicer tembolj, ker prav razvoj sodobne množično komunikacijske tehnike omogoča neslutene oblike splošne družbene in politične represije, katere moč je prav v tem, da se izmika identifikaciji — stem pa tudi njenemu odpravljanju.

Opredelitev nalog, ki bi jih morale opraviti revolucionarna množično komunikacijska teorija oziroma teorija revolucionarne informacijsko-komunikacijske politike za dežele v razvoju presega okvir te razprave; zato se omejujemo zgolj na poudarjanje pereče potrebe, da nevrščene dežele in dežele v razvoju razvijajo lasten pristop, tj. *lastno informacijsko-komunikacijsko teorijo*, ki bo v celoti izhajala iz osnovnih zgodovinskih pogojev in potreb teh dežel; ki bo kritično ovrednotila kompleksno naravo njihove gospodarske, politične in kulturno-ideološke odvisnosti od industrijsko razvitih dežel in jo osvetlila z vidika nujnosti razvoja socialističnih družbenih odnosov.

Prizadevanja vodilnih mednarodnih organizacij, zlasti OZN in drugih njenih forumov, kakor tudi gibanja nevrščene dežel, so kljub vsem pomanjkljivostim dragocena prav zaradi tega, ker razgrinjajo določene probleme pred svetovno skupnostjo, ker omogočajo postopno identifikacijo glavnih vzrokov za nasprotja in protislovja, ki se v svetu porajajo, oziroma dokazujejo možnosti alternativnih, naprednejših rešitev. V tem smislu — in ne nazadnje tudi s pomočjo sodobne množično komunikacijske tehnologije — delujejo kot faktor stimulacije in integracije naprednih družbenih in političnih sil v svetu, katerih naloga je prizadevati se za optimalno uporabo sadov razvoja znanosti in tehnike v prid zapostavljenih in izkoriščanih družbenih razredov po vsem svetu.

Boj za odpravo neenakosti in izkoriščanja na mednarodni ravni, tj. boj za preseganje obstoječe mednarodne delitve dela in na njej utemeljene stratifikacije držav pa ne bo učinkovit, če ne bo potekal hkrati s prizadevanji za preseganje razredne strukturiranosti družbe in na njej zasnova-

nega razrednega boja znotraj vsake posamezne dežele. Z vidika sedanje vloge in potencialnega pomena sodobnega informacijsko-komunikacijskega sistema na ravni posameznih dežel in v mednarodnih odnosih predpostavlja takšna naravnost nenehno kritično analiziranje razvoja informacijsko-komunikacijske infrastrukture in tehnologije, njihove vsebine, politike (zlasti v smislu interesov, ki jih zastopajo), in sociokulturnih posledic; pri tem pa mora upoštevati temeljna spoznanja marksistične teorije revolucionarnih sprememb in splošne postopne dezalienacije človeka. Tako zastavljena problematika sodobnih informacijsko-komunikacijskih sistemov, posebej v deželah v razvoju, ki se razvijajo pod močnim vplivom transnacionalnih družb in razrednega boja sploh, sodi brez dvoma med največje izzive vsemu naprednemu družboslovju našega stoletja in še posebej celotni marksistični misli.

Znanost za razvoj

(prazne obljube ali realna zgodovinska možnost za nerazvite?)

1. Nove razsežnosti znanosti

Thomas Kuhn v svoji študiji *Struktura znanstvenih revolucij*¹ razvija zanimivo tezo o paradigmatičnem razvoju znanosti: vsaka posamezna znanost v nekem obdobju postavi novo hipotezo, novo teorijo, v kateri celostneje (kot v vseh pred njo) pojasni vsa znana znanstvena dejstva ter uspešno vključi in poveže tudi doslej (v okviru starih teorij) nasprotujoča si spoznanja. Tej paradigmi, ki znanosti nudi nova izhodišča za številne raziskave, sledi obdobje drobnega zbiranja dejstev in njihovega sestavljanja v celosten mozaik. V tem odkrivanju pa prej ali slej spet naletimo na protislovna spoznanja, ki jih ni mogoče smiselno povezati in vključiti med ostala. Če se ta protislovna odkritja množe, je to zanesljivo znamenje, da prihaja znanost v »nesistemsko fazo« in da se približuje čas, ko bo mogoče (in s tem tudi zares potrebno) protislovja uskladiti v novi paradigmi.

Ne da bi se spuščali v vprašanje, ali Kuhn ne pozna evropske klasične filozofije in marksizma ali pa le noče pokazati² na duhovno ozadje te svoje »teorije«, lahko v tem stopničastem razvoju znanosti zlahka odkrijemo hegeljansko misel o prehajanju kvantitete v kvaliteto.

In prav ob upoštevanju tega filozofskega ozadja lahko ugotovimo (ne glede na vse ugovore glede Kuhnovega shematizma), da zgodovina znanosti (pa tudi filozofije) potrjuje obstoj takih paradigmatičnih spoznanj, ki v nekem trenutku razrešijo obstoječa protislovja in dajo teoretska izhodišča za analitično-sistemsko delo celih obdobj.

Tako spoznanje, ki bi lahko za celo epoko opredelilo odnos do znanosti in postalo paradigma številnim raziskavam na tem področju, je nedvomno Marxova ugotovitev, da znanost postaja »neposredna proiz-

¹ Thomas S. Kuhn, *The structure of scientific revolutions*, The university of Chicago Press, 1970; v srbohrvatskem prevodu je izšla pri Nolit v Beogradu leta 1974 v seriji »Sazvezda«, št. 40.

² Pri tem se pomislek ne nanaša zgolj na Kuhna, temveč praktično na vse, ki so sodelovali v polemiki o paradigmatičnem razvoju znanosti — zlasti na Feyerabenda, Watkina in druge razpravljalce — ne glede na to, ali so osnovne Kuhnove teze sprejemali ali kritizirali.

vodna sila«. Vendar to spoznanje skorajda ni izstopilo iz svojega filozofskega konteksta in tako ni postalo plodna podlaga podrobnejših teoretskih analiz. Kar je nastajalo študij o znanosti v drugi polovici prejšnjega in v prvih petih desetletjih tega stoletja, so nastajale kot študije o posameznih aspektih znanosti³ ali o posameznih znanostih.

Šele v najnovjšem času je bila Marxova misel ponovno afirmirana, čeprav se avtorji največkrat niso kdove kaj menili zanj. Pri tem ne mislim le na polemike, kot je bila že omenjena ob Kuhnovi tezi o paradigmah, temveč predvsem na uveljavitev misli o neposrednem vplivu znanosti na nadaljnji razvoj industrijsko razvitih družb, pa tudi dežel v razvoju. Tako je bila že v letu 1970 organizirana prva ministrska konferenca evropske in severnoameriške regije o znanosti, o njeni vlogi v družbi in o znanstveni politiki. *Konferenco je organiziral UNESCO in se je imenovala MINESPOL I.* V septembru bo konferenca MINESPOL II v Beogradu. Septembra naslednjega leta bo na Dunaju svetovna konferenca, ki jo pripravlja OZN na temo »Znanost in tehnologija za razvoj«. Kot priprava za to konferenco bodo še letos organizirane posebne regionalne konference; za Evropo bo junija v Bukarešti. Zgovoren je tudi podatek, da so o vlogi in pomenu znanosti v zadnjih petnajstih letih napisali več kot doslej v celotni zgodovini.

V čem je skrivnost tega nenadnega, vzburljivega zanimanja za znanost kot znanost, za njeno mesto in funkcijo v sodobnih družbah? Misel, da se to zanimanje obnavlja predvsem zaradi nepričakovano naglega razvoja posameznih disciplin, je le deloma točna; posamezne znanosti so vselej doživljale svoja velika obdobja, vendar je to zbudilo predvsem interes za posamezne teorije in hipoteze, ne pa za vlogo znanosti v celoti. Prav tako ni mogoče zajeti bistva odgovora z navajanjem podatkov o velikanskih sredstvih, ki se danes vlagajo v raziskovalno dejavnost. Že samo znanost zahodne in severne Evrope, dobro organizirana v velike projekte, največkrat postavljena, korigirana ali vodena od držav oziroma vlad, je bila že v letu 1973 »vredna« dobrih 20 milijard dolarjev.⁴

In vendar moramo ta velikanska vlaganja (in številne pomembne rezultate) razumeti predvsem kot *posledico* povečanega zanimanja za znanost in manj oziroma šele v drugotnem smislu kot vzrok zanj.

Interes za znanost narašča predvsem zaradi nove dimenzije znanosti, ki se je začela razkrivati v posameznih znanostih že sredi prve polovice

³ Npr. Mertonove študije o potencialu znanosti, Lehmve študije o intenzivnosti znanstvene kreativnosti v posameznih obdobjih ali študije Dereka de Solla Preisa o zakonitostih naraščanja znanstvenih publikacij.

⁴ Podatki so vzeti iz interne publikacije OECD »Science resources«, No. 1, september 1976. Po teh podatkih so samo ZR Nemčija, Francija in Anglija v letu 1973 v raziskovalno delo vložile 14.424 mio dolarjev, ZDA same 30.427 mio in Japonska 7.223 mio ameriških dolarjev, ali dežele OECD skupaj nekaj nad 60 milijard dolarjev. Ti podatki v grobem veljajo tudi še danes, saj je posebna delovna skupina v OECD ocenila, da so v letu 1977 dežele OECD vložile v RD med 60–70 milijard dolarjev, vse dežele sveta pa manj kot 100 milijard. V tem kontekstu je zanimiv podatek, da ima danes Jugoslavija okrog 0,5% svetovnega prebivalstva, njena vlaganja v RD pa znašajo tudi okrog 0,5%.

tega stoletja, povsem pa uveljavila po koncu druge svetovne vojne, ko so se pričele znanstvene discipline med seboj prepletati in povezovati. To novo razsežnost na kratko imenujemo »projektivno sposobnost znanosti« in v njej sta dialektično povzeti tako njena analitična kot sintetična funkcija.

Ne da bi se posebej zadrževali na filozofskem pomenu dejstva, da je moderna znanost »planirajoča znanost«, se mi zdi umestno in celo nujno opozoriti na številne poskuse, ki smo jim priča, da se sintetizira velikanška količina podatkov o posameznih parametrih ekonomskega, demografskega in političnega dogajanja in da se izoblikujejo »modeli rasti«. Forresterjev model⁵ oziroma model Rimskega kluba je mogoče najbolj poznan, drugače pa le prvi v vrsti številnih takšnih poskusov.⁶ In čeprav je danes mogoče videti, da so številne in upravičene kritike teh modelov predvsem zaradi spornosti uporabljenih metod in podatkov dodobra ohladile številne navdušence, oziroma da ni šlo za nič bistveno novega, temveč le za uspešne poteze publicitete željnih znanstvenikov in znanstvenih institucij, to vendar ni tako. Ostra kritika, zlasti tisti del, ki je opozarjal, da prihaja v teh modelih do neeksponiranega uveljavljanja ideologije kapitalizma kot podlage »svetovnega sistema«, avtorjev in zainteresiranih financerjev ni odvrnila od nadaljnjih poskusov v tej smeri. Te poskuse je le prikrila, bolj ali manj uspešno, očem (in kritiki) širše javnosti (zlasti javnosti tistih družb, ki ne programirajo, temveč so programirane), toda poskusi tečejo naprej in tudi sredstva se v čedalje večjem obsegu namenajo »konsistentnemu planiranju sveta«. Nova razsežnost znanosti je razkrita in afirmirana; številne družbe in posamezniki jo uporabljajo, da v skladu s svojimi interesi, s svojo vizijo pravičnosti in reda načrtujejo svojo prihodnost, s tem pa tudi prihodnost drugih. Nobena posebna skrivnost ni, kakšna je ta prihodnost, kadar jo načrtujejo posamezne večnacionalne kompanije. Ali, kakšna je sedanost tistih družb, ki so (vse v interesu znanosti projektiranja) postale model za proučevanje interakcij ekonomsko-socialnih dejavnikov in vedenje prebivalcev — kakor, npr., Čile.

2. Znanost za razvoj: mit osvobajanja in spona odvisnosti

Globlji pomen premikov v znanosti (in s tem tudi spreminjanja vloge znanosti v družbi), na katerega smo opozorili s prikazom projektivne razsežnosti, pa ostaja skoraj v celoti prikrit v danes skoraj vsakdanjih razpravah o »znanosti za razvoj«, o »razvojno usmerjenih tehnologijah« oziroma o tem, kako je prav znanost realna zgodovinska možnost za

⁵ Jay W. Forrester, profesor na Massachusettskem tehnološkem inštitutu (MIT) je razvil posebno metodo sistemske dinamike in na njeni podlagi začasni svetovni model, ki je bil osnova za operativno simuliranje svetovnega dogajanja, opravljeno v okviru Rimskega kluba. Rezultati tega simuliranja so dani v študiji Dennisa L. Meadowsa: *Meje rasti*. V slovenskem prevodu je študijo izdala CZ v letu 1974.

⁶ Treba je omeniti le južnoameriški »model Barriloche«, pa poskuse Leontijeva itn.

deže v razvoju, da se dejansko vključijo v razvojne procese. Akcije, ki jih je na tem področju začela in podprla OZN in njene številne (pa pre-malo koordinirane) specialne organizacije in agencije, kot so npr. UNESCO, FAO, UNCTAD itd., so veliko obetale.⁷ Kljub temu so številni strokovnjaki enotni, da je sklepna ocena za desetletji, ki jih je OZN proglasila za desetletji razvoja, »nezadostno«.⁸ Posamezne nerazvite države, ki se jim je v tem obdobju vendarle posrečilo, da so se priključile regijam s hitrejšimi stopnjami rasti, pa so za to plačale neverjetno ceno — največkrat tudi s tem, da so zgubile ali vsaj bistveno okrnile svojo ekonomsko-politično neodvisnost in suverenost.

Moderna industrijska organizacija bolj kot katerakoli prej poudarja *medsebojno odvisnost* posameznih sistemov in subsistemov tako v okviru posamezne države kot tudi v mednarodnih razmerah. Ta *soodvisnost* je praktičen ekonomski izraz dogajanja, ki ga je Marx razumel kot »*planetarizacijo*« (neke civilizacije oz. industrijske organizacije) in je verjetno najpomembnejša novost modernega kapitalističnega sveta v primerjavi s klasičnim sistemom kapitalističnega gospodarstva: pomeni namreč, da tudi za proces koncentracije bogastva velja dialektično protislovje oz. da ima tudi kopičenje moči svojo povratno zanko, v kateri postaja moč usodno odvisna od nemoči.

Ekonomsko gledano to pomeni, da koncentracija bogastva ne more na drugi strani voditi v absolutno pavperizacijo, saj je ta, kot je Marx ugotovil že pred sto leti, odločujoči element družbene nestabilnosti. Poraba je dialektično vpet člen v krogotoku produkcije in kolikor pavperizacija vodi v zmanjševanje porabe (zaradi upada kupne moči), vodi neposredno v blokado proizvodnje in v kolaps tržnih zakonitosti.

To so danes znane stvari. Veliko premalo pa so domišljene in pretehtane konsekvence, ki iz tega izhajajo.⁹ Če namreč soodvisnost sodobnega sveta pomeni, da si bogati Sever mora v svojem lastnem interesu in v skrbi za svoj lasten uravnotežen razvoj prizadevati tudi za razvoj siromašnega svetovnega Juga (v katerem živi štiri petine prebivalstva z manj kot 15 % znanstveno-tehničnega potenciala) in da si presežne vrednosti ne more zagotavljati z absolutnim ropanjem in izkoriščanjem,¹⁰ temveč zgolj iz prednosti svojega razvoja, iz faznega premika v razvoju, potem je soodvisnost še nekaj več: nujna potreba razvitih držav, da manj razvite vidijo *kot postavke svojega lastnega sistema*. To pomeni, da je treba

⁷ Naj omenim samo dve: poskus UNESCO, da opredeli za razvoj Afrike posebej zanimive tehnologije v projektu »La science et la technologie en service du developement en Afrique«, leta 1974, in »Zeleni plan« FAO.

⁸ Prav ta ocena je spodbudila tudi sklep svetovne konference »Znanosti in tehnologije za razvoj«, kjer naj bi analizirali dosedanje rezultate in vzroke za številne neuspehe.

⁹ O tej soodvisnosti sem pisal že leta 1975 v članku »Sodelovanje za ohranitev ravnotežja ali kaj več?«, Naši razgledi, Ljubljana, 1. XXIV št. 16 (29. 8. 1975).

¹⁰ Ta splošna ugotovitev pa seveda v ničemer ne velja za vsak posamezni subjekt razvitega sveta, torej za posamezno kapitalistično podjetje ali za večnacionalno družbo, kot tudi družbeno naravo lastnine naših podjetij, kadar nastopajo v tujini, ne opredeljuje v celoti.

te manj razvite *pritegniti v razvoj na povsem določen način*, da jim je treba omogočiti (oziroma točneje, da jih je treba prisiliti), da se v razvoj vključijo tako, kot to zahteva *širši scenarij svetovnega dogajanja*, ki ga pišejo razviti. Zaradi tega jim je treba omogočiti, da razvijejo neke *določene sektorje* in neke določene *funkcije*; v ta namen so nerazvitim na razpolago povsem *določene tehnologije, beneficije, preferencialni statusi itn.* — vse dotlej, dokler s svojim razvojem zapolnjujejo vnaprej predvideno mesto in vlogo. Njihov razvoj je projektiran v luči razvoja razvitih in dokler poteka po predvideni poti, se lahko povsem »svobodno« in s pomočjo bolj razvitih (nobenega vzroka nimamo za misel, da ta pomoč ne bo v prihodnosti hitreje naraščala) vključujejo v skupnost razvitejših narodov. Šele odmik iz začrtane poti pokaže relativnost te pomoči in »svobode odločanja o lastnem razvoju«: pritisk za uravnavanje zlahka prerašča ekonomske okvire in navadno slede intervencije, kot so bile tiste v Etiopiji, Shabi itn. Oblikovanje posebnih intervencijskih enot v stalni pripravljenosti (pri čemer Francozi vzdržujejo ravnotežje Kubancem) samo potrjuje stalno navzočnost te komponente v širšem načrtovanju »usmerjenega skoz pomoč«.

Razkritje globljega političnoekonomskega ozadja te soodvisnosti, pa naj bo v prvem trenutku še tako demobilizirajoče, nas ne sme zavajati v cinizem: kadar so od te pomoči odvisna številna življenja, verjetno ni najprimernejši trenutek za nezaupljive analize namenov v ozadju. Po drugi strani pa nas ta pomoč ne sme odvrniti od tehtnejšega razmisleka globalnih razmerij in od postavljanja vprašanja pravice do lastnega razvoja. Pri tem pa seveda uresničevanje te pravice ni povsem politično vprašanje, temveč zadeva v samo strukturo družb v razvoju.

V obdobju drugega »razvojnega desetletja« je namreč postalo dokončno jasno, da *dežele v razvoju ne morejo ponoviti poti razvoja klasičnega kapitalizma*, ne da bi zašle v številna notranja protislovja, iz katerih ni vidnega izhoda. Model klasičnega kapitalizma je namreč temeljil na poudarjanju in uporabi naravnih komparativnih prednosti, na investiranju in reinvestiranju v tista področja proizvodnje in območja, kjer se je obljubljal najhitrejši in največji dobiček. Pri tem pa je produktivnost relativno počasi naraščala in ta rast je bila vselej amortizirana v ustreznih migracijskih tokovih in prestrukturiranju družbe. Drugače povedano, v vodilnih kapitalističnih družbah je bila vsakokratna vrhunska tehnologija na ravni organizacije dela te družbe v celoti.

Popolnoma nasprotno velja danes za družbe v razvoju. Moderne tehnologije, razvite izven njih, so nekompatibilne obstoječi organizaciji dela v teh družbah, in ne samo, da absorbirajo (zaradi visoke stopnje avtomatiziranosti postopkov) izjemno malo delavcev — še tista delovna mesta, ki jih odpirajo, so navadno taka, da jih ne morejo zasesti delavci iz dežele v razvoju. Transfer moderne tehnologije, vsaj tisti, navadni, tako navadno pomeni tudi priliv tujih delavcev (navadno iz dežele, ki tehnologijo daje), kar je prav gotovo absurd glede na to, da imajo nerazvite

dežele prav pri zaposlovanju največje težave. Hkrati pa navzočnost teh tujih delavcev tudi simbolično potrjuje, da ostaja tako transferirana tehnologija vse prevečkrat tujek v deželi v razvoju, ki jo je uvozila.

Misel o neuskkljenosti oziroma inkompatibilnosti nekaterih visoko razvitih tehnologij in zaostalih družb (oziroma njihovih proizvodnih struktur) ima dvoje izhodišč: po eni strani lahko vodi v teorijo, da so za dežele v razvoju primernejše *delovno intenzivne industrije* (namesto kapitalno intenzivnih), in ta teorija še kako ustreza in opravičuje prakso nekaterih razvitih dežel, ki nerazvitim prodajajo samo zastarele in nekonkurentne tehnologije. Na drugi strani pa nam prav misel o inkompatibilnosti omogoča uvideti *ново zakonitost* v pojavih nagle družbene diferenciacije: v deželah v razvoju, ki uživajo sodobno tehnologijo brez temeljitega prestrukturiranja organizacije dela v svoji proizvodni sferi, se praviloma naglo pojavi ozka elitna struktura, v kateri se zadrže in akumulirajo vse dobrine, ki jih povečana proizvodnja morebiti lahko ustvari. V razvoj sam je tako zajet le ozek sloj prebivalstva, le posamezni sektorji: največkrat gre za kombinacijo vrhov politično-vojaških struktur, znotraj katerih se deli oblast in bogastvo. Tako vključevanje znanosti in tehnologije v razvoj tako samo pospešeno razvija obstoječe razlike v nerazviti družbi, kar mora slej ali prej pripeljati do konfliktne situacije, in, kot odgovor nanjo, do pojavov družbene represivnosti.¹¹

Prav na tej točki, na kateri teoretiki »preraščanja razrednih nasprotij«¹² zasnavljajo svoje programe trajnega sodelovanja med razvitimi in nerazvitimi (sodelovanja, v katerega na eni strani razviti vlagajo ekonomsko-tehnološko-vojaško pomoč, nerazviti pa pripravljenost na sodelovanje in preklic zahteve po radikalnejših spremembah), obstoji potreba po temeljitejšem miselnem obratu. Nasprotja med spoznanjem soodvisnosti in mislijo o inkopatibilnosti namreč ni mogoče razrešiti, vsaj ne dolgoročneje, s tem da se nerazvitim daje zastarela tehnologija oziroma da se jih spreminja v svetovno vas z delovno intenzivnimi proizvodnimi sistemi. To ne samo da v neskončnost podaljšuje in celo povečuje odvisnost nerazvitih dežel: brezperspektivnost te poti je v tem, ker taka vključitev nerazvitih v razvoj že sama po sebi v njih povzroča permanentno družbeno nestabilnost in konfliktnost. Procesi pavperizacije in razmerja razvitih in nerazvitih, ki veljajo v mednarodnih merilih, se namreč ob taki vključitvi dežele v razvoj prenesejo in uveljavijo v tej deželi sami. In če so nam nedavne analize družbene strukture v razvitih družbah do-

¹¹ V tem smislu je klasičen razvoj dogajanja v Egiptu pod Sadatom: Ideološka represivnost in represalije zoper »prosovjetske«, »revolucionarne«, »humanistične«, »protitoistične«, »protiislamske«, elemente so le izraz tako poglobljene družbene diferenciacije oziroma razslojenosti. Ameriško-saudske milijarde, investirane v razvoj Egipta, se akumulirajo v čedalje ožji in vedno bolj odtujeni politično-vojaški eliti.

¹² Pri tem ne mislim le na posamezne teoretike v službi nadnacionalnega kapitala, temveč predvsem tudi na tiste tehnokrate in birokrate mednarodnih organizacij in mednarodnih konferenc, ki si služijo svoje pozicije s tem, da blokirajo sleherni razpravo o bistvenih vprašanjih, zvajajoč jo v obravnavo marginalnih razlik, ki prekrivajo globalna protislovja sodobnega sveta.

kazale, da ima prav vsaka še tako razvita in še tako bogata dežela svoj lasten »Jug«, svoje lastne »pozabljene regije«, tako nam bodo analize, ki jih je še treba opraviti, pokazale, kako ima prav vsaka, še tako revna in še tako nerazvita dežela svojo želeno in pričakovano prihodnost že v sebi — toda »rezervirano« in omejeno na »zgornjih pet tisoč«. Vsa ta protislovja razvoja so bila in so še danes navzoča tudi v Jugoslaviji. Rešitev, ki jo vidimo, je v *sistemskem prestrukturiranju družb v razvoju*. Da bi znanost zares lahko postala neposredna proizvodna sila, mora postati *sestavina proizvodnih procesov posamezne družbe, njenega načrtovanja, njene lastne družbene prakse v celoti*. Gre torej za to, da ne iščemo rešitve iz obstoječega protislovja med razvitimi in nerazvitimi v smeri *manj razvite znanosti in enostavnejše tehnologije za nerazvite, temveč v smeri ustrezne delovne strukture nerazvite družbe*. Kadar te ni (in prav to, da je ni, je hkrati vzrok in indikator nerazvitosti), jo je treba vzpostaviti. Kaj dejansko pomeni zahteva: prestrukturiranje družb v razvoju, da bi bile sposobne sprejeti in obvladati tehnologijo in znanost v celoti? Značilnost nerazvitih družb, ki jih po krivici imenujemo »družbe v razvoju«, je nemobilnost in nepovezanost različnih sektorjev dela. To velja tudi ali celo predvsem za znanost: kolikor ta sektor v teh družbah sploh obstoji, je to navadno nekaj visokih šol in/ali nekaj inštitutov, povezanih s *sorodnimi inštitucijami v razvitih družbah in obenem popolnoma odtrganih od okolja, v katerem so*.¹³

Ta odtrganost od naravnega okolja, ta *avtonomnost* teh sektorjev, nepovezanost s temeljnimi razvojnimi problemi in dilemami je ustrezna družbena podstat za razvoj svojevrstnega *akademskega elitizma*, ki ga dobro poznamo tudi iz naše lastne nedavne prakse. Še pred nedavnim je bilo tudi nekaterim našim znanstvenim inštitucijam hudo pod častjo, da bi se ukvarjale z našimi razvojnimi težavami, in še danes so objave v nekaterih tujih revijah najeminentnejši dokaz dejanske znanstvene vrednosti in pomembnosti posameznega avtorja ali inštitucije.

Pot iz tega elitizma vodi skozi odpravo znanstvene sfere kot posebne sfere. Čeprav ima lahko ta odprava različne oblike, je vendar potrebno, da jo razlikujemo od državnega ali političnega intervencionizma v tej sferi. Vse dokler obstoji avtonomnost (v smislu odtujenosti) države ali politike kot posebne sfere dela, ni mogoče odpraviti avtonomnost raziskovalne (ali katerekoli druge) sfere drugače kot s politično prisilo ali koruptivnim povezovanjem znanosti in politike. V obeh primerih to vodi v odpravo same raziskovalne sfere, ne samo njene avtonomnosti.

¹³ Iztrganost iz svojega nerazvitega okolja šele daje tem centrom možnost, da se razvijejo v pomembne mednarodne znanstvene inštitucije. Seveda pa je cena, ki jo je treba za to plačati, neverjetna: taki centri se ne ukvarjajo z realnimi problemi družbe, ki jih je postavila in ki jih financira, temveč s problemi »svetovne znanosti«, kar praktično pomeni, da siromašna Indija sofinancira razvoj nuklearnih znanosti, katerih izsledke uporabljajo predvsem v ZDA, SZ in na Japonskem.

Odprava akademskega elitizma je torej mogoča le v *podružbljanju* te sfere, v dolgotrajnem procesu, v katerem se podružblja tudi politika in odpravlja njena zasebnost.

Če poskušamo misel povezati in strniti, to pomeni: *znanost lahko postane dejavna sila le v družbi, ki je lahko znanstveno dejavna.*

Zato mora *angažirati in mobilizirati velikanske človeške potenciale*, ki jih vsaka družba ima, in vzpostaviti poseben sistem odločanja, v katerem je *sprejemanje temeljnih razvojnih odločitev podružbljeno*. V Jugoslaviji se tak sistem podružbljenja odločanja imenuje — samoupravljanje.

Jugoslavija je ena izmed redkih držav, ki se ji je posrečilo, da je v svojem razvoju povezala in dialektično uskladila dva na videz protislovna elementa: nagel razvoj družbe v celoti in bistveno zmanjševanje njenih notranjih razvojnih razlik.¹⁴ To se ji je posrečilo predvsem zaradi mobilizacije velikih človeških potencialov in zaradi podružbljanja sfere odločanja: kadarkoli so se odločitve sprejemale v zaprtih krogih, so bile obremenjene z zasebnimi interesi in obsežni razvojni naporji so se zgubljali v prazno.

Prav mobilizacija delovnih potencialov je ustvarila nove delovne strukture, ki so ustrezale zahtevam moderne tehnočno-tehnološke organizacije proizvodnje. Hkrati pa je proces podružbljanja raziskovalne sfere preprečil, da bi odtrganost raziskovalne politike od realnih razvojnih prizadevanj naše družbe (tako značilna za del šestdesetih let) pripeljala znanost v začarani krog samozadostnosti.

To spoznanje je izjemno dragoceno in v kontekstu razprav o »znanosti za razvoj« dobiva odločujoč pomen. Zdi se mi, da je na njega treba opozoriti in opozarjati zlasti dežele v razvoju. To ni poziv na revolucijo ali »izvoz družbene revolucije«; to je preprosto opozorilo, da modernih tehnologij ni mogoče presaditi v nerazvite družbe, ne da bi to pripeljalo do razpada integrativnih dejavnikov teh družb. Teh tehnologij ni mogoče ne sprejeti ne obvladati, dokler družba ni ustrezno organizirana. In vse dotlej moderna znanost, naj bo še tako vsečloveška in svetovna, dežele v razvoju peha v odvisnost in jih zavezuje, ne pa osvobaja.

Seveda velja to tudi za nas: tako za uvoz kot za izvoz tehnologije.

¹⁴ Nekateri ne želijo videti tega zmanjševanja notranjih razlik in navajajo podatke o narodnem dohodku na prebivalca, npr., na Kosovem in v Sloveniji. Toda ti podatki so zavajajoči, saj popolnoma prikrijejo dejstvo, da je bilo leta 1976 v Sloveniji od 1000 prebivalcev zaposlenih 389, na Kosovu pa 100, oziroma da je bilo poprečje za Jugoslavijo 228. To pomeni, da je v Sloveniji ustvarjal (statistično prikazan) dohodek več kot vsak tretji, v Jugoslaviji vsak peti: v tej primerjavi je ustvarjeni dohodek na *zaposlenega* v Sloveniji le za malenkost nad dohodkom v Jugoslaviji. Dodatne argumente o izenačevanju razvojnih ravni dajo podatki o razvoju zdravstva, šolstva, socialne varnosti itn.

Znanstveno-tehnično sodelovanje Jugoslavije z deželami v razvoju

Celotno gospodarstvo in predvsem industrijska proizvodnja SFR Jugoslavije sta se po osvoboditvi, tj. po koncu druge svetovne vojne, znašla v skrajno nezavidljivem položaju. Največji del slabo razvite predvojne industrije je bil do temelja uničen. Vsi napor delovnih množic osvobojene Jugoslavije so bili usmerjeni v obnovo porušenega in vzporedno s tem v odpiranje in razvijanje novih proizvodnih potencialov v industriji, rudarstvu, prometu, kmetijstvu in celotnem gospodarstvu. Nerazvitost Jugoslavije v tem obdobju pa se ni izražala samo v slabo razviti industriji in pomanjkanju sredstev oziroma kapitala za vlaganje v nove proizvodne kapacitete. Ena izmed največjih ovir za hitrejši razvoj v tem času je bilo pomanjkanje strokovno usposobljenih kadrov, kar je značilnost, s katerim se soočajo vse dežele v razvoju. Znano je, da je tudi danes v nekaterih deželah v razvoju, ki imajo sicer na voljo velikanska finančna sredstva (izvoznice nafte), največja ovira za pospešitev industrijskega in splošnega družbenega razvoja prav pomanjkanje domačih šolanih strokovnjakov in najosnovnejše kvalificirane delovne sile. Prav to pa je problem, ki ga je moči reševati samo z dolgotrajnimi usmerjenimi napori, skladno s programiranim gospodarskim razvojem, temelječim na specifičnostih in perspektivah dežele.

Ne moremo si zamisliti svobodnega in neodvisnega gospodarskega razvoja dežele, če nima svoje lastne prepotrebne kvalificirane delovne sile oziroma visoko usposobljenih strokovnjakov, ki so nujno potrebni za gospodarski razvoj v današnjem svetu. Zaradi tega smo v osvobojeni Jugoslaviji že od samega začetka posvečali posebno pozornost vzgoji kadrov. Organizirali smo številne tečaje, ustanavljali nove šole za vse stroke in stopnje izobrazbe, od začetnih kvalifikacij do visokošolskih diplom. Hkrati so strokovnjaki iz razvitejših republik organizirano odhajali na delo v bolj zaostale, tj. nerazvite republike v Jugoslaviji in tam s svojim strokovnim delom po svojih močeh pomagali k hitrejšemu razvoju. Industrializacija in tehnološko usposabljanje našega gospodarstva, pa tudi hitrejša gospodarska osamosvojitve dežele so terjali uvoz tehnologije iz

različnih dežel. Tega pa ni bilo mogoče storiti, ne da bi hkrati usposabljali svoje kadre v različnih deželah, od koder smo uvažali tehnologijo. Tako se je že v prvih letih po osvoboditvi pokazala potreba, da programirano angažiramo strokovnjake iz tujine in da pošiljamo naše kadre na specializacije in izpopolnjevanje v tujino.

Organizacijo te službe so zaupali posebnemu zveznemu uradu, ki je postopoma prerasel v zvezni zavod za mednarodno znanstveno, prosvetno-kulturno in tehnično sodelovanje in s tem imenom še danes deluje. Analogno so formirani republiški zavodi za mednarodno tehnično sodelovanje. Njihova prvotna funkcija je bila organizirati uporabo tehnične pomoči, ki jo je Jugoslavija prejela od razvitih dežel. V okviru dejavnosti teh zavodov je bilo v zadnjih dvajsetih letih na podlagi meddržavnih pogodb o znanstveno-tehničnem sodelovanju z razvitimi deželami na krajših ali daljših specializacijah v razvitih zahodnih deželah več kot 15.000 jugoslovanskih strokovnjakov in znanstvenikov, iz teh dežel pa je bilo v Jugoslaviji okrog 2000 strokovnjakov. Z razvitimi socialističnimi deželami smo v tem času zamenjali več kot 25.000 strokovnjakov. Naši znanstveniki danes sodelujejo z znanstveno raziskovalnimi institucijami iz razvitih dežel pri proučevanju in izvajanju skupnih znanstveno-raziskovalnih projektov. Doseženi so pomembni rezultati, vendar lahko vse te izmenjave strokovnjakov ocenjujemo samo kot dodatno komponento naših razvojnih programov in projektov; samo kot takšne so lahko dale maksimalne rezultate.

V sorazmerno kratkem povojnem obdobju neodvisnega vsestranskega razvoja gospodarstva, kulturno-prosvetnih, socialno-zdravstvenih in družbenopolitičnih dejavnosti smo v Jugoslaviji tudi na področju vzgoje šolanja kadrov dosegli stopnjo, ko so se strokovnjaki iz Jugoslavije lahko začeli aktivno vključevati v delo v deželah v razvoju in ko so jugoslovanske univerze skupaj z drugimi, predvsem strokovnimi šolami začele sprejemati študente iz dežel v razvoju.

Zvezni in republiški zavodi so poleg svoje dotedanje funkcije organiziranja uporabe tehnične pomoči postopno prevzeli tudi organizacijo tehnične pomoči, ki jo je Jugoslavija na svoji stopnji relativnega razvoja lahko dajala deželam v razvoju. Tako je zavod postopno dobil funkcijo mednarodnega znanstveno-tehničnega sodelovanja. Danes ima Jugoslavija sklenjene sporazume o znanstveno-tehničnem sodelovanju z 69 deželami v razvoju, organizirane oblike takšnega sodelovanja pa izvaja skupno z več kot 80 deželami v razvoju. Sodelovanje z deželami v razvoju je sestavni element jugoslovanske zunanje politike in obenem instrument gospodarskega sodelovanja Jugoslavije s temi deželami.

Prvi nalogi tega sodelovanja sta, prvič, pomoč deželam v razvoju pri reševanju problema gospodarskega in družbenega razvoja in, drugič, spodbujanje ter olajševanje gospodarskega sodelovanja Jugoslavije s temi deželami.

Glavne in najpogostejše oblike znanstveno-tehničnega sodelovanja z deželami v razvoju so: konzultantske usluge, izobraževanje kadrov iz teh

dežel in pošiljanje naših strokovnjakov na delo ali na daljše ali krajše misije v dežele v razvoju.

Konzultantske misije pošiljamo v dežele v razvoju za čas do 3 mesecev na stroške Jugoslavije, s tem da pri kritju nekaterih lokalnih stroškov participirajo dežele v razvoju same. Naloga teh misij je, da proučijo vnaprej postavljene probleme in predlagajo rešitve. Od leta 1974 do srede leta 1977 smo v 36 dežel v razvoju poslali skupaj 124 konzultantskih misij z 229 strokovnjaki-konzultanti. S pošiljanjem konzultantskih misij se ustvarjajo pogoji in odpirajo možnosti za razvoj oblik gospodarskega in tehničnega sodelovanja glede na to, da je konzultantska dejavnost normalno predhodnica in spremljevalec investicijskih razvojnih projektov. Poleg tega imajo konzultantske misije važno vlogo pri oblikovanju izobraževalnih, raziskovalnih in drugih institucij in služb v deželah v razvoju.

V sodelovanju pri izobraževanju kadrov iz dežel v razvoju so najbolj zastopana prvina pomoči tem deželam štipendije, ki jih dodeljujemo študentom iz dežel v razvoju. Štipendije dodeljujemo za redni študij na univerzah in srednjih strokovnih šolah, za podiplomski študij, pripravljanje doktoratov in za posebno specializirane izobraževalne tečaje. Na predlog nekaterih dežel v razvoju so nekajkrat tudi na njihove stroške organizirali v Jugoslaviji posebne tečaje in večletno šolanje za skupine kandidatov iz teh dežel.

Sodelovanje Jugoslavije z deželami v razvoju na področju izobraževanja se je začelo leta 1955. Do danes se je v okviru sporazumov o znanstveno-tehničnem sodelovanju v Jugoslaviji izšolalo več kot 6500 državljanov iz dežel v razvoju. Število študentov iz dežel v razvoju v Jugoslaviji neprestano raste. Samo v času od začetka leta 1974 do srede 1977 je bilo na študiju in specializacijah v Jugoslaviji skupno 2020 kandidatov iz 80 dežel v razvoju, ki so prejeli štipendije jugoslovanske strani. Poleg teh štipendistov študira trenutno v Jugoslaviji 2600 privatnih študentov iz dežel v razvoju, saj sta študij in bivanje v Jugoslaviji sorazmeroma poceni. Od leta 1974 do srede 1977 so v Jugoslaviji organizirali 9 posebnih izobraževalnih tečajev za skupine iz dežel v razvoju za skupno 195 udeležencev s področja kmetijstva, elektrifikacije, veterine, medicine dela, regionalnega planiranja, diplomatsko konzularne službe in družbenopolitičnega sistema. Decembra 1977 je prispela iz afriške dežele na šolanje v srednjih tehničnih šolah skupina 1050 učencev, za katere so na stroške te dežele v Jugoslaviji organizirani posebni razredi za izobraževanje v tehničnih strokah po njihovi izbiri. Za letošnjo jesen je najavljen prihod nove skupine iz te dežele, z drugo afriško deželom pa se dogovarjamo za sprejem več sto učencev in študentov za izobraževanje za razne poklice v pomorstvu.

V deželah v razvoju je velik interes za šolanje kadrov v Jugoslaviji in za povečanje števila štipendij, ki jih Jugoslavija nudi deželam v razvoju. Vendar so, žal, možnosti za njihov sprejem v Jugoslaviji omejene. Težave so z zagotovitvijo dodatnih finančnih sredstev, največja ovira za sprejem

večjega števila pa so omejene kapacitete študentskih domov, ki ne zadostujejo niti za nastanitev zadostnega števila domačih študentov.

Jugoslavija je le relativno razvita, vendar kljub svoji zaostalosti po svojih močeh prispeva k čim hitrejšemu razvoju in dosegu dejanske, ne le formalne neodvisnosti dežel v razvoju. Številni nekdanji štipendisti v Jugoslaviji so danes v deželah v razvoju na vodilnih mestih v gospodarstvu, državni upravi, kakor tudi v prosveti, to je med profesorji, znanstveniki na univerzah in inštitutih.

V skladu s sporazumi in programi znanstveno-tehničnega sodelovanja z deželami v razvoju odhajajo jugoslovanski strokovnjaki na krajše ali daljše delo v te dežele. Skupno je do zdaj na tej podlagi odšlo v dežele v razvoju več kot 8000 strokovnjakov iz Jugoslavije. Ob koncu leta 1977 je bilo na delu v deželah v razvoju 2470 strokovnjakov iz Jugoslavije. Poleg posameznih strokovnjakov se v zadnjih letih vse več pošiljajo tudi kompletne ekipe na podlagi posebnih aranžmajev med zainteresiranimi organizacijami. Jugoslovanske strokovnjake po pravilu plačajo dežele, ki jih sprejemajo, razen dežele iz skupine najmanj razvitih, kjer strokovnjake delno ali v celoti plača Jugoslavija. Iz dežel v razvoju prejemajo veliko več zahtevkov za pošiljanje strokovnjakov, kot pa jih Jugoslavija lahko nudi. Težave niso samo zaradi omejenih finančnih sredstev, ki so namenjena za to področje, temveč v največji meri v tem, da navadno zahtevajo vrhunske strokovnjake z dolgoletnimi izkušnjami, katerih pa domače organizacije združenega dela nimajo na pretek in jih tudi za krajši čas le s težavo odstopajo.

Poleg pošiljanja strokovnjakov v dežele v razvoju po bilateralni podlagi pa jugoslovanski strokovnjaki odhajajo na delo v te dežele tudi v okviru dejavnosti organizacije združenih narodov in njenih specializiranih agencij. V preteklih petih letih je v teh okvirih delovalo v deželah v razvoju 1110 jugoslovanskih strokovnjakov.

Zadnja, a ne najmanj pomembna oblika tehničnega sodelovanja z deželami v razvoju je izmenjava in organiziranje medsebojnih študijskih obiskov. Udeleženci v študijskih skupinah so navadno strokovnjaki, v velikem številu pa so tudi zastopani visoki vladni in gospodarski funkcionarji. Ti se pri nas po vnaprej dogovorjenih programih seznanjajo s dosežki in rešitvami na področju posameznih gospodarskih panog ter vzgojno izobraževalnimi in družbenopolitičnimi rešitvami v Jugoslaviji. Od začetka 1974. leta do srede 1977. leta je bilo v Jugoslaviji 122 skupin s skupno 349 udeleženci iz 43 dežel v razvoju.

V Jugoslaviji se zavedamo, da naše omejene možnosti za mednarodno znanstveno-tehnično sodelovanje še daleč ne morejo zadostiti velikanskim potrebam in željam za hiter gospodarski razvoj dežel v razvoju. Vendar pa dosedanje izkušnje potrjujejo večkrat izražena stališča in sklepe na konferencah najvišjih predstavnikov neuvršenih dežel, da je nujno in za same dežele v razvoju najbolj koristno razvijati medsebojno znanstveno-tehnično sodelovanje med deželami v razvoju. Kot rečeno, Jugoslavija po

svojih močeh že dve desetletji razvija tehnično sodelovanje z deželami v razvoju. Naše dosedanje izkušnje tako potrjujejo, da je medsebojno znanstveno-tehnično sodelovanje med deželami v razvoju ne samo možno, temveč lahko tudi uspešno in obojestransko koristno, ker odpira nove široke perspektive za tesnejše gospodarsko sodelovanje in s tem tudi za nadaljnji obojestranski gospodarski razvoj.

ŽIGA VODUŠEK

Mednarodni center za upravljanje podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju

V Ljubljani bo zasedala v dneh od 17. do 19. julija 1978 prva skupščina Mednarodnega centra za upravljanje podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju, ki označuje hkrati tudi uradno ustanovitev MC kot skupne institucije dežel v razvoju.

Ustanovitev MC kot medvladne institucije dežel v razvoju je najtesneje povezana s spoznanjem neuvrščenih in drugih dežel v razvoju, da morajo imeti neko lastno središče oziroma ustanovo, ki se bo organizirano ukvarjala z izmenjavo izkušenj, raziskovala in proučevala področje upravljanja podjetij v javni lastnini in v družbenem sektorju sploh.

MC kot instrument sodelovanja med deželami v razvoju bo pod mednarodnim vodstvom lahko svojo dejavnost še bolj razširil. S tem, da bo pripravljaj analize in primerjalne študije stanja v različnih deželah, si bo MC prizadeval, da bo utrjeval uspešnost in učinkovitost družbenega sektorja, ki je za družbeno-ekonomski razvoj in emancipacijo dežel v razvoju izredno pomemben.

Prav neprestano širjenje družbenega sektorja v teh deželah je bil neposredni povod za to, da so udeleženci mednarodne konference izvedencev OZN, ki je bila leta 1969 v Herceg Novem v Jugoslaviji, predlagali ustanovitev posebne inštitucije, ki naj bi skrbela za izboljšanje poslovanja podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju.

Jugoslovanska vlada je leta 1972 osvojila predlog generalnega sekretariata Združenih narodov, naj bi bila Jugoslavija gostiteljica medregionalnega centra za upravljanje podjetij v javni lastnini v deželah v razvoju, katerega sedež bi bil v Ljubljani.

Odtlej je bilo potrebnih za uresničevanje te zamisli mnogo prizadevanj, pri čemer so bili dobrodošli koristni nasveti raznih agencij iz sistema Združenih narodov in tudi samih dežel v razvoju.

Prva akcija na novo ustanovljenega Centra je bil seminar o planiranju v podjetjih v družbeni lastnini v deželah v razvoju septembra

1974. leta, na katerem so temeljito razčlenili vse bistvene vidike upravljanja podjetij v javni lastnini. Na seminarju so sodelovali najboljši strokovnjaki iz 26 dežel v razvoju, iz šestih razvitih držav in predstavniki petih agencij ZN. Na seminarju je bilo predloženih 27 dokumentov, priporočila tega zbora, ki so zajeta v poročilu seminarja, pa so poslali vsem vladam dežel v razvoju, ki so na seminar poslale svoje predstavnike.

Udeleženci seminarja so soglasno izoblikovali predlog jugoslovanski vladi, naj bi se center v Ljubljani, ki je že dotlej po svojih delovnih metodah deloval kot mednarodni center, tudi formalno konstituiral kot skupna institucija dežel v razvoju, torej kot prva tovrstna ustanova za razvijanje sodelovanja na znanstvenem in tehničnem področju med deželami v razvoju.

Jugoslovanska vlada je ta predlog sprejela, in med tem ko so tekla pripravljalna dela za ustanovitev take skupne institucije, je center v Ljubljani nadaljeval z raziskovanji, usposabljanjem, konsultiranjem in izmenjavo informacij s področja podjetij v javni lastnini — in sicer v sodelovanju z deželami v razvoju, z njihovimi ustanovami in strokovnjaki, z mednarodnimi organizacijami, zlasti organizacijami ZN kot tudi z drugimi državami, ki so zainteresirane za podjetja v javni lastnini in za upravljanje v teh podjetjih.

Mednarodni center za podjetja v javni lastnini v deželah v razvoju je začel dobivati mednarodno priznanje in podporo. V tem sklopu je izredno pomembno, da je UNDP (Program za razvoj OZN) odobril mednarodni projekt, ki bi ga izvajal Center skupaj z oddelkom za javno administracijo in finance ZN, ki bi deloval kot izvršilni organ ali agencija. Tako je prišel Center do tujih strokovnjakov, ki bodo v njem delali in mu pomagali. Začela so se tudi pogajanja z UNIDO, ILO in UNESCO o medsebojnem sodelovanju. To sodelovanje se je doslej že dokaj razširilo — tako glede vsebine in obsega — in vse te organizacije so pripravljene, da sodelovanje s Centrom kot medvladno ustanovo dežel v razvoju zastavijo v daljši časovni perspektivi.

Od 1975. leta dalje dobiva Center polno podporo na vseh mednarodnih konferencah neuvrščenih držav, vključno s sestankom šefov držav in vlad v Colombu leta 1976. Na sestanku ministrov za zunanje zadeve neuvrščenih držav avgusta 1976 v Limi je bilo sprejeto tudi priporočilo, ki poziva neuvrščene in druge države v razvoju, naj se priključijo temu Centru.

Vsa ta dejavnost je pripeljala do konference za ustanovitev Mednarodnega centra za upravljanje podjetij v javni lastnini kot skupne institucije dežel v razvoju. Konferenca je bila v Ljubljani od 2. do 4. marca 1976. Na tej konferenci so bili predstavniki 39 vlad dežel v razvoju, od katerih je imelo 9 predstavnikov status opazovalcev. Statut Centra (ICPE) so sprejeli soglasno; predstavniki 23 prisotnih držav so ga podpisali takoj, potem pa poslali vladam držav v končno odobritev.

Tako ima Center v Ljubljani za seboj že štiri leta intenzivnega dela pri sodelovanju z deželami v razvoju in z njihovimi institucijami.

V delu ima pet dolgoročnih raziskovalnih projektov:

- a) izobraževanje in usposabljanje kadrov v podjetjih v javni lastnini;
- b) planiranje v podjetjih v javni lastnini;
- c) financiranje podjetij v javni lastnini;
- d) delavsko samoupravljanje in udeležba v odločanju kot dejavnik družbenih sprememb in ekonomskega napredka v deželah v razvoju;
- e) vloga javnega sektorja v deželah v razvoju.

Namen vseh teh projektov je v tem, da omogočijo analitična in komparativna proučevanja izkustev v različnih deželah v razvoju in posredujejo rezultate teh proučevanj podjetjem v javni lastnini in vsem tistim, ki so odgovorni za javni sektor v zainteresiranih deželah v razvoju, da bi jih lahko uporabili pri oblikovanju upravljanja v javnem sektorju v deželah v razvoju. Vzporedno z raziskovalnim delom so potekali seminarji in delovni sestanki, na katerih so obravnavali specifične teme oziroma specifične vidike pomembnejših predmetov raziskovanja. Na te sestanke prihaja vedno več udeležencev iz dežel v razvoju in v tem smislu se bo dejavnost Centra v prihodnosti še bolj razširila.

V tem smislu so vsi projekti ICPE po svojem značaju internacionalni. Izvaja jih skupaj z odgovornimi organi in institucijami v deželah v razvoju — in sicer na podlagi izkustev mednarodnega projekta o delavskem samoupravljanju in participaciji. Ta projekt teče že več kot dve leti; delo usmerja mednarodni svet projekta, v katerem so predstavniki nacionalnih raziskovalnih skupin.

V skladu z določili statuta sodeluje Center tudi z drugimi državami in njihovimi institucijami, posebej z Nizozemsko, ki se tudi sicer zanimajo za področje upravljanja v podjetjih v družbeni lastnini.

Na konferencah, seminarjih in delovnih sestankih, ki jih je doslej organiziral Center, je sodelovalo 395 udeležencev iz 64 dežel v razvoju. Mednarodni sestanki v Centru so trajali v letu 1978 polnih 12 delovnih tednov. Izkušnje pri delu na raziskovalnih projektih Centra kažejo, da se bo treba lotiti tudi nadrobnejšega proučevanja specifičnih zadev, kot je na primer sistem informacij, da bi bilo moč ocenjevati poslovno učinkovitost podjetij v javni lastnini ali upravljaše s transferom in razvojem tehnologije v podjetjih v javni lastnini.

Center je vzpostavil tudi konzultativno službo, katere naloga je, da svetuje podjetjem v javni lastnini v deželah v razvoju ter da pomaga javnemu sektorju teh dežel, da se ustanovljajo konzultativne službe, da pospešuje sodelovanje na področju konzultacij med podjetji v javni lastnini v deželah v razvoju kot tudi med posameznimi podjetji znotraj teh dežel.

Odsek za informacije in dokumentacijo ICPE je začel zbirati knjige in specializirane revije in dokumente, ki zadevajo področje, s katerim se Center ukvarja.

Vzporedno z delom za izpolnjevanje programa ICPE tečejo priprave za končno preobrazbo tega Centra v medvladno institucijo dežel v razvoju — in sicer na podlagi statuta, ki je bil sprejet marca 1976. leta.

Po določilih tega statuta mora ta statut sprejeti najmanj 15 držav, da bi lahko stopil v veljavo. Ta pogoj je izpolnjen. Doslej je statut sprejelo že 19 držav, razen tega pa je nekaj držav obvestilo jugoslovansko vlado, da proučujejo možnost sprejetja statuta. Po posvetovanju z državami podpisnicami statuta je jugoslovanska vlada sklicala prvo skupščino mednarodnega centra za podjetja v javni lastnini.

Predstavniki dežel v razvoju so aktivno sodelovali v pripravah na bližnjo skupščino. Sestajali so se s predstavniki jugoslovanske vlade in samega centra ter se z njimi posvetovali o konkretnih vidikih pripravljanih del.

Po določilih statuta naj bi prva skupščina odločala o bistvenih vprašanih nadaljnega dela ICPE. Med ta vprašanja sodijo tudi dveletni delovni program in njegovo financiranje, višina prispevka članov v proračun Centra ter izvolitev članov mednarodnih organov, ki bodo vodili delo ICPE.

Vse to bo Mednarodnemu centru za podjetja v javni lastnini v deželah v razvoju omogočilo, da bo kot skupna medvladna organizacija dežel v razvoju svojo dejavnost za pristnejše sodelovanje med deželami v razvoju na tem pomembnem področju še bolj razširila in zboljšala.

znanost, izobraževanje, kultura, komuniciranje in nova mednarodna ekonomska ureditev

Znanost, izobraževanje, kultura, komuniciranje in novi mednarodni gospodarski red — to je bil naslov jugoslovanskega posvetovanja na Bledu od 18. do 20. maja 1978. Posvetovanje je organizirala Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo na pobudo jugoslovanske komisije za sodelovanje z UNESCO. Povabilu se je odzvalo 75 udeležencev iz vse Jugoslavije in številni predstavniki tiska, radia in televizije.

Kakšen je bil temeljni razlog za sklic posvetovanja in kakšen je bil njegov cilj in namen?

Izhodiščna premisa posvetovanja je bila zahteva sodobnega naprednega dela človeštva, da je treba temeljito spremeniti sedanje nepravilne odnose v svetu ter vzpostaviti novo mednarodno gospodarsko ureditev. V takšni novi ureditvi, ki naj bi temeljila na novih ekonomskih odnosih, bodo imela nujno svoje mesto tudi področja znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja.

Spremembe v gospodarskih temeljih bodo nujno vplivale tudi na širšo družbeno strukturo in seveda tudi na obravnavana področja; hkrati postaja očitno, da brez spreminjanja odnosov na področju znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja ni mogoče transformirati družbeno-ekonomske baze sodobnega sveta.

S tega temeljnega izhodišča je poskušalo posvetovanje proučiti in razčleniti poti in načine, mehanizme in kanale za vzpostavljanje nove mednarodne gospodarske ureditve prek ustrezne vloge znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja.

V referatih in v široki razpravi so udeleženci iskali najbolj ustrezen odgovor na vprašanje, kakšna naj bi bila mednarodna politika in smer delovanja Jugoslavije v znanstveni, izobraževalni, kulturni in komunikacijski sferi, da bi z njeno realizacijo lahko prispevali svoj delež k vzpostavljanju nove mednarodne gospodarske ureditve. In kakšna naj bi bila temeljna platforma za ustvarjalno delovanje neuvrženih dežel v njihovem skupnem boju za pravičnejše, naprednejše mednarodne odnose.

V tem smislu je bila razprava na posvetovanju akcijsko naravnana in je prinesla vrsto otipljivih predlogov, sugestij in zamisli, četudi je bila vsebina posvetovanja precej širša. Vendar je prav ta akcijski vzgib bistveno prispeval k razmišljanjem o dejavni usmeritvi Jugoslavije na mednarodnem področju ter dal s tem blejskemu posvetu močan pečat koristnosti in racionalnosti.

Izmenjava mnenj in stališč na Bledu je hkrati pokazala, do kam trenutno sežejo raziskovalne in študijske sposobnosti jugoslovanskih inštitucij na teh področjih in kaj bi bilo treba storiti za nadaljnje proučevanje in raziskovanje te problematike, za ustvarjalno sodelovanje in snovanje skupne koncepcije in platforme Jugoslavije in dežel v razvoju.

V tej številki Teorije in prakse objavljamo uvodno besedo Dušana Popovskega, nosilne referate Marka Vrhunca, Slobodana Ristića in Eda Pirkmajerja, Stipe Švarja, Božidarja Gagra, Toma Martelanca in koreferat Slavka Splichala.

Uvodna beseda

Dovolite mi, da vas najpristrčneje pozdravim v imenu jugoslovanske komisije za sodelovanje z Unescom, ki je soorganizatorica posvetovanja na temo: »Znanost, izobraževanje, kultura, komunikacije in Novi mednarodni ekonomski red« in ga organizira in izvaja skupno s Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani.

Obenem mi dovolite, da se vam najpristrčneje zahvalim, ker ste se odtrgali od svojih rednih obveznosti, da bi s svojim aktivnim sodelovanjem pripomogli k uspehu zborovanja. To zlasti velja za tiste tovariše, ki so si naprtili pisanje uvodnih referatov, vendar tudi za vse druge udeležence, ki bodo, o tem smo prepričani, pri razpravi aktivno sodelovali. Kakor že mnoga druga zborovanja, ki jih sproži, organizira in stimulira komisija, je tudi to posvetovanje prispevek k permanentnemu večanju števila znanstvenih, prosvetnih in kulturnih delavcev v naši državi, ki kažejo vse več zanimanja za neposredno in posredno sodelovanje pri delu Unesca kot ene med najbolj univerzalnimi organizacijami iz sistema Združenih narodov. To je po svoje izpolnjevanje ene od temeljnih komponent vsebine dela nacionalnih komisij za sodelovanje z Unescom.

Avtorji ideje o novi mednarodni gospodarski ureditvi — kot tudi snovalci deklaracije o vzpostavljanju nove mednarodne ureditve in programa akcije — so pokazali dokajšnjo mero ustvarjalne domiselnosti, ko novih odnosov med ljudmi, narodi in deželami niso zarisovali zgolj kot proizvodno-komercialno in finančno manipulacijo, ki naj bi — že zaradi moči računskih možganov, po nekakšni magični poti in kar čez noč — zagotovila preobrazbo sodobnega sveta, polnega protislovij, v svet brezkonfliktnosti in harmonije. Toda niti deklaracija niti program se nista ujela v zanko praznega in zato neprepričljivega meditiranja, do katerega pride tedaj, ko se opušča pošteno iskanje ekonomskih, političnih in intelektualnih možnosti in limitov na poti spreminjanja, katerega cilj je zdravljenje krize, v kateri je sodobni svet; iskanje rešitev, ki bi pomenile novo etapo osvobajanja človeka in narodov iz objema bede, ki jo povzroča odtujenost človeka od narave, človeka od človeka, odtujenost med narodi in državami, med razvitim svetom in svetom v razvoju.

Po deklaraciji in programu so Združeni narodi, vsa mednarodna skupnost, Organizacija združenih narodov in specializirane agencije sprejele

enega izmed največjih izzivov današnjega časa — spremembo odnosov »sveta v razvoju« in »razvitega sveta« v korist premagovanja prepada, ki ju ločuje.

Velikega pomena je, da je sodobni svet dojel ali pa je na poti, da dojame, da je premagovanje prepada med deželami v razvoju in razvitimi deželami izredno pomembno vprašanje za dežele v razvoju, vendar prav nič manj pomembno tudi za same razvite dežele. Ostanki starih ideoloških konfrontacij in nosilci novih ideoloških konfrontacij skušajo — iz pragmatko političnih razlogov in z željo, da odložijo spoprijemanje s temi najpomembnejšimi problemi današnjega časa — vsiliti stare in presežene sheme o vzročno-posledičnih aspektih razvoja odnosov med razvitim svetom in svetom v razvoju, da bi vsaj začasno odložili svojo udeležbo in prevzemanje deleža svoje neposredne, sedanje odgovornosti za spreminjanje stanja v teh odnosih — čeprav vse več dežel sprejema tezo, da je razvoj vsega sveta vzajemno povezan in pogojen. Naiven moraš biti, da podcenuješ moč vplivov negativnih ideoloških pritiskov, čeprav danes manj kakor včeraj poganjajo korenine iz materialne moči, ki razvitim, ožjim ali širšim skupnostim dovoljuje, da se hermetično zapirajo, da prelagajo odgovornosti na druge in celo na dežele v razvoju. Takšna sila celo usihajoče moči ideološkega boja se bo ohranila vse dotlej, dokler se ne izčrpajo vse sile in ekonomsko-materialne koristi, ki jih omogočajo ekonomsko družbeni pogoji in ki so vzrok za sedanje stanje. Deklaracija in program akcije sta velik pozitivni izziv krizi, ki zajema sodobni svet, in možnost pri zaustavljanju negativnih posledic političnega in ekonomskega pragmatizma, temelječega na sklerozi starih idej o odnosih med razvitimi in nerazvitimi in o preseganju nakopičene negativne dediščine.

Za nas, ki smo se zbrali na tem posvetovanju o znanosti, izobraževanju, kulturi, komuniciranju in novem ekonomskem redu kajpada ni noben poseben privilegij, da sta deklaracija in program akcije dali velik poudarek tem področjem pri koncipiranju in graditvi novega ekonomskega reda. Tavanja zastran tega so bila in so še danes tako na teoretičnem kakor na praktičnem področju. Povzročajo jih sama ta območja, kadar želijo obdržati stare privilegije posebnih cehovskih kast, kar jih vleče na periferijo družbenozgodovinskih dogajanj. Povzročajo jih pojmovanja tudi zunaj njih, ki ne sprejemajo vpliva znanosti, izobraževanja, kulture in informacij na povečanje produktivne in družbene moči človeka, tiste moči, ki v procesu enotnega družbenega dela odpira pot h globljemu prodiranju človeka v skrite čudi narave z njegovo lastno naravo vred, v zgodovinskem pohodu na čedalje višjo stopnjo materialnega ter družbenega in duhovnega napredka. Tudi tu, v svetu znanosti, izobraževanja in kulture, nismo brez ideoloških in drugih konfrontacij — bodisi da so produkt nerazumevanja, da je človek lahko akter izhoda iz sedanjih omejitev, bodisi da z »lakeranjem« želijo prikazati, da je svet lepši, kakor je v svoji resničnosti, bodisi da gre za vprašanje revolte levo-desnega radikalizma brez alternative.

Zato razprava na našem posvetovanju ne sme ostati neambiciozna.

1. Biti mora kritična do tradicionalnega razumevanja funkcije znanosti, izobraževanja in kulture v njih samih kot področjih družbenega dela in človekove aktivnosti. Takšen odnos jim daje pravico, da kritično vrednotijo obnašanje drugih območij družbenega dela v odnosih do njih, da bi se odprla pot njihovemu vzajemnemu prežemanju.

2. Biti mora močna podpora nam samim, da bomo bolje razumeli mesto in vlogo ter probleme udeležbe naše države pri mednarodnem sodelovanju na področju znanosti, izobraževanja, kulture in informacije, zlasti kadar gre za sodelovanje z deželami v razvoju, ter opuščati pojmovanje, da je dodatek ali okras celotnemu sodelovanju, upoštevajoč zlasti opozorila, ki jih je večkrat izrekel predsednik republike tovariš Tito, češ da naše ekonomsko, znanstveno, prosvetno in kulturno sodelovanje z deželami v razvoju ne gre v korak z zelo visoko stopnjo razvitosti sodelovanja na političnem področju.

3. Opirati se mora na naše širše poznavanje stanja, problemov, dilem in potreb in na smeri odkrivanja rešitev za razvoj sodobne znanstvene, izobraževalne in kulturne infrastrukture v vsaki deželi posebej, v posameznih regijah in subregijah, da bi se tudi sami izognili kakršnimkoli primesem paternalizma v naših odnosih sodelovanja na teh področjih z deželami v razvoju ali vsiljevanju naših shem. To sodelovanje bo na ravni dejanskih potreb le, če bo odpiralo poti solidarnega iskanja solucije in virov.

4. Biti mora v funkciji priprav za enakopravno sodelovanje naše države na prihodnjih zborovanjih dežel v razvoju in neuvrčenih dežel, v Združenih narodih in zlasti na prihodnji generalni konferenci Unesca, kakor tudi pri pripravah naših projektov, dopolnitev in sprememb ter za izboljšanje predlaganih projektov pa pri dajanju iniciative in pri izdelavi novih projektov. V tem pogledu bo razprava gotovo dopolnila nekatere pomanjkljivosti, ki so se pokazale med pripravami tudi našega posvetovanja. Naša razprava bi bila gotovo temeljitejša, konkretnjša in smotrnejša, če bi imeli že prej na voljo kako temeljno predlogo, ki bi povzela bogate in zelo raznovrstne dokumente, ki so jih v svetu že izdelali in objavili, zadevajo pa mesto in funkcije izobraževanja, znanosti, kulture in informacij ter novi mednarodni ekonomski red.

Toda kljub vsem težavam, problemom in slabostim, ki nastajajo v naši organiziranosti, sem prepričan, da bo naše posvetovanje izpolnilo pričakovanja organizatorjev. Poroštvo za to so eminentnost in kompetentnost udeležencev ter njihova pripravljenost in želja, da kar najbolj sodelujejo. Bled in sestanki na Bledu so vselej bili sinonim za dobre rezultate znanstvenih, izobraževalnih in kulturnih zborov. Ni razlogov, da ne bi bilo tako tudi v naslednjih treh dneh.

Skupaj z vami želim, da bi posvetovanje uspešno potekalo, ter se zahvaljujem za pozornost.

Znanost, izobraževanje, kultura, komuniciranje

(in nova mednarodna ekonomska ureditev)

Ko se lotevamo proučevanja vloge in položaja znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja v mednarodnih odnosih, tega ne moremo storiti ločeno od splošnih globalnih in dolgoročnih procesov, ki so značilni za dobo, v kateri živimo. To tem bolj, ker živimo v času globokih družbenih preobrazb, revolucionarnih vrenj in daljnosežnih sprememb, ki so zajele sodobnega človeka, narode in človeštvo kot celoto. Številna življenjska vprašanja — med drugim tudi ta, ki so predmet naše današnje obravnave — so postala prvovrstna mednarodna vprašanja, ki zadevajo vse ljudi in narode, kar pomeni, da je njihovo razreševanje tudi stvar mednarodne skupnosti.

Moramo ugotoviti, da zlasti pet globalnih družbenih procesov bistveno vpliva na stanje, razvoj in odnose v znanosti, izobraževanju, kulturi in komuniciranju. To je poglobljena kriza kapitalističnega sistema in krepitev socializma kot svetovnega procesa, politična in ekonomska dekolonizacija, vzpon znanstveno-tehnične in tehnološke revolucije in krepitev gibanja neuvrščenosti, procesi konstelacije političnih sil v svetu in stalno povečevanje prepada v razvitosti med razvitimi in deželami v razvoju.

Kakor ti procesi delujejo objektivno na dinamično spreminjanje stanja in odnosov v svetu, tako tvorijo trdno podlago za delovanje subjektivnih sil pri spreminjanju sedanjega sistema mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov. Nobeno pomembno družbeno področje se danes ne razvija izven vpliva teh procesov, njihovo naravnavanje je možno le skoz prizmo njihovih učinkov. To seveda velja v celoti za naša štiri področja. Zato je tudi za njihovo razumevanje, raziskovanje in opredeljevanje treba predvsem poznati, kako omenjenih pet procesov deluje na njih. Samo v tem okviru in na tej podlagi je možno tudi najti pravilne odgovore na odprta vprašanja prihodnjega razvoja teh področij. To tem bolj, ker so naša štiri področja temeljne dejavnosti človeka in narodov skoz desetletja in so tako bistveni sestavni del nacionalnih in mednarodnih aktivnosti v naši civilizaciji. Naša štiri področja so z mednarodnimi ekonomskimi vprašanji naj-

tesneje povezana. Zato za njih veljajo in jih zadevajo isti problemi in ista protislovja, ki so značilna za krizno stanje v mednarodnih ekonomskih odnosih.

Med temi protislovji bi izločili v sedanjem momentu predvsem naslednje tri. To je, prvič, protislovje med delom in kapitalom, ki se iz nacionalnih okvirov vse bolj prenaša na mednarodno prizorišče. Najbolj negativna posledica tega protislovja je naraščanje možnosti in stopnje mednarodnega izkoriščanja in vzpostavljanja neokolonializma. Dalje, to so protislovja, ki nastajajo med državami z različnimi stopnjami gospodarskega razvoja in ki dobivajo vse večje razsežnosti in povzročajo širjenje polarizacije med razvitimi in deželami v razvoju. Tretjič, vse bolj se zaostrojuje protislovje med potrebami po razvoju proizvodjalnih sil in sedanjim neenakopravnim sistemom mednarodnih ekonomskih odnosov, ki zavira ta razvoj in ni v stanju, da rešuje žgoča svetovna gospodarska vprašanja.

Ker se ta protislovja ne rešujejo niti pravočasno niti ustrezno, je mednarodna skupnost v vse težjem položaju, razvoj zastaja in nastajajo kompleksne in področne krize v svetovnem gospodarstvu.

Velike spremembe v svetu, zlasti v zadnjih desetletjih, so vsekakor izraz teh pozitivnih in negativnih procesov. Hkrati pa zaradi nerazreševanja ti procesi postajajo viri strukturalnih motenj in kriz, ki pretresajo vsa temeljna družbenopolitična in ekonomska področja. To se dogaja tudi z znanostjo, izobraževanjem, kulturo in komuniciranjem.

Te trditve bomo ponazorili z dvema primeroma.

Priče smo hudim strukturalnim preobrazbam in motnjam, ki se odražajo na upadanje in zaostajanje gospodarske rasti v mnogih deželah, inflacija je postala stalni pojav, za rastočo brezposelnost ni pravega zdravila, mednarodne trgovinske tokove zaustavlja vse širši protekcionizem, mednarodni monetarni sistem razpada in opaziti je vse manj investicij. Vse več imamo strukturalnih problemov in motenj v sferi proizvodnje: govorimo o krizi energije in hrane ter o daljnosežnih težavah v industrijskih panogah kot, na primer, v tekstilni, obutveni, črni metalurgiji, ladjedelništvu itn. Zelo nagle so strukturalne regionalne spremembe v političnem in ekonomskem položaju posameznih držav in regionalnih skupin v svetu.

Ni treba posebej dokazovati, da takšno krizno stanje v svetovnem gospodarstvu močno odseva na razvoj znanosti, sistem izobraževanja, dvig kulture in obseg komuniciranja, in da zadeva mednarodne odnose, ki se v njih prepletajo.

Drug značilen primer je rastoči prepad v razvitosti v svetu. Navedeno krizno stanje še posebej težko prizadeva dežele v razvoju, ki zaradi svoje nerazvitosti imajo kaj malo manevrskega prostora, da kljubujejo takim neurejenim in neugodnim razmeram. Zato se njihovo stanje stalno slabša, prepad se stalno veča.

V obdobje od leta 1965 do leta 1975 je v skupini najbolj siromašnih dežel z 1.200 milijoni prebivalcev narodni dohodek na prebivalca narasel

od 130 na 150 dolarjev, v skupini razvitih dežel z 900 milijoni prebivalcev od 630 na 950 dolarjev in v skupini razvitih dežel s 700 milijoni prebivalcev od 4.200 na 5.100 dolarjev. Pri tem najmanj razvite dežele niso bile sposobne kriti niti svojih osnovnih življenjskih potreb po hrani, stanovanju, obleki, izobrazbi in zdravstvu. Ob sedanjem tempu in strukturi rasti bo leta 1985 prva skupina imela 180 dolarjev na prebivalca, druga 1.350 in tretja 8.100.

V poročilu za leto 1976 Mednarodna banka za obnovo in razvoj prikazuje stanje najmanj razvitih dežel, ki jih je sedaj 29, s temile podatki: milijarda ljudi nima danes zdrave pitne vode in ne zdravstvene zaščite, 700 milijonov ljudi je stalno podhranjenih, 550 milijonov nepismenih, 250 milijonov nima stanovanja ne zaposlitve niti ne hodi v šolo. Medtem ko so razvite dežele leta 1972 bile udeležene v svetovnih izdatkih za izobrazbo z 89 %, je na vse dežele v razvoju odpadlo samo 11 %. To razmerje je v zdravstvu še slabše: 94 proti 6. Znan je podatek, da so bile dežele v razvoju udeležene v svetovni industrijski proizvodnji leta 1975 le s 7 %, v znanstveno-tehnološki dejavnosti pa le z enim procentom.

Takšno stanje, ki velja v celoti tudi za naša štiri področja in odseva na njih, kaže, da smo prišli v položaj, ko je treba opozorila spremeniti v nujno akcijo za spremembo tega stanja.

Postalo je jasno — danes celo vse širšim krogom v razvitih deželah — da je glavni vzrok tako težkega stanja neustrezna ureditev mednarodnih ekonomskih odnosov. Nastala je potreba, da se ti odnosi prilagodijo globokim in daljnosežnim spremembam, ki so se zgodile v sodobnem svetu.

V takšnih razmerah se je gibanje neuvršenih z ostalimi državami v razvoju in skupno z naprednimi silami v svetu odzvalo zgodovinskemu izzivu in začelo široko akcijo za spreminjanje obstoječih mednarodnih odnosov. Tako je nastala zasnova nove mednarodne ekonomske ureditve.

Ta zasnova ima dva vidika: tistega, ki je »proti«, in tistega, ki je »za«.

Kakor sam termin »neuvrčenost« pomeni, da gre za politiko, ki nekaj ne želi sprejeti — a to je uvrčenost v blok — tako je zasnova mednarodne ekonomske ureditve najprej usmerjena »proti« obstoječemu stanju. To je pomenilo proti imperializmu, kolonializmu in neokolonializmu, rasizmu in apartheidu, odvisnosti in podrejanju, dominaciji, hegemoniji in eksploataciji. Kajti zelo je jasno, da dokler obstojajo takšni odnosi v svetu na sploh, ne moremo govoriti, da so odpravljeni v ekonomski in vseh drugih sferah.

Zato vselej, kadar napredne sile pri reševanju aktualnih vprašanj izhajajo iz negacije teh sodobnih pojavov, se reakcionarne sile temu upirajo, češ kaj imajo te »ideologizirane« in »spolitizirane« zahteve opraviti s čisto strokovnimi, ekonomskimi vprašanji. Seveda ni treba dokazovati, da je prav obratno: dokler bodo vladali imperialistični in eksploatatorski odnosi med državami, se ni moči lotiti reševanja aktualnih globalnih vprašanj in odpravljati mednarodno eksploatacijo.

Vendar se zasnova nove mednarodne ekonomske ureditve ni ustavila na negaciji. Zajema vse tisto, kar je »za« uveljavljanje sodobnih naprednih etičnih in političnih principov, splošnih in tistih, ki so značilni za ekonomsko sfero.

Zaradi lažjega pregleda in obravnavanja bomo te principe podali v štirih skupinah.

V prvo skupino lahko zvrstimo tiste principe, ki zadevajo miroljubno in aktivno koeksistenco in ki izhajajo iz vse večje medsebojne odvisnosti v svetu, kar narekuje globalno reševanje perečih družbeno ekonomskih vprašanj v skupnem interesu vseh narodov. V tem smislu je zelo pomemben princip popuščanja mednarodne napetosti, ki daje podlago za uveljavljanje principov mednarodnega sodelovanja na temeljih sporazumevanja in ne konfrontacije ali uporabe sile. S tem raste možnost postopnega zmanjševanja oboroževalne tekme in usmerjanja sproščenih materialnih potencialov za blaginjo in razvoj ljudi in narodov.

V drugo skupino uvrščamo principe nacionalne narave. To so narodna svoboda, samoopredelitev, neodvisnost, suverenost, teritorialna integriteta in nevmešavanje v notranje zadeve posameznih držav. Le z uveljavljanjem teh principov se narodi lahko popolnoma emancipirajo, stopijo po lastni poti razvoja, imajo možnost izbrati družbenopolitični in ekonomski sistem, ki jim najbolj ustreza — in lahko suvereno razpolagajo s svojimi naravnimi bogastvi, da jih izkoriščajo za svoj hitrejši razvoj.

Tretja skupina zajema principe mednarodne narave. Tu gre za razvijanje mednarodnega sodelovanja na principih enakopravnosti, suverene enakosti, pravičnosti in nediskriminacije. Gre za zasnovo takega mednarodnega ekonomskega in političnega sistema, v katerem bodo udeleženi vsi narodi in bodo lahko enakopravno odločali. Le na teh principih je možno odpraviti ekonomsko eksploatacijo v mednarodnih okvirjih.

Zadnjo skupino sestavljajo principi ustvarjanja optimalnih pogojev za kontinuiran, skladen in stabilen razvoj vseh dežel. Posebno je pomembno načelo dajanja prioritete hitrejšemu razvoju dežel v razvoju s ciljem zmanjševanja prepada v razvitosti. V ta namen je treba legalizirati principe preferencialnega in nreciprocitetnega tretmana dežel v razvoju za njihov vstop na trge blaga in uslug, znanosti in tehnologije, izobraževanja in komuniciranja, kapitala in delovne sile ob ustreznem prenosu resursov v te dežele. Uveljavljati je treba principe mednarodne pomoči.

Vlogo in položaj znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja je torej treba postaviti na te principe, če želimo, da ta področja razvijamo v smeri, kot jih danes nalagajo potrebe v svetu. Na teh principih je zgrajena zasnova nove mednarodne ekonomske ureditve. Številne mednarodne konference neuvrščenih, dežel v razvoju in organizacije združenih narodov so si v zadnjih letih intenzivno prizadevale, da bi jo oblikovale.

Peta konferenca neuvrščenih dežel v Columbu je prišla v zgodovino predvsem s tem, ker je dokončno izoblikovala in »ponudila svetu celostno zasnovo za spreminjanje mednarodnih ekonomskih odnosov« (Tito).

S tem se je končalo obdobje oblikovanja zasnove, ki je trajalo dalj časa. Seveda to ne pomeni, da se ta zasnova ne bo še naprej razvijala in dopolnjevala skladno z razvojem mednarodnega političnega in ekonomskega položaja. Vendar je nedvomno, da je značilnost sedanjega obdobja — aktivno uresničevanje te zasnove. To bo gotovo dolgoročen proces. Saj razmerje sil v svetu danes ne dopušča naglih sprememb. Nova ureditev mednarodnih odnosov sama po sebi narekuje postopno graditev s pomočjo dialogov, pogajanj in sodelovanja. Takšna pot brez konfrontacije ne pomeni, da mnoga vprašanja niso že dozorela za rešitev. Nasprotno, številna med njimi narekujejo hitre in konkretne rešitve, saj tisti, ki so lačni, nepismeni in žive v pomanjkanju, ne morejo čakati.

Vendar moramo ugotoviti, da proces pogajanj za uresničevanje nove ureditve napreduje zelo počasi. Razvite dežele do zdaj namreč niso sprejele zasnove nove ureditve in zato tudi ni politične odločitve in pripravljenosti, da bi jo uresničevale. Zavedajoč se nujnosti sprememb in zgočih potreb se te dežele vse bolj ukvarjajo s temi vprašanji in vedno več govore o novi mednarodni ekonomski ureditvi. Vendar pri tem mislijo na sistem odnosov, kot ga žele same, da bi bil kar najbolj prilagojen njihovim interesom in nadaljevanju njihovega prevladujočega položaja v svetu.

Takšno stališče razvitih dežel je očitno nerealno. Kajti prav sedanji sistem, ki so ga zgradile samo v skladu s svojimi interesi, je privedel do stanja, ko težke motnje in krize do temeljev pretresajo ves svet. Izhod iz tega stanja nudi koncept nove mednarodne ekonomske ureditve, ki ima tele bistvene sestavine:

— *globalnost*, ki se izraža v tem, da se nova ureditev poteguje za reševanje mednarodnih problemov v celoti, dolgoročno in v prid vseh dežel. Njena zasnova ni revandikacijska ali samo v interesu dežel v razvoju, presega blokovsko delitev in je a priori antiblokovska, teži pa k temu, da spodbuja enakopravno sodelovanje med vsemi deželami in regionalnimi grupacijami;

— *nacionalnost*, ki z dekolonizacijo dobiva pomen in izhaja iz pravice in dolžnosti vsake dežele, da razvija lastne proizvodilne sile, da suvereno razpolaga z nacionalnimi materialnimi viri in da ima lastno pot razvoja;

— *revolucionarnost*, ki se zavzema za korenite in široke spremembe, za vzpostavljanje novega in ne za popraviljanje starega sistema, kajti samo radikalna sprememba mednarodnih ekonomskih odnosov lahko uspešno rešuje najaktualnejša mednarodna ekonomska vprašanja in popelje človeštvo na pot splošne blaginje;

— *vseobsežnost*, ker po svoji naravi nujno zajema vse ekonomske panoge in dejavnosti — vključno naša štiri področja — na vseh družbenih področjih, k čemur so zadnja leta pripomogle številne svetovne konference in sestanki, ki so obravnavali aktualna vprašanja posameznih mednarodnih dejavnosti;

— *prestrukturiranje svetovnega gospodarstva*, z vzpostavitvijo nove delitve dela, v kateri mora vsaka dežela dobiti svoje mesto;

— *razporeditev svetovnega dohodka*, ne starega, temveč novega, na pravičnejših temeljih tako, da ne bo prihajalo do eksploatorskega prelijanja presežne vrednosti zlasti iz dežel v razvoju v razvite dežele;

— *izgradnja novega mednarodnega ekonomskega sistema*, zasnovanega na koeksistenci, enakopravnosti in polnopravni ter aktivni udeležbi vseh dežel v odločanju, z uveljavljanjem učinkovitih mehanizmov in instrumentov za vstop na trge blaga, uslug, znanosti, tehnologije, kapitala, delovne sile, in informacij za vse dežele, s preferencialnim tretmanom dežel v razvoju;

— *ohranitev tržnih mehanizmov* ob reguliranju stihije, omejevanju monopolov ekonomskih moči ter naravnavanju svetovnih tržnih tokov tako, da bodo služili ciljem razvoja in preprečevali eksploatacijo na mednarodni ravni;

— *spodbujanje tristopenjskega gospodarjenja*: mobilizacijo lastnih sil, razvijanje medsebojnega bilateralnega sodelovanja zlasti dežel v razvoju in organiziranje multilateralnega ekonomskega sodelovanja;

— *uvajanje takih metod* mednarodnega sodelovanja, ki bodo razvijale dialoge, pogajanja in sporazumevanje o skupnih rešitvah, ne pa vodile h konfrontaciji;

— *institucionaliziranje mednarodnega sodelovanja* z vzpostavljanjem pestrosti oblik in načinov povezovanja in organiziranja, zlasti v mednarodnih organizacijah pod okriljem OZN;

— *programiranje* in uveljavljanje optimalnih pogojev za hitrejši, skladen in stabilen družbenoekonomski razvoj vseh dežel, posebno za hitrejši razvoj dežel v razvoju, z oblikovanjem takega modela in strategije dekade razvoja, ki bo v stanju razvijati proizvodjalne sile v skladu z zasnovo nove ureditve.

Mislím, da lahko brez posebnega dokazovanja trdimo, da vse navedene sestavine nove ureditve moremo v celoti uporabiti za reševanje sodobnih aktualnih vprašanj tudi s področja znanosti, izobrazbe, kulture in komuniciranja. Kajti ta zasnova je splošna platforma za dejavnost grupe »77«, vključno Jugoslavije, v boju na mednarodni ravni, posebej v UNESCO, za nove naprednejše mednarodne odnose.

Pri tem je še posebej pomembno, da aktivnost pri uresničevanju te platforme ne poteka le na globalnem prizorišču, temveč da dežele v razvoju vse navedene sestavine in mehanizme razvijajo tudi v medsebojnih odnosih in tako vzpostavljajo sistem medsebojnega sodelovanja. Program aktivnosti iz Colomba daje številne pobude za razvijanje takšnega sodelovanja. V ta program spada tudi sodelovanje na področjih znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja.

Na koncu še nekaj besedi o znanosti.

Znanje je danes ena najmočnejših proizvodjalnih sil. Prek mehanizma tehnologije znanost vse bolj obvladuje naravne resurse in človekovo delo

in jih usmerja na pot materialnega razvoja. Nesluten vzpon znanstveno-tehnične in tehnološke revolucije je prinesel takšno tehnično znanje in toliko materialnega bogastva, s kakršnim svet še ni razpolagal. O tem pa del človeštva ni nikoli tako masovno trpel lakoto in pomanjkanje kot prav danes. To je posledica kolonialne preteklosti in nadaljevanja neokolonialističnih teženj v sedanosti z dvema hudo nevarnim posledicama. Prva je skoro izključna koncentracija znanosti in znanja v razvitih deželah, kar še nadalje širi prepad razvitosti in poraja novega, še nevarnejšega, to je tako imenovani tehnološki prepad.

Druga je uporaba znanosti in znanja ne v blagor, temveč v zlo človeštva, kot je oboroževalna tekma, krepitev dominacije, odvisnosti in eksploatacije.

Zdaj smo pred usodno dilemo: ali bo znanost služila človeku za njegov napredek in srečo ali za trpljenje in uničevanje? Ali bo tehnologija prispevala k osvobajanju človeka ali pomagala njegovemu zaslužnjenju?

Čim večja bo moč in vloga znanosti in tehnologije v družbi, toliko bo nujnejša in odgovornejša naloga vzpostaviti v njej in za njo takšne mednarodne odnose, ki bodo usmerili njene učinke v razvoj in blaginjo vseh ljudi in narodov. To po našem prepričanju lahko doseže samo uresničitev nove mednarodne ekonomske ureditve. Njena zasnova namreč vsebuje vse one cilje in sestavine, ki so potrebni, da se tudi odnosi na področju znanosti regulirajo tako, da bodo služili človeštvu.

Šesto in sedmo posebno zasedanje generalne skupščine Združenih narodov sta vprašanju znanosti in tehnologije posvetili veliko pozornosti. Zavzeli sta se za »udeležbo dežel v razvoju v rezultatih sodobne znanosti in tehnologije« in za »pospešitev prenosa tehnologije in ustvarjanja avtohtone tehnologije v korist teh dežel«. Znanost in tehnologija morata torej postati lastnina vsega človeštva, njihove blagodati morajo uživati vsi ljudje. To pa je možno samo na podlagi drugačnih, enakopravnih in pravičnih odnosov, ki jih vzpostavlja nova ureditev.

Za dosego tega cilja se moramo zavzeti, da se vzpostavi v mednarodni skupnosti dolgoročna strategija razvoja in sodelovanja v znanosti in tehnologiji, katere cilj bo, da se ti dve tako pomembni področji človeške dejavnosti usmerita v ustvarjanje optimalnih pogojev za razvoj. Glavni mehanizmi te strategije morajo biti pogoji za ustvarjanje, transfer in uporabo tehnologije na podlagi zasnove nove ureditve. Nujni sestavni deli morajo biti ukrepi za izmenjavo informacij, pospešitev raziskovanja, organiziranje odgovarjajočih projektov, medsebojne konzultacije, prenos izkušenj, planiranje skupnih akcij, vzgoja kadrov in drugo. Oblikovati je treba program mednarodnega bilateralnega in multilateralnega sodelovanja v znanosti, tehniki in tehnologiji. Pri tem je treba aktivirati delo obstoječih in formirati nove institucije, ki bodo znale izvrševati te naloge.

Brez dvoma je, da je UNESCO prvi poklican, da svoje prihodnje delo usmeri v predlagano smer. Sicer je UNESCO že dozdej usmerjal svoja

prizadevanja na tej črti, vendar kakor sam o sebi pravi, njegova bistvena funkcija je še vedno etične narave. Ne da se UNESCO tej osnovni funkciji odpove, menimo, da so dozoreli pogoji, da se čim bolj angažira v konkretnih oblikah in metodah akcije za vzpostavljanje novih mednarodnih odnosov na tem področju. Resolucija, ki jo je sprejela 19. generalna konferenca UNESCO o vzpostavljanju nove mednarodne ekonomske ureditve, je dobra podlaga za naslednjo akcijo.

Na tej podlagi menimo, da se mora UNESCO čim bolj angažirati v teh treh prihodnjih akcijah:

— za konferenco OZN za tehnično sodelovanje med deželami v razvoju avgusta—septembra 1978.

— za konferenco OZN o znanosti in tehnologiji leta 1979 in

— za strategijo III. deкаде razvoja, ki bo sprejeta leta 1980.

Jugoslavija, se razume, v celoti zastopa takšno mednarodno vlogo znanosti in tehnologije, ki mora biti v skladu z zasnovo in uresničitvijo nove ureditve. Zato tudi podpira UNESCO in se po svojih najboljših močeh aktivira v njegovem delu za realizacijo takih ciljev.

Z namenom, da spodbudimo organizirano raziskovalno delo na problemih novih mednarodnih ekonomskih odnosov, smo se v Jugoslaviji odločili, da vzpostavimo znanstveni projekt »Nova mednarodna ekonomska ureditev«. Projekt ima splošno jugoslovanski pomen in zajema devet raziskovalnih področij z 81 temami. Pri realizaciji tega projekta bo delalo več kot 20 naših inštitutov, tako da bodo rezultati njihovega raziskovanja rabili neposredno kot konkretna podlaga za formiranje naše politike in stališč gibanja neuvrščenih. V želji, da s takim prijemom prebrodimo klasično delitev na fundamentalna, aplikativna in razvojna raziskovanja, želimo priti čim prej do strokovno in znanstveno argumentiranih stališč in predlogov, ki jih bomo dajali v procesu mednarodnih pogajanj v okviru sistema OZN in izven njega.

Hkrati bodo te raziskave rabile kot naš prispevek sistemu informiranja in raziskovanja, katerega je s svojim sklepom vzpostavila konferenca neuvrščenih v Colombu. Tako bomo dosegli, da bo zasnova nove ureditve znanstveno utemeljena in njeno uresničevanje aplikativno učinkovito.

Kakor je dejal tovariš Minić, se je Jugoslavija »postopne izgradnje nove mednarodne ekonomske ureditve lotila kot zgodovinskega procesa in pričakuje, da se bo pomemben del naše znanosti trajno posvetil tistim problemom, ki jih sedaj lahko zaznava, kakor tudi tistim, ki bodo nastajali med izgradnjo novih mednarodnih ekonomskih odnosov«.

V tej akciji Jugoslavija ni sama. Z nami so številni narodi in države, okoli istih vprašanj se angažirajo mnoge mednarodne organizacije, med njimi UNESCO. Zasnova nove mednarodne ekonomske ureditve je namreč danes skupna platforma naprednih sil, njena uresničitev pa je objektivno sestavni del splošnih mednarodnih procesov, ki preobrazajo sodobni svet. Zato se moramo čimbolj zavzeti za uresničevanje postavljenih ciljev.

Znanost in tehnologija

(pri uveljavljanju nove mednarodne ekonomske ureditve)

Uvodna razmišljanja

1. Vrsta dokumentov, sprejetih v sistemu združenih narodov — od resolucije št. 2626 generalne skupščine ZN o strategiji mednarodnega razvoja za drugo razvojno dekada ZN oktobra 1970, deklaracije št. 3201 o oblikovanju nove mednarodne ekonomske ureditve z resolucijo št. 3202 o programu akcij za uveljavitev nove mednarodne ekonomske ureditve maja 1974 in resolucije št. 3362 o razvoju in mednarodnem ekonomskem sodelovanju septembra 1975, pa vse do številnih resolucij in načrtov za akcije v sklopu posameznih organizacij sistema ZN za razvoj (UNESCO, FAO, UNIDO, UNCTAD, UNDP itn.) —, opredeljuje znanost in tehnologijo za odločilni sredstvi razvoja v najširšem pomenu in v tem sklopu za pomembna dejavnika pri uveljavljanju nove mednarodne ekonomske ureditve. Akcijski program ekonomskega sodelovanja, ki so ga sprejeli avgusta 1976 v Colombu, in dokument o ekonomskem sodelovanju med deželami v razvoju, ki so ga sprejeli v Mehiki septembra 1976, sta poleg trdne odločenosti dežel v razvoju, da sodelujejo v spreminjanju sedanjih odnosov v svetu in pri graditvi nove mednarodne ekonomske ureditve, še prav posebno pomembna, saj močnejše uveljavljata medsebojno sodelovanje in kolektivno opiranje dežel v razvoju na svoje lastne moči, to pa je prva postavka, da pride do sprememb. V kompleksnem konceptu o tem, kako naj se dežele v razvoju opirajo na svoje lastne moči, opredeljujejo znanost, tehnologijo in izobraževanje za kritična področja, na katerih se zagotavljata nacionalna blaginja in ekonomska in politična osvoboditev spod gospostva razvitih dežel.

Če upoštevamo, da danes ni sporno, da sta znanost in tehnologija med odločilnimi dejavniki pri graditvi nove mednarodne ekonomske ureditve, potem ne bi bilo smiselno, da bi v tem referatu interpretirali ali analizirali razne mednarodne dokumente. Odločili smo se za pretežno pragmatično analizo nekaterih dejavnikov, ki so po piščevem mnenju zelo pomembni pri prizadevanjih, da zagotovimo, da se dežele v razvoju vsaka posebej in kolektivno opirajo na svoje lastne moči, prek tega pa

so pomembni tudi za vzpostavljanje novih odnosov pri razvijanju in prenašanju znanosti in tehnologije. Ta referat zajema predvsem znanost in tehnologijo, ki sta povezani z materialno proizvodnjo, vprašanja temeljnih znanosti in družbenih znanosti pa se dotika samo obrobno. Poleg tega se ne omejujemo na UNESCO, saj že sama uporaba zahteva, da imata raziskovalno delo in tehnološki razvoj zelo pomembno vlogo v programih večine specializiranih agencij ZN.

2. *Znanost* lahko opredelimo kot organizirano znanje, usmerjeno v proučevanju vseh naravnih in družbenih pojavov, da bi te fenomene bolje prilagodili za zadovoljevanje človeških potreb in za blaginjo družbe. Čista znanost v glavnem ni povezana s praktičnimi razmišljanji, medtem ko je uporabna znanost — kljub temu, da najpogosteje uporablja iste metode — bolj neposredno povezana s specifičnimi področji uporabe. Ker živimo v času, ko je v naravi vse manj nepoznanih stvari in ko je že presežena tista faza, v kateri je bilo spoznanje o fenomenih veliko, uporaba teh spoznanj pa le majhna, ko je torej uporaba znanstvenih spoznanj v praksi zelo velika, se spekulativna abstraktna znanost umika pred uporabnimi znanostmi. Četudi je skoraj nemogoče, da bi znanost natančneje ekonomsko ovrednotili, vendarle že samo to, da so viri, iz katerih lahko črpajo znanstvena raziskovanja, omejeni, še posebno v deželah v razvoju in v majhnih razvitih deželah, zahteva, da se temeljnih in uporabnih raziskovanj lotevajo selektivno in v mejah družbenih, ekonomskih, kulturnih dejavnikov v razvoju neke dežele.¹ S pomočjo razvojnih načrtov in programov skušajo doseči, da bi se znanost vključila v smeri družbenoekonomskega razvoja, vendar je praksa pokazala vso zapletenost teh prizadevanj.

V razmerah zelo dinamičnih sprememb, kompleksnosti in velikih medsebojnih odvisnosti v družbenem, ekonomskem in tehnološkem razvoju *tehnologija* zdaleč presega ozki področji projektiranja in proizvodnje nekih določenih proizvodov. V pojem tehnologije se vključuje tudi ekonomsko in tržno vrednotenje programov, projektov in proizvodov, upravljanje in proces odločanja, racionalizacija in učinkovitost izrabe razpoložljivih virov, upravljanje pri raziskovanju in razvoju in pri izobraževanju kadrov itn. Krepitev družbene komponente tehnološkega razvoja postaja vse očitnejša in jo tudi vse bolj upoštevajo. Izbrali smo tri med seboj komplementarne definicije, ki opozarjajo na vso kompletnost tehnološkega procesa. Ameriški znanstvenik F. G. Mestheve² definira takole: »Tehnologija je organiziranje znanja, da bi uresničili praktične cilje.« Medtem pa dolgoletni izvedenec OECD E. Jantsch poudarja: »Tehnologija obsega široka področja naravnih raziskovanj v območju fizičnih

¹ Povzemamo iz študije, pripravljene za UNESCO, »Science, Technology and Developing Countries«, UNESCO 1977.

² Jugoslovanska zveza za elektroniko, telekomunikacijo, avtomatizacijo in nuklearno tehniko — ETAN je od leta 1971 pripravila več študij in mednarodnih delovnih sestankov o temi »Tehnološki vzroki sprememb v sodobnem svetu«. Ta definicija je z enega teh shodov.

in družbenih znanosti. Vključuje tudi vrsto tehnik, pa tudi upravljanje v medicini, kmetijstvu in na drugih področjih s svojima ‚software‘ in ‚hardware‘ vsebinama.«³ V okviru projekta OECD »Interfuture« je tudi ugotovitev, da v razmerah znanstvene in tehnološke revolucije tehnologija zasluži, da dobi nov pomen — »sistematično in organizirano prizadevanje, ki skuša omogočiti uporabo dosežkov temeljnih znanosti, hkrati pa odkriva nove in ustreznejše tehnike in metode.«⁴ Vse te definicije jasno opredeljujejo interdisciplinarnost, na drugi strani pa poudarjajo, da tehnološkega napredka ne moremo prepustiti skrbi tehnične inteligence. Še posebno pomembno je, da danes govorimo o urbani tehnologiji, o tehnologiji v medicini itn.; gre tudi za tehnologijo, kako poteka proces, za upravljanje in informacijske sisteme itn.

3. *Prenos (transfer) tehnologije in znanja* nasploh je sestavni del ekonomske in tehnološke blaginje vsake dežele. To je še posebno pomembno za majhne dežele in za dežele v razvoju. Četudi prenos tehnologije lahko pomeni tudi širjenje tehnoloških in upravljavskih znanj od raziskovalnih organizacij k uporabnikom ali pa med samimi proizvodnimi organizacijami v mejah ene same dežele, pa ta pojem v literaturi v glavnem zaznamuje najširšo problematiko procesa prenosa tehnologije iz ene države v drugo, tj. v mednarodnih razsežnostih. Ta menjava tehnološkega znanja je danes v veliki meri del sfere komercialnega prometa, tako da UNCTAD v dokumentu »Navodilo za študijo prenosa tehnologije v deželah v razvoju« to opredeljuje takole: »Tehnologijo pogosto opredeljujejo nedoločno in zmedeno in širijo jo kot skrivnost. Vendar njen koncept ni ne nedoločen ne skrivnosten. Tehnologija je bistven ‚input‘ proizvodnji, in na mednarodnem trgu ta ‚input‘ prek nekaterih določenih oblik prodajajo in kupujejo kot blago.« Težko bi se popolnoma strinjali s tem stališčem, saj so vsebine in oblike tistega, čemur pravimo »know-how«, zelo različne, res pa je, da se mednarodni prenos tehnologije in znanja usmerja k uresničevanju ekonomskih ciljev, pogosto pa skušajo z njim zagotoviti tudi ekonomsko in politično dominacijo.

Tehnološki kolonializem, ki je značilen za večino dežel v razvoju, je huda omejitev za njihovo resnično politično in ekonomsko osvoboditev. Danes uveljavljene poti in oblike prenosa tehnologije zagotavljajo največje koristi deželam z razvito tehnologijo. Vendar pa moramo ugotoviti, da je sposobnost, da uvoženo znanje učinkovito in racionalno uporabimo in da ga prilagodimo kot potencial ali kot komplementarno komponento svojemu lastnemu ustvarjalnemu delu, odvisna od opredeljenosti strategije razvoja, od notranjih raziskovalnih, kadrovskih in drugih potencialov, od notranje organiziranosti v prenosu tehnologije in od podobnega. Če notranji potenciali niso razviti, potem to omejuje selektivnost pri izbiri in pa ustvarjalnost pri prilagajanju tehnologije lokalnim razmeram in

³ E. Jantsch, *Technological Forecasting in Perspective*, OECD, Pariz 1967.

⁴ OECD, *Project »Interfutures«*, poglavje »The problems of Technology transfer between Advanced and Developing Societies«.

potrebam. Razvite dežele močno izrabljajo prav te težave dežel v razvoju, težave, ki so najpogosteje objektivne, in tako uveljavljajo svoje ekonomske, pa tudi politične cilje in interese.

Nekatere ocene mednarodnega položaja

4. Danes ocenjujejo, da v raziskovanje in razvoj vlagajo 60 milijard dolarjev, od tega porabijo v razvitih deželah okoli 98 %. Ocenjujejo tudi, da je vsega skupaj 3 % raziskovalno-razvojne dejavnosti usmerjene v specifične probleme dežel v razvoju, od tega dve tretjini v deželah v razvoju, ena tretjina pa v razvitih deželah.⁵ Četudi iz teh kazalcev ne moremo mehanično sklepati, predvsem zato ne, ker lahko svetovna odkritja bolj univerzalno izkoriščamo, pa lahko vseeno ugotovimo, da razvite dežele narekujejo cilje in programe znanstvenih in tehnoloških raziskav in jih, seveda, usmerjajo glede na svoje cilje in potrebe. Kazalec, da večina dežel v razvoju vlaga manj kot 0,7 % svojega nizkega družbenega proizvoda v raziskovanje in razvoj, razvite dežele pa vlagajo 1,7—3 % svojega družbenega proizvoda, napeljuje na sklep, da so dežele v razvoju objektivno soočene z zaostajanjem ali s tem, da se bo prepad med njimi in razvitimi še naprej poglobljal.

Danes nič ne dvomimo o tem, da sta znanstveni in tehnološki napredek v najširšem pomenu močno orožje, vendar pa se tudi zavedamo tega, da znanosti in tehnologije ne izkoriščamo ustrezno razvoju. Dokument, pripravljen za UNESCO, poudarja misel, da svetovna znanost in tehnologija nista ustrezno prirejeni za probleme dežel v razvoju. Pisec navaja tele dokaze:

a) Narava znanja, akumuliranega v svetu, je vse manj pomembna za dežele v razvoju, ker je to znanje zgodovinsko usmerjeno k potrebam in ciljem industrijskih dežel. Zaloge znanja pogosto ne ustrezajo dejanskim razmeram dežel v razvoju, kjer je distribucija proizvodnih dejavnikov (kapital, delovna sila, surovine itn.) čisto drugačna kakor v razvitih deželah.

b) Raziskovalno in razvojno delo je v svetu pogosto usmerjeno zoper interese dežel v razvoju. Denimo: zelo malo je raziskav, kako razviti kmetijstvo v tropskih razmerah in kako bolj intenzivno izkoriščati naravne surovine, milijarde dolarjev pa gredo vsako leto za raziskave s področja sintetičke.

Lahko se samo delno ali pa čisto strinjamo s temi ocenami, res pa je, da razvite dežele s svojimi potenciali in z monopolom v mednarodnem prenosu narekujejo smeri znanstvenih raziskav in da podrejajo znanost in tehnologijo svojim interesom. V ponazoritev naj vam bo podatek, da gre 25 milijard dolarjev ali skupaj 41 % vlagan v raziskovanje in razvoj v svetu za vojaške potrebe, to pa je hkrati približno 1 % družbenega

⁵ Studija, pripravljena za UNESCO, »Science, Technology and Developing Countries«, UNESCO, 1977.

proizvoda vseh dežel v svetu. Če k temu dodamo še različne politične, ekonomske, pravne in kulturne omejitve, restriktivno prakso v mednarodnem prenosu znanja, pa še monopol nad informacijami ipd., o čemer bomo pozneje več povedali, potem je jasno, da brez sprememb v odnosih na področju znanosti in tehnologije ne moremo zagotoviti uveljavitve nove mednarodne ekonomske ureditve.

5. Prva postavka, da zadovoljimo stvarne družbene potrebe, je v tem, da krepimo svoje lastne znanstveno-raziskovalne in razvojne potenciale in jih tesneje povežemo z gospodarstvom in z drugimi družbenimi dejavnostmi. Če imamo svojo lastno institucionalno bazo za raziskovanje in razvoj, si zagotovimo pogoje za bolj enakopravno vključevanje v mednarodno sodelovanje, pa tudi za močnejši pogajalski položaj pri prenosu tehnologije in znanja nasploh.

V razvitih deželah obstaja cel sistem raziskovalnih in razvojnih institucij, ki pokriva celoten diapazon od temeljnih raziskovanj do konkretne uporabe v praksi, in če upoštevamo, da so znanstvena raziskovanja in razvoj s svojimi cilji in z vsebino tesno povezani z visoko izobrazbo in stvarno prakso, vidimo, da so raziskovalno-razvojni potenciali v največjem delu locirani na univerzah in v okviru velikih družb.

V deželah v razvoju se raziskovalni potenciali najbolj osredotočijo v t. i. industrijskih in tehnoloških inštitutih in v inštitutih za družbene znanosti, manj pa na univerzi. Osnovna značilnost večine teh inštitutov je »akademski« prijem v raziskovalnem delu, pri financiranju pa se malone izključno opirajo na državo. Močna podpora države v večini dežel v razvoju je naravna, saj so gospodarstvo in druge družbene dejavnosti še nerazvite in je zato tudi »povpraševanje« po raziskovalnem delu nujno. Vendar ima to tudi pomembne posledice za položaj znanstvenih in tehnoloških raziskovanj v družbi:

zaradi programske in finančne odvisnosti od vlade so inštituti objektivno del državne birokracije;

motivi in spodbuda za doseganje praktičnih rezultatov v praksi so majhni;

pri inštitutih se ni razvil ustrezen interes za dolgoročno sodelovanje z gospodarstvom in drugimi uporabniki.

Večina inštitutov v deželah v razvoju je zaradi nezadostnosti svojega znanja, izkušenj in materialnih virov objektivno prisiljena, da gradi in razvija svoje raziskovalne potenciale in širi znanje z bilateralno in multilateralno pomočjo. V obeh primerih se opirajo na uvoz znanja, pa tudi konceptualnih rešitev, programov, organizacijskih filozofij in drugega »know-how« iz razvitih dežel. Ta »input« je pomemben in nujen, ustvarja pa podlago za trajnejšo povezanost in za vpliv, ki ga imajo partnerji iz razvitih dežel na nadaljnji razvoj institucij in kadrov.

V nasprotju z razvitimi deželami, kjer 10 do 70 % raziskovalnih in razvojnih potencialov deluje v sklopu velikih družb, je v deželah v razvoju ta odstotek minimalen. Niti v sklopu velikih in tehnološko sodobnih

kombinativ v deželah v razvoju ne postavljajo raziskovalno-razvojne baze. To seveda objektivno omejuje njihovo sposobnost, da bi bili na tekočem z velikimi tehnološkimi spremembami, da bi razvijali nove in nujne inovacije v obstoječih proizvodih in procesih itn. Na drugi strani morajo prav zato, ker ni organiziranega ustvarjalnega dela v samem gospodarstvu, kar naprej uvažati »*know how*« (z licencami, patenti, s kooperacijo itn.), ne da bi bili sposobni, da izbirajo in adaptirajo uvožena znanja ali da zagotovijo stalne inovacije v uvoženih proizvodih in tehnoloških procesih. Nazadnje pa to, da v okviru gospodarstva ni raziskovalno-razvojnih enot, omejuje povezovanje industrijskih in tehnoloških inštitutov, inštitutov družbenih ved in raziskovalne baze na univerzah z gospodarstvom in njegovimi trenutnimi in dolgoročnimi programi in problemi.

6. Vrsta mednarodnih kazalcev opozarja na močan razvoj *visokega izobraževanja* v deželah v razvoju. Število študentov na univerzah, collegeih in drugih ustanovah visokega izobraževanja je leta 1950 znašalo manj kakor milijon, leta 1975 pa je naraslo na skoraj 10 milijonov. To hrati pomeni, da je število študentov v deželah v razvoju leta 1975 doseglo raven, na kateri so bile razvite dežele in vzhodnoevropske socialistične dežele leta 1960. Namen tega spisa ni, da bi iz teh kazalcev delali širše in natančnejše sklepe, saj tudi ne analiziramo strukture in drugih relevantnih dejavnikov v razvoju visokega izobraževanja, vendar pa ti splošni kazalci opozarjajo, da imajo dežele v razvoju veliko trdnjšo izobrazbeno bazo, kakor pa so jo imele razvite dežele na začetku svojega procesa industrializacije. To hkrati kaže, da se postavlja kadrovska baza kot nujna prva postavka znanstvenih in tehnoloških raziskovanj.

Odhajanje kvalificiranih kadrov iz dežel v razvoju v močno industrializirane dežele (*brain-drain*) je poseben pojav, ki skrbi dežele v razvoju in je dodatna prвина njihovega izkoriščanja. V literaturi naletimo na termin »obrnjeni prenos tehnologije«, ki opozarja na veliki dobiček, ki ga razvite dežele kujejo iz tega, da se vanje doseljujejo »izoblikovani« strokovnjaki iz dežel v razvoju. Tako neka študija UNCTAD navaja, da se je iz dežel v razvoju več kakor 230.000 kvalificiranih kadrov priselilo samo v tri visoko industrializirane dežele — ZDA, Veliko Britanijo in Kanado. Ocenjujejo, da to število znaša več kakor 300.000, če upoštevamo vse razvite dežele. Struktura kaže, da je največ inženirjev (25 %), zdravnikov in kirurgov (20 %) in strokovnjakov iz naravoslovnih znanosti (10 %); to se pravi, da odhajajo prav kadri, ki so najpomembnejši za ekonomsko, družbeno in tehnološko blaginjo dežel, ki so se pravkar osvobodile kolonialnega gospodstva. Omenjena študija UNCTAD grobo ekonomsko ocenjuje, da je dohodek, ki se je transformiral skozi »odliv možganov«, tj. »obrnjeni prenos tehnologije« iz dežel v razvoju, v ZDA samo leta 1970 znašal 3,7 milijarde dolarjev, tj. več kakor 3,1 milijarde dolarjev, kolikor je znašala uradna pomoč za razvoj te dežele v istem letu.

Vzrok za to, da emigracija kadrov iz dežel v razvoju v zadnjih desetih letih tako narašča, je v veliki meri tudi v tem, da so v vrsti razvitih dežel odpravili ali pa občutno zmanjšali omejitve za doseljevanje profesionalnih kadrov. Na emigracijo vsekakor odločilno delujejo ekonomske težave, možnost za poklicni razvoj in razlika v življenjski ravni. Iz povedanega lahko sklepamo, da je veliki odliv profesionalnih kadrov omejujoč dejavnik pri prizadevanjih, da bi premostili sedanji prepad, da torej ovira spreminjanje sedanjih odnosov v svetu. Ne moremo pa pričakovati, da bi to lahko uredili z administrativnimi ukrepi, pa tudi podlage za to ni nikakršne.

7. *Konsultantske dejavnosti in engineering* so se uveljavili, ko so se pojavili zapleteni in kompleksni sistemi in problemi, pri katerih razvoj, graditev in odločanje o trenutnih in dolgoročnih vprašanih zahtevajo široka diferencirana znanja, izkušnje in talente. Ta kompleksnost zahteva tudi specifični multidisciplinarni prijem pri reševanju problemov, razdelano metodološko podlago in specifično usposobljene kadre. Konsultantska dejavnost in engineering sta danes v svetu konceptualno, metodološko in institucionalno izoblikovana, prav tako pa sta tudi specifičen poklic skrbno izbranih in usposobljenih kadrov.

Pogosto postavljajo vprašanje, ali sta konsultantska dejavnost in engineering del raziskovalno-razvojnega dela. Na to je zelo težko natančno odgovoriti, še posebej kadar gre za konsultantsko dejavnost in za visoko ustvarjalni del engineeringa. Za konsultantsko dejavnost pogosto pravijo, da je most med znanostjo in prakso, zelo je ustvarjalna in je na eni strani uporaba znanstveno utemeljenih znanj in metod, na drugi strani pa se usmerja k uresničevanju praktičnih rešitev s pomočjo racionalnega in učinkovitega izkoriščanja razpoložljivih virov in vlaganj za prihodnost, z določitvijo razvojne strategije ipd. Če pomislimo, da gre pri konsultantski dejavnosti in pri engineeringu za multidisciplinaren prijem in da je v vseh fazah nujna tesna koordinacija, vidimo, da je upravljalvska funkcija v najširšem pomenu prva postavka za uspeh. Nima posebnega smisla, da bi zgubljali čas z razpravami, ali je ta dejavnost del znanstvenih raziskovanj, vsekakor pa moramo poudariti, da zajema zelo pomembne komponente tehnološkega napredka nasploh in prenosa tehnologije v deželi in v mednarodnem merilu posebej. Pri tem ne smemo pozabiti, da se s konsultantskim delom danes ne ukvarjajo samo specializirane konsultantske organizacije na področju tehnologije, upravljanja ipd., pač pa tudi ekonomski, sociološki in tehnološki inštituti in univerzitetne institucije, tako da moramo govoriti o dejavnosti v sklopu uporabnih raziskovanj, ne pa o institucionalnem okviru.

Te intelektualne usluge so zelo pomemben dejavnik v ekonomski ekspanziji. Po objavljenih podatkih⁶ samo s pomočjo organizacije za

⁶ Uporabljamo podatke iz *Consulting Engineer*, St. Joseph 1971, in *The Consulting Engineer*, London 1974.

konsultiranje in engineering v razvitih deželah danes s tehnokonomsimi raziskovanji, predinvesticijskimi analizami, projektiranjem in nadzorovanjem graditve kompleksnih objektov ipd. usmerjajo za več kakor 150 milijard dolarjev investicij. Tesno korelacijo med temi uslugami in plasmajem opreme in instalacij lahko ponazorimo s podatkom, da več kakor 25 % strojev in opreme za strojogradnjo in električno industrijo razvitih dežel plasirajo prek kompleksnih instalacij, pri opremi za kemično industrijo pa celo do 90 %, vse skupaj pa se najpogosteje povezuje z licencami, usposabljanjem, s skupnim nastopanjem na trgu ipd. Pri kompleksnih instalacijah so podlaga prav usluge v konsultiranju in engineeringu.

Konsultantska baza in baza za engineering v deželah v razvoju precej zaostajata za stvarnimi razvojnimi potrebami. Le počasi sprejemajo konsultantski prijem pri raziskovanjih, usmerjen k reševanju problemov, in najboljši kadri se raje usmerjajo v akademske raziskave. Maloštevilne obstoječe organizacije so razdrobljene in so pod močnim vplivom organizacij iz razvitih dežel. Pogosto ustanavljajo filiale velikih multinacionalnih konsultantskih organizacij in organizacij za engineering, to pa deželam v razvoju objektivno razbija njihovo lastno bazo. Le malo dežel v razvoju ima dolgoročnejšo strategijo razvoja teh potencialov. Na mednarodnih sestankih — v okviru ZN in na shodih neuvrščenih dežel — konsultantske usluge vse pogosteje opredeljujejo za pomemben dejavnik pri nenehnem poglobljanju »ekonomskega in tehnološkega prepada«.

8. *Mednarodni prenos tehnologije* — s pomočjo konsultiranja in uslug v engineeringu, licenc, bilateralnega in multilateralnega tehničnega sodelovanja na področju tehnologije in upravljanja, s pomočjo dolgoročnih sporazumov o industrijskem sodelovanju in skupnih vlaganjih, plasmaja znanja prek kompleksnih instalacij in s pomočjo raznih izobraževalnih programov ipd. — je danes vse bolj prevladujoč, marsikdaj pa celo opredeljujoč dejavnik v mednarodni konkurenci. Razvite dežele se že dlje časa zavedajo, da je organizirano in usmerjeno znanje v tesni korelaciji z drugimi oblikami menjave blaga in uslug prvi pogoj za konkurencko sposobnost na mednarodnem trgu. Še posebej pomembno je, da prenos tehnologije in znanja ustvarja pogoje za stabilnost in dolgoročnost povezovanja s posameznimi državami in trgi.

O uslugah v konsultiranju in engineeringu smo že govorili, tu bi se omejili na nekatere ocene t. i. *tehnične pomoči in sodelovanja*, ki sta zelo pomembna kanala za prenos tehnologije in za menjavo znanja nasploh — hkrati pa je zanj v pretežni meri značilna dominacija razvitih dežel. V sporočilu »Panela konsultantov o tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju« v Kuvajtu piše takole:⁷ »Tradicionalno tehnično

⁷ Panel konsultantov o tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju je potekal na vabilo administratorja programa za razvoj ZN — UNDP junija 1977 v Kuvajtu. Sodi v okvir priprav za konferenco ZN o medsebojnem tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju, ki bo v Argentini od 30. avgusta do 12. septembra 1978.

sodelovanje temelji na napačno razumljenem ,razvojnem razmišljanju' in zato v večini primerov prispeva k prenosu neustreznega znanja od ,razvitih' k deželam ,tretjega sveta', pri tem pa ni opaziti niti minimalnih prizadevanj, da bi se prilagodili specifičnim razmeram države, ki pomoč sprejema.« Isto poročilo piše, da »da v tradicionalnem tehničnem sodelovanju ne upoštevajo zadosti negativne učinke tega nekritičnega prenosa na zaposlenost, strukturo proizvodnje, tip porabe, razdelitev dohodka, kulturo, plačilno bilanco in zunanjo zadolženost, odvisnost itn.«. V enem izmed materialov, pripravljenih v sklopu priprav za konferenco ZN o tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju, piše takole:⁸ »Bistveno je, da je tradicionalno tehnično sodelovanje eden izmed kanalov za prenos specifičnih tipov znanja iz ,razvitih' dežel v ,nerazvite'. To sodelovanje je komplementarno drugim vrstam prenosa znanja in informacij, ki so usmerjene v isto smer, vendar potekajo po drugih kanalih: kot npr. prenos informacij, ideologij, vrednot, podob itn. prek množičnih občil; transnacionalne družbe; prenos informacij, teorij, motivacij ipd. skoz izobraževalni sistem, vključno s tujimi učbeniki in usposabljanjem.«

Iz navedenih citatov lahko sklepamo, da je tehnično sodelovanje tesno povezano z ekonomskim, kulturnim, izobraževalnim itn. Še več: mednarodno tehnično sodelovanje se ob gospodarstvu programsko vse bolj usmerja k javnim službam, izobraževanju, kulturi, urbanemu razvoju itn. Vse to odpira možnosti, da razvite dežele pomembneje vplivajo na družbena in gospodarska gibanja v deželah v razvoju.

Bilateralno sodelovanje razvitih dežel z deželami v razvoju se po obsegu vse bolj širi in se bogati v oblikah in v vsebini. To lahko ponazori podatek, da je t. i. tehnična pomoč, ki jo Velika Britanija daje — pretežno prek raziskovalnih in konsultantskih organizacij — skoz proračun, leta 1972 znašala 3,2 milijona funtov, medtem ko je leta 1968 znašala 1 milijon funtov. Ta pomoč se nanaša na tehnologijo, upravljanje, javne službe, urbani razvoj itn. in je tesno povezana z ekonomskimi in drugimi odnosi. Država, pa tudi velike družbe in finančne družbe podpirajo močan administrativen aparat tehnike pomoči.

Kot smo že poudarili, poteka sodelovanje zvečine med industrijskimi deželami in deželami v razvoju. Sodelovanje med samimi deželami v razvoju je minimalno. Skopa materialna baza, pomanjkanje tradicije, nerazvita infrastruktura raziskovalnega in konsultantskega dela, »vsajeni« vpliv razvitih dežel s pomočjo izobraževanja kadrov, oblikovanja institucij ipd. so dejavniki, ki omejujejo širjenje medsebojnih znanstvenih in tehnoloških odnosov med deželami v razvoju. Listina »Nova razsežnost v tehničnem sodelovanju v sistemu ZN za razvoj«, priprava konference ZN o medsebojnem tehničnem sodelovanju dežel v razvoju, pa tudi akcijski program ekonomskega sodelovanja, sprejet v Colombu, opredeljujejo

⁸ E. Oteiza, A. Rahman: *Technical Cooperation among Developing Countries as a Dimension of a New International Order*, UNDP 1977.

spremembe v sedanjih odnosih v mednarodnem tehničnem sodelovanju za pomemben dejavnik v oblikovanju nove mednarodne ekonomske ureditve. Te spremembe morajo temeljiti na tem, da se te dežele v tehnološki blaginji opirajo na svoje lastne sile nacionalno in kolektivno.

9. *Mednarodne organizacije.* — Sistem ZN za razvoj, mednarodna banka za obnovo in razvoj in razne finančne družbe so si zelo prizadevale pri prenosu tehnologije, pri čemer imajo konsultantske usluge poseben pomen. Predinvesticijske analize, tehno-ekonomske študije, programiranje razvoja, oblikovanje raziskovalnih in izobraževalnih institucij, pospeševanje sistema upravljanja in izobraževanja kadrov s tega področja itn. prevladujejo v programih teh mednarodnih organizacij. Vendar pa je tudi ta kanal mednarodne menjave znanja monopol razvitih dežel. Po neki analizi⁹ dežele v razvoju sodelujejo pri uresničevanju programa sistema ZN za razvoj z individualnimi izvedenci s 27 0/0, pri konsultantskih uslugah pa le s 6,2 0/0, pri opremi pa celo le z 2,5 0/0. Če se zavedamo, da samo organizirane oblike intelektualnih uslug zagotavljajo pogoje za širšo ekonomsko ekspanzijo, potem je jasno, da je v interesu razvitih dežel, da ohranijo dominanten položaj v okviru sistema ZN za razvoj.

Sprejeli so t. i. »Novo razsežnost v tehničnem sodelovanju v sistemu ZN«; ta naj bi krepila komponento medsebojnega sodelovanja med samimi deželami v razvoju, vendar pa se le počasi uresničuje z velikimi težavami in ob hudih odporih. Od omenjene konference ZN o medsebojnem tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju pričakujemo, da sprejme akcijski program za krepitev nacionalnega in kolektivnega opiranja na svoje lastne sile na področju tehničnega sodelovanja in ob podpori sistema ZN za razvoj. Akcijski program ekonomskega sodelovanja, sprejet v Colombu, še posebej poudarja pomen krepitve medsebojnega znanstvenega in tehnološkega sodelovanja med deželami v razvoju in vpeljevanja nove razsežnosti v tehničnem sodelovanju.

Še posebej moramo omeniti aktivnost dežel v razvoju v sklopu ZN pri mednarodnem uravnavanju prenosa tehnologije. Dosedanja prizadevanja dežel v razvoju, da bi opredelili kodeks vedenja v mednarodnem prenosu tehnologije, kodeks vedenja večnacionalnih družb, preferencialni tretman dežel v razvoju glede prenosa tehnologije in da bi revidirali t. i. Pariško konvencijo itn., niso bili uspešni. To nam spet potrjuje, da mednarodno urejanje prenosa tehnologije lahko temeljiteje in trajneje uravnavamo samo skupaj s spremembami v ekonomskih odnosih v svetu, tj. z oblikovanjem nove mednarodne ekonomske ureditve na eni strani, pa tudi z organiziranim prizadevanjem dežel v razvoju, da oblikujejo notranji plan in razširijo medsebojno znanstveno in tehnološko sodelovanje na drugi strani.

⁹ J. Odera- Jowi, *Technical Cooperation among Developing Countries*, UNDP, New York 1976.

10. Neki znanstvenik je dejal: »Znanost ni bajalica, s katero bi zamahnili čez siromašno deželo, pa bi postala bogata.« Vsaka dežela ima na voljo omejene vire za znanstveno in tehnološko blaginjo (sredstva, raziskovalne, konsultantske in izobraževalne potenciale, uvoženo tehnologijo, itn.), tako da je nujno, da se usmerjeno in organizirano loteva racionalnega in učinkovitega izkoriščanja teh virov, da dosega realne rezultate v praksi in da ustvarja nujne interakcije z družbeno in ekonomsko blaginjo dežele. Očitno je, da ta koordinacija zahteva oblikovanje sistema upravljanja z znanstvenim in tehnološkim napredkom in prenosom tehnologije na raznih ravneh. Sodobna literatura se vse več ukvarja z upravljanjem, z razvojem in prenosom tehnologije, to pa zahteva multidisciplinarni prijem in koordinacijo številnih funkcij in aktivnosti, če hočemo v praksi dobiti realne rezultate. V ta namen uspešno uporabljajo vrsto klasičnih tehnik in metod znanosti o upravljanju — strateško planiranje, organizacijsko strukturo, upravljanje z razvojnimi projekti, upravljanje s financami in z marketingom, nadzor stroškov itn. Očitno je, da so učinkovitost in racionalnost v raziskovanju, tehnološkem razvoju in prenosu tehnologije na eni strani in na drugi strani raven upravljanja tesno povezani.

Če upoštevamo, da je upravljanje v bistvu družbeni proces, potem morata tudi sistem upravljanja in proces odločanja ustrezati bistvu družbeno-ekonomskih odnosov v deželi. Prenos znanja na področju upravljanja je zelo intenziven, s pomočjo konsultantskih uslug, oblikovanja institucij, izobraževanja kadrov ipd. pa vnašajo koncepte, ki pogosto ne ustrezajo stopnji razvoja in družbeno-ekonomskih odnosov, ki jih oblikuje dežela-prejemnica. Nekritično in mehanično sprejemanje tujih konceptov in rešitev, izobraževalnih programov ipd., najpogosteje iz razvitih zahodnih dežel, oziroma nezadostna prizadevanja, da bi vse to prilagodili specifičnim lokalnim razmeram, povzročajo nerazvit sistem upravljanja v praksi, pogosto pa povzročajo tudi nekatere negativne ekonomske in politične posledice. Čeprav tudi majhne razvite dežele pogosto občutijo negativne posledice prenosa upravljalnega znanja, posebno tistega iz ZDA, so v najtežjem položaju vendarle dežele v razvoju. Te oblegajo s številnimi programi, ki jim jih ponujajo razvite dežele, rezultati v praksi pa so bedni, vpliv, ki prihaja s temi programi, pa zelo velik. Ti problemi pri oblikovanju sistema upravljanja v deželah v razvoju vplivajo tudi na učinkovitost programiranja in uresničevanja programov in projektov tehnološkega razvoja in prenosa tehnologije.

11. V znanstvenem in tehnološkem napredku vsake dežele, pa tudi v mednarodni zamenjavi znanja imajo prav posebno vlogo informacije. Sodobni dosežki in smeri razvoja znanosti in tehnologije na tem področju daleč presegajo področja znanstvene informacije in dokumentacijo. V raziskavah in uporabi zelo poudarjajo informacijske sisteme pri upravljanju in odločanju v gospodarstvu, javnih službah, zdravstvu, urbanih okoljih, izobraževanju in v drugih družbenih dejavnostih, pa tudi pri upravljanju s tehnološkimi procesi, uporabi v medicini, varstvu okolja itn.

Ker se ne moremo spuščati v podrobnosti, naj le ugotovimo, da je »prepad« na teh področjih med razvitimi deželami in deželami v razvoju zelo velik. Poleg objektivnih težav pri nakupu dragih sistemov za obdelavo podatkov tudi monopoli, ki jih imajo razvite dežele v t. i. *software*, zelo otežujejo, da bi dežele v razvoju izkoriščale dosežke s področja informacijske tehnologije. Mednarodna skupnost se na tem področju zelo malo angažira. V okviru vrste specializiranih agencij sistema ZN za razvoj si prizadevajo, da bi oblikovali vrsto specifičnih informacijskih sistemov, ki naj bi omogočili mednarodno zamenjavo informacij, prav tako pa naj bi spodbujali uresničevanje in krepitev nacionalnih sistemov in razširjanje medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju.

Še posebej moramo omeniti akcijo UNESCO pri oblikovanju UNISIST in UNDP pri razvoju referalnega sistema glede potencialov in potreb dežel v razvoju pri medsebojnem sodelovanju. To so seveda šele prvi koraki, da bi se mednarodna skupnost angažirala na področju informacij.

12. Vse hitrejšega ekonomskega in tehnološkega razvoja dežel v razvoju oziroma manjšanja prepada ne moremo zagotoviti samo s pomočjo razvoja znanstveno-raziskovalnih, izobraževalnih, konsultantskih potencialov in potencialov za engineering v deželah v razvoju; nujna so tudi nacionalna prizadevanja in pomoč mednarodne skupnosti pri množičnem širjenju tehnične kulture. To je prva postavka za kvaliteto in produktivnost v proizvodnji, močan motivacijski dejavnik za nadaljnje učenje in izobraževanje, prav tako pa tudi nujen dejavnik pri oblikovanju koncepta opiranja na svoje lastne moči. Postavljanje sistema in programa za množično širjenje tehnične kulture je pomembno za vse dežele, ki so stopile na pot industrializacije, še posebej pa za najmanj razvite dežele v razvoju. Sedanje stanje kaže, da so dežele v razvoju na tem področju le skromno prizadevajo, da medsebojno sodelovanje ni razvito, pa tudi, da ni resnih prizadevanj v mednarodni skupnosti. To mora biti posebna skrb UNESCO in ILO, pa tudi predmet dogovora med neuvrščenimi deželami.

Sklepna razmišljanja

13. Namesto sklepa se bomo raje omejili na to, da bomo na kratko povzeli nekatere dejavnosti s področja znanosti in tehnologije, ki bi prispevale h krepitvi nacionalnega in kolektivnega opiranja na lastne moči, kot tudi k reorganizaciji sistema ZN za razvoj, s tem pa hkrati tudi k uresničevanju potrebnih pogojev za spremembe sedanjih odnosov v svetu in k uveljavljanju nove mednarodne ekonomske ureditve. Glede tega navajajo nekatere akcije v okviru dežel, v medsebojnem bilateralnem in regionalnem sodelovanju dežel v razvoju in v okviru sistema ZN za razvoj.

14. Razvoj in usposabljanje nacionalnih potencialov v deželah v razvoju, ki se opirajo na svoje lastne moči, je prva postavka za premagovanje zaostalosti in zagotavljanje pogojev za bolj aktivno vključevanje v med-

narodno menjavo znanja in za spreminjanje sedanjih odnosov na tem področju. Med prioritetskimi področji lahko navedemo:

a) Graditev in usposabljanje raziskovalno-razvojnih institucij, s tem da se usmerijo k stvarnim potrebam družbeno-ekonomskega in tehnološkega razvoja dežele.

b) Graditev in usposabljanje institucionalne baze znanstveno-raziskovalnega dela v okviru univerze kot podlage za temeljna raziskovanja in podpora učnemu procesu.

c) Razvoj in usposabljanje konsultantske institucionalne in kadrovske baze, kakor tudi baze za engineering, s tem da je to mogoče uresničiti tudi s pomočjo delne preusmeritve obstoječih industrijskih in tehnoloških institutov.

d) Razvoj in usposabljanje sistema upravljanja z razpoložljivimi viri, toda v skladu s stvarnimi potrebami in bistvom družbeno-ekonomskih odnosov, ki jih dežela gradi.

e) Opredelitev strategije tehnološkega razvoja in prenosa tehnologije kot baze za usmerjanje notranjih virov in mednarodnega znanstvenega in tehnološkega sodelovanja.

f) Izdelava notranje regulative in ukrepov, ki naj pospešijo znanstveno in tehnološko sodelovanje z drugimi deželami v razvoju in zavarujejo pred negativnimi vplivi v mednarodnem prenosu tehnologije.

g) Kadrovsko in metodološko usposabljanje institucij in kadrov za administracijo na področju mednarodnega znanstvenega in tehnološkega sodelovanja.

h) Razvoj institucionalne baze in programa množične tehnične kulture ljudstva.

Krepitev nacionalnih potencialov dežel v razvoju mora biti predmet medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju, kakor tudi prva naloga sistema ZN za razvoj. To bo objektivni prispevek k zmanjšanju »bega možganov« iz dežel v razvoju.

15. Obstajajo objektivne potrebe in pogoji za znatno razširitev bilateralnega in regionalnega sodelovanja med deželami v razvoju na področju znanosti in tehnologije; to sodelovanje je podlaga za kolektivno opiranje na svoje lastne moči, vendar pa ga je nujno precej obogatiti tako glede vsebine kakor glede oblike. Namesto sedanje skoraj izključne menjave znanstvenikov in strokovnjakov in štipendij je treba sodelovanje graditi na kompleksnejših in bolj dolgoročnih programih in projektih, to se pravi, na institucionalnem sodelovanju. Graditev nacionalnih potencialov je vse-kakor področje posebnega pomena tudi za razširitev medsebojnega sodelovanja. Ne da bi hoteli vse obseči, bi opozorili še na nekatera področja, ki zaslužijo, da dobijo posebno prednost v medsebojnem bilateralnem in regionalnem sodelovanju dežel v razvoju:

a) Kompleksni raziskovalni projekti s področja industrije, agro-industrijskega kompleksa, surovin, energetike in jedrske energije, transporta in telekomunikacij, zdravstva in urbanega razvoja in informacij.

b) Povezovanje nacionalnih institucij in skupni izobraževalni programi za kadre za konsultantsko dejavnost in za engineering.

c) Zamenjava izkušenj in skupni programi usposabljanja kadrov za administracijo raziskovalno-razvojnega dela.

Več dokumentov ZN in tudi neuvrščenih dežel spodbuja k ustanavljanju skupnih raziskovalnih, izobraževalnih in konsultantskih organizacij dežel v razvoju. To vprašanje je še posebej kočljivo, ker praksa kaže, da takšne »nacionalne« institucije pogosto preraščajo v specifično mednarodno birokracijo. Čeprav te možnosti ne smemo izključiti, moramo dajati prednost povezovanju institucij na regionalni in podregionalni ravni pri dolgoročnih programih.

16. Pri prizadevanjih dežel v razvoju, da bi spremenile sedanje odnose v znanosti in tehnologiji, posebno pomembna vloga pripada sistemu ZN za razvoj. Uresničenje akcijskega programa ekonomskega sodelovanja neuvrščenih dežel, sprejetega v Colombu, ja tudi v marsičem odvisno od sposobnosti in koordinirane akcije neuvrščenih dežel in drugih dežel v razvoju, da sistem ZN veliko bolj usmerijo k temu, da bi podpiral nacionalna prizadevanja, da razširijo medsebojno sodelovanje dežel v razvoju in rešijo nekatera vprašanja na globalni ravni. Med najpomembnejša vprašanja v reorientaciji sistema ZN za razvoj sodijo:

— Uresničevanje nove razsežnosti v tehničnem sodelovanju in v okviru sistema ZN za razvoj s podporo krepitev nacionalnih potencialov dežel in širjenja medsebojnega sodelovanja dežel v razvoju pri zamenjavi znanja. Prihodnja konferenca ZN o medsebojnem tehničnem sodelovanju med deželami v razvoju mora opredeliti z akcijskim programom nekatere smeri akcij.

— Sklenitev dogovora glede mednarodnega pravnega urejanja prenosa tehnologije — mednarodni kodeks vedenja v prenosu tehnologije, revizija Pariške konvencije o zaščiti pravic industrijske lastnine, kodeks vedenja večnacionalnih družb in s tem v zvezi vedenja v prenosu tehnologije itn.

— Uresničevanje svetovnega sistema informacij UNISIST, kakor tudi razširitev informacijske baze v sistemu ZN za razvoj, ki bi pripomogla h krepitvi položaja dežel v razvoju v mednarodnem prenosu znanja kot tudi pri razširjanju medsebojnega sodelovanja.

— Podpora v izdelavi regionalnih in interregionalnih raziskovalnih projektov dežel v razvoju. Tu mislimo predvsem na večje iniciative, ki pa v UNESCO že so.

Posebej pomembno je, da se prihodnja konferenca ZN o znanosti in tehnologiji za razvoj usmeri v krepitev nacionalnega in kolektivnega opiranja na svoje lastne moči, kakor tudi v reorientacijo sistema ZN za razvoj. Ne ta ne konferenca ZN o medsebojnem tehničnem sodelovanju dežel v razvoju naj se ne spopadeta z razvitimi deželami, pač pa naj na njih poiščejo platforme za prispevek k spremembam sedanjih odnosov na področju znanosti in tehnologije, platforme, ki bodo ustrezale tudi industrijskim deželam.

17. Jugoslavija je v gibanju neuvrščeni in v sistemu ZN vsekakor ena izmed najbolj aktivnih dežel pri zahtevah za spremembo sedanjih odnosov v svetu in za oblikovanje nove mednarodne ekonomske ureditve. Posebno je pomembna njena vloga na področju znanosti in tehnologije, kar je vplivalo na to, da so Jugoslaviji v Alžiru zaupali (v Colombu pa potrdili) vlogo enega izmed koordinatorjev sodelovanja neuvrščeni dežel. Vendar pa je resnični prispevek Jugoslavije odvisen od politike in ukrepov v sami deželi, ukrepov pri krepitvi svojih potencialov in učinkovitosti programiranja in usmerjanja mednarodnega znanstvenega in tehnološkega sodelovanja — še posebej z drugimi deželami v razvoju. Ne bi se radi spuščali v podrobnosti, zato bomo našli samo nekaj takšnih akcij:

— Izpopolnjevanje sistema programiranja znanstvenega in tehnološkega razvoja na samoupravnih temeljih, pri čemer mora biti vključeno, tj. komplementarno, mednarodno sodelovanje z nacionalnimi programi in projekti.

— Izdelava strategije tehnološkega razvoja in s tem v zvezi mednarodnega tehnološkega sodelovanja. ZIS je glede tega že sprejel sklep, vendar pa ga počasi uresničujejo.

— Izpopolnjevanje sistema samoupravnega dogovarjanja in sporazumevanja na področju znanosti in tehnologije.

— Krepitev konsultantske dejavnosti in engineeringa za potrebe naše dežele in za konkurenčno vključevanje v mednarodno menjavo znanja. Zdaj gre za dokončno uveljavitev koncepta konsultantske dejavnosti v samoupravnih družbeno-ekonomskih razmerah. Naš razvoj te dejavnosti vsekakor ni v tem, da bi ustanavljali nove organizacije, pač pa v tem, da krepimo to sestavino v obstoječih samostojnih raziskovalnih inštitutih in v okviru skupinskih organizacij združenega dela v gospodarstvu in v drugih družbenih dejavnostih. Prva postavka za konkurenčno sposobnost na mednarodnem trgu tehnologije in znanja je povečevanje in metodološko usposabljanje organizacij in profesionalna usmeritev kadrov.

— Intenziviranje domačih raziskovanj na področju upravljanja raziskovalno-razvojnega dela in upravljanja kompleksnih razvojnih programov in projektov. To je prva postavka za večjo racionalnost in učinkovitost v znanstvenem in tehnološkem razvoju.

— Pomembnejša reorientacija mednarodnega tehničnega in znanstvenega sodelovanja z deželami v razvoju, pa tudi z razvitimi deželami v okviru kompleksnih programov in projektov.

— Dograditev nacionalne regulative na področju prenosa tehnologije, da bi se zaščitili pred restriktivno prakso razvitih dežel in preferenciali pri sodelovanju z deželami v razvoju.

Raziskovalno delo

*(pomembno za uveljavitev nove mednarodne ekonomske ureditve)**

Razvojne razlike med posameznimi deželami so predvsem razlike v splošni ravni znanja v teh deželah, kar se navzven kaže tako v gospodarstvu in v proizvodnji, kot tudi v organizaciji družbe.

Znanstvena politika, to je politika ustvarjanja in prenašanja znanja, je le del splošne razvojne politike. Te ugotovitve, ki jo v načelu bolj ali manj splošno sprejemajo in poznajo, žal v izvrševanju politike ne uveljavljajo dovolj dosledno. Dežele v razvoju pogosto prenašajo v svojo prakso ukrepe in metode, ki so se uveljavili v razvitem svetu in so lahko uspešni le v družbenem okolju industrijske družbe. Nujno je torej, da dežele v razvoju, hkrati ko iščejo poti svojega lastnega razvoja, razvijajo tudi svoj lasten sistem programiranja raziskovalnega dela. Poti, po katerih so hodile danes razvite družbe, morejo biti le indikacije možnosti, nikakor pa ne modeli, ki bi jih bilo mogoče neposredno uveljaviti.

Pogosto so univerzitetni in samostojni ali državni raziskovalni centri, ki so jih ustanovili z željo, da bi prispevali k razvoju domačega gospodarstva in družbe, v praksi povsem izolirani od problemov okolja, kateremu bi morali koristiti. Obstaja nevarnost, da se vloga takih inštitutov zreducira na statusni simbol. Taki primeri, ki jih srečujemo skoraj v vseh deželah v razvoju, govore v prid teorijam, da znanost koristi samo razvitemu svetu in da v znanstvenih centrih dežel v razvoju razsipajo skromne intelektualne sile nerazvitega sveta z raziskovanjem problemov, ki so za te dežele nerelevantni, in podobno. Taka situacija prispeva k nezaupanju v znanost in znanstvenike, saj krepi poglede, da so raziskave, zlasti fundamentalne, za dežele v razvoju povsem nepotrebno razkošje.

Čeprav je znano, da so glavni učinki osnovnih raziskav predvsem v kadru, ki se ob tem izobražuje, so iz tega vidika raziskovalne dejavnosti malokje naredili ustrezne sklepe. Redkokje obstajajo plani o tem, kako naj bi pridobljeno znanje in kadre uporabili, še redkeje pa take plane

* Ta sestavek dopolnjuje referat dr. Slobodana Ristića »Nauka i tehnologija u uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka«. Oba sestavka naj bi bila po prvotnem dogovoru avtorjev združena v enoten referat. Ker čas ni dopuščal skupne redakcije, sta sestavka predložena ločeno.

izvršujejo. Bilo bi koristno opozoriti na potrebo, da naj se domači znanstveni kader bolj uporablja pri procesih prenosa (transfera) in izbire tehnologije, pri prenašanju in selekciji informacij, dajanju izvedenskih mnenj ter v izobraževalnem procesu, da bi se tako razvoj domače znanosti v deželah v razvoju prek svojih kadrovskih učinkov vključil v njihove razvojne načrte. Iz tega tudi izhaja, da kaže veliko pozornost posvetiti zlasti osebnim kvalitetam znanstvenika, ki mora biti predvsem sposoben, da poleg svojega ozkega strokovnega dela aktivno sodeluje pri reševanju bistvenih razvojnih vprašanj dežele.

Vprašanje stimulacije študija in specializacije v tujini je pogosto v ospredju razprav v deželah v razvoju. Poleg nespornih koristi, ki jih prinašajo stiki z razvitim okoljem, razni avtorji pogosto poudarjajo tudi senčne plati te zadeve. S tem v zvezi predvsem opozarjajo na »odliv možganov« (brain drain) ter na vnašanje neustreznih pogledov, rešitev in strokovne tematike za dežele v razvoju.

»Odliv možganov« je splošen pojav v sodobnem svetu; njegove negativne učinke občutijo najbolj dežele v razvoju. Pokazalo se je, da ga je nemogoče v celoti preprečiti, seveda če ne posežemo po drastičnih ukrepih za omejevanje potovanj, kar pa je možno le tam, kjer so se odločili za politiko vsestransko zaprte meje.

Študij motivov, zaradi katerih ostajajo strokovnjaki v tujini, je pokazal, da gre v prvi vrsti za boljše delovno okolje in boljše možnosti strokovnega napredka. Od tod izhaja, da mora biti politika štipendiranja in specializacije kar se da usklajena s politiko zagotavljanja domačih možnosti za ustrezno zaposlovanje in nadaljnji strokovni razvoj.

Strokovnjaki iz dežel v razvoju, ki se izpopolnjujejo v razvitih deželah, se pri tem srečujejo s problemi in rešitvami, ki ustrezajo razvitemu svetu in ki jih v večini primerov ni mogoče neposredno prenesti v nerazvito okolje z njegovimi specifičnimi problemi, ki jih je treba specifično reševati. Deželam v razvoju bi zato kazalo priporočiti, da skrbno prouče, kam bodo usmerjale svoje strokovnjake. Bilo bi koristno, da bi vzpostavili splošno evidenco oziroma verifikacijo institucij in centrov, ki so primerni za sprejem kandidatov iz dežel v razvoju. Vsekakor bi bilo koristno, da bi v deželah v razvoju podprli ustanovitev regionalnih centrov za raziskave in izobraževanje, v katerih bi se kandidati srečevali z dosežki sodobne znanosti, hkrati pa bi ostali v okolju, za katerega potrebe se šolajo.

Za vzpostavljanje nove ekonomske ureditve so družbene vede ključnega pomena. V nadaljevanju sestavka bomo navedli nekaj raziskav, ki bi jih kazalo s tem v zvezi sprožiti, vendar pri tem ne smemo prezreti vloge, ki jo imajo družbene vede pri razvoju posameznih dežel. Hitre družbene spremembe, ki se kažejo skoraj v vseh deželah po dekolonizaciji, zahtevajo skrbno proučevanje gospodarskega in socialnega stanja in razvoja v deželi z namenom, da bi pravočasno našli možnosti za korekcijo razvojnih načrtov in njihovo dopolnjevanje. Mnoge politične odlo-

čitve, ki so povezane z razvojno politiko, temelje na rezultatih družbenih raziskav, tako da je nujno, da si dežele v razvoju ustvarijo lastno raziskovalno bazo v družbenih vedah. Mnoge dežele v razvoju iščejo vzporedno s svojim gospodarskim razvojem svojo lastno kulturno fiziognomijo in nova spoznanja o svoji preteklosti, oblikujejo svoje jezike in žele storiti vse, kar bi okrepilo njihovo nacionalno identiteto. Pri tem se ne morejo naslanjati na raziskovalne projekte drugih dežel, saj gre za povsem specifična vprašanja, ki so lahko toliko občutljiva, da jih lahko zaupajo le lastnim strokovnjakom.

Raziskovalni programi, ki naj bi pripeljali do novih spoznanj, povezanih z novo mednarodno ekonomsko ureditvijo, so obsežno in kompleksno vprašanje. Obsegajo številna področja od tehnoloških do družbenih raziskovanj, ki naj bi v svoji interdisciplinarni povezanosti dala strokovno podlago za uresničevanje splošno sprejete ideje o novih mednarodnih odnosih.

Z željo, da bi v razpravi določili nekatera vprašanja, kje naj bi dali pobudo z mednarodno koordiniranje raziskovanja, oziroma pobudo za začetne raziskave v jugoslovanskih institucijah, navajam v nadaljevanju nekaj idej o takih raziskavah:

1. Metode mednarodne solidarnosti v pospeševanju razvoja

Nova mednarodna ekonomska ureditev naj bi končno pripeljala do novega sistema mednarodnih odnosov, v katerem bi dosegli enakomernjšo razporeditev pravic in odgovornosti za razpolaganje s prirodnimi bogastvi ter z ustvarjenimi dobrinami in zagotovili možnosti za enakomernjši družbeni in ekonomski razvoj vseh delov sodobnega sveta. Pri tem naj bi v največji možni meri sprostili intelektualne kreativne sposobnosti človeštva in zagotovili racionalno uporabo prirodnih bogastev.

Sedanje stanje v odnosih med razvitejšimi in manj razvitimi temelji v glavnem na tem, da vzdržuje razviti svet svoj monopol znanja (v tehnologiji in v organizaciji) in svoj monopol tržišča. Dežele v razvoju proti temu monopolu postavljajo svoja prirodna bogastva.

Ravnotežje se vzpostavlja skoraj izključno po zakonu ponudbe in povpraševanja, pri čemer gre za klasičen odnos svobodnega trga. V razvitih deželah so že davno spoznali, da to načelo notranjemu razvoju le v omejeni meri zagotavlja enakomernost, vendar kljub temu to načelo skoraj povsem brez popravkov diktira odnose med državami. Posamezne dežele v svoji politiki notranjega razvoja in zato, da bi zmanjševale notranje socialne razlike, uvajajo vrsto zakonskih in davčnih ukrepov, sprejemajo planiranje pri gospodarskem razvoju in urbanizaciji ter tako posredno v vse večji meri korigirajo tržne odnose, skoraj nič takega pa ne storijo v mednarodnih okvirih.

Vprašanje postopnega in smiselnega prenosa nekaterih mehanizmov, ki so splošno sprejeti v odnosih med svobodnimi, toda vzajemno odvis-

nimi enakopravnimi državljani, na odnose med svobodnimi, toda prav tako medsebojno povezanimi, enakopravnimi narodi in državami, je brez dvoma vprašanje, ki zahteva sistematično proučevanje. Jugoslovanske izkušnje v naporih za enakomernejši razvoj vseh republik in pokrajin bi lahko vsaj v nekaterih razsežnostih bile zgled, koristen za razumevanje mednarodnih odnosov, in bi zato gotovo zaslužile več znanstvene pozornosti.

2. Nova mednarodna ekonomska ureditev in spremembe v družbenih odnosih

Novi odnosi med deželami in njihovimi gospodarstvi brez dvoma zahtevajo tudi nekatere spremembe notranjih odnosov v posameznih deželah, tako da pojem novega ekonomskega sistema vsebuje tudi nekatere aspekte novih družbenih odnosov ali vsaj spodbuja h korekciji obstoječih odnosov; to naj bi se kazalo tudi v nacionalnih zakonodajah. Bilo bi koristno, da bi proučili ta aspekt vprašanja in predlagali ustrezno mednarodno komparativno študijo.

3. Diverzifikacija gospodarstva

V mnogih deželah v razvoju je gospodarstvo razvito le v posameznih panogah, navadno na področju ekstrakcije naravnih bogastev ali pri gojenju posameznih monokultur. To je posledica kolonialnih odnosov in logično odseva čas, ko je bilo gospodarstvo kolonije le sestavni del gospodarstva metropole. Takšno stanje povzroča, da so nekdanje kolonije tudi potem, ko so postale politično neodvisne, v veliki meri ekonomsko odvisne od gospodarstva manjšega števila razvitih dežel. Enostransko razvito gospodarstvo povzroča, da je dežela izredno občutljiva za položaj na svetovnem trgu, ter odpira možnosti za manipulacijo velesil in nosi v sebi latentno nevarnost notranjih socialnih napetosti. Bilo bi koristno, da bi izdelali priporočila za podporo prizadevanjem posameznih dežel v razvoju, da bi svoje gospodarstvo oprle na raznolične industrijske in kmetijsko predelovalne dejavnosti.

4. Problemi urbanizacije

V deželah v razvoju spremlja gospodarski razvoj eksplozivno naraščanje prebivalstva v velikih mestih. Migracija iz nerazvitih ruralnih predelov v razvite centre je nujna faza v razvoju, skozi katero je šel ves razviti svet in tudi Jugoslavija. Za nadaljnji harmonični razvoj je po naši izkušnji, ki se je potrdila tudi v nekaterih drugih deželah, zelo bistveno, da hkrati vzpostavimo več centrov razvoja, kjer se razvijajo moderno gospodarstvo, izobraževalne ter kulturne institucije. S takim policentričnim sistemom razvoja se je mogoče ogniti socialnim in urbanističnim

problemom velikih mest, vendar terja večja vlaganja v prometno infrastrukturo.

Vprašanje postopne urbanizacije dežele in decentralizacije gospodarstva je področje, kjer kaže vztrajati pri izdelavi mednarodnih priporočil.

5. *Ekološke raziskave*

Z novo mednarodno ekonomsko ureditvijo želimo zagotoviti racionalizacijo pri uporabi prirodnih bogastev in jo optimizirati s stališča dolgoročnih potreb človeštva. Z mednarodno ureditvijo naj bi navsezadnje preprečili neracionalnost ter grobe posege v biosfero. Pri tem gre za zelo kompleksen problem, ki precej vpliva tudi na trenutni ekonomski položaj v posameznih deželah. Problema bi se bilo zato treba čimprej studiozno lotiti ter izdelati priporočila za uvajanje novih odnosov.

6. *Standardizacija*

Na področju standardov proizvodov, ki jih prodajajo v deželah v razvoju, niso kaj dosti napravili. Bilo bi koristno, da bi ustanovili regionalne centre za standardizacijo, ki bi nadzorovali kvaliteto proizvodov, ki so predmet blagovne menjave (uvoza in izvoza). Pri tem ne gre pozabiti, da so prav standardi vse bolj običajna oblika necarinske zaščite tržišča.

7. *Ekonomske študije*

Ekonomski ukrepi, ki jih sprejemajo v posameznih državah ali skupinah držav ne glede na njihovo razvitost, imajo zelo pogosto nezaželene ali nepredvidene posledice na področju mednarodnih ekonomskih odnosov. Bilo bi koristno, da bi organizirali redno spremljanje svetovnih ekonomskih gibanj in napovedovanje posledic sklepov in ukrepov, ki jih sprejemajo ali nameravajo sprejeti posamezne države.

To nalogo bi lahko prevzela ena izmed obstoječih institucij v okviru Združenih narodov ali pa kako drugo mednarodno telo. Vsekakor bi morali zagotoviti, da bi bile pri tem dežele v razvoju enakopravno zastopane in da bi bile informacije take ustanove široko dostopne vsem deželam.

Vloga izobraževanja pri uresničevanju nove mednarodne ekonomske ureditve

(in možna politika Jugoslavije)

I

Združeni narodi so se uradno opredelili za vzpostavitev nove ekonomske ureditve v svetu. Kajti dežele v razvoju oziroma vse dežele, ki čutijo na svojih plečih neenakopravnost odnosov na svetovnem trgu in pomanjkanje sredstev za razvoj — četudi imajo dovolj ljudi, neizkoriščenih naravnih bogastev in kulturnih dobrin — vse bolj enotno nastopajo z zahtevo, da se spremeni porazdeljevanje materialnih dobrin v njihovo korist; v korist njihovih ljudstev, ki jim mnogokrat primanjkuje hrane in vsakdanjih potrebščin, pridobitev civilizacije, sredstev za zaščito zdravja, za zdravljenje in zatiranje bolezni, možnosti za osebni razvoj. Svojo celotno politiko vse bolj uravnavajo k političnemu, ekonomskemu in kulturnemu osvobajanju iz spon zunanjih pritiskov hegemonizma in neokolonializma, diktata, izsiljevanja, trgovskih špekulacij, širjenja informacij, ki dezinformirajo itn. Prizadevajo si, da bi aktivirale svoja lastna sredstva za razvoj. Vendar se zavedajo tega, da se ne morejo razvijati avtarkično, marveč se morajo povezovati s svetom, predvsem same med seboj in na podlagi skupnih interesov in enakopravnosti tudi z velikimi razvitimi državami in celo z državami, ki se še vedno trdno povezujejo v ekonomsko-politično-vojaške bloke.

Politika vsake dežele v razvoju je — ob vsej njihovi specifičnosti — prežeta s temi temeljnimi vodili; in ko se v okviru gibanja neuvrščenih in vse bolj razvejanih bilateralnih, multilateralnih in regionalnih medsebojnih odnosih ter v svetovnih organizacijah vse te politike strnjujejo, izvajajo močan in vedno močnejši pritisk na celotno svetovno skupnost, vključno z blokovskimi monoliti, da pride med državami in narodi do drugačnih odnosov, ki so dobili v mednarodni diplomaciji ime: nova mednarodna ureditev.¹

¹ Zdi se, da ne zadošča, če govorimo o novi ekonomski ureditvi tako, kot je bila prvotno, leta 1974 izoblikvana v OZN. Na to opozarja tudi resolucija generalne skupščine UNESCO 18

Nova mednarodna ureditev se ne poraja zaradi velikodušnosti, pomoči in darov tistih, ki imajo v svojih rokah pretežni del bogastva, znanosti, tehnologije, industrijskih zmogljivosti, znanja in potrošnih dobrin, marveč se poraja iz socialističnih revolucij in narodno osvobodilnih bojev našega časa. Na veliki svetovni periferiji se je od konca druge svetovne vojne do danes povzpela iz kolonialne anonimnosti cela vrsta dežel in kontinentov, v katerih se proces političnega osvobajanja steka h koncu, vse bolj pa se razplamteva tudi proces ekonomskega osamosvajanja in kulturne dekolonizacije. Svet, v katerem živijo tri četrtine svetovnega prebivalstva, ki ima obilico surovin in cenene delovne sile, si na vso moč prizadeva, da bi se otrešel vseh vezi, v katere ga je vkljenil kapitalizem z ustvarjanjem svetovnega trga ter delovanjem velikih izkoriščevalskih sistemov, ki so v svoji institucionalizirani obliki najbolj očitni v današnjih 850 večnacionalnih družbah. Nova mednarodna ureditev se bo porajala — pa najsi to kolonialisti, neokolonialisti, dežele in sile v svetu, ki kdaj pa kdaj celo pod plaščem socialističnega »internacionalizma« še vedno izražajo svoje hegemonistične in ekspanzionistične težnje, hočejo ali nočejo — v zaključevanju procesa politične, ekonomske in kulturne dekolonizacije, *ko bodo vse dežele in narodi resnično obvladovali svoja naravna in družbena bogastva, ko si bodo izborili polno pravico, da z njimi upravljajo in razpolagajo ter se na tej podlagi vključevali v svetovno menjavo materialnih in kulturnih dobrin, upoštevaje načela vzajemnega interesa in solidarnosti.*

Močni dovčerajšnji gospodarji nad veliko večino držav in narodov v metropolah kapitala, tehničnega znanja in vojaške moči se niso doslej in se ne bodo tudi poslej s posebnim navdušenjem vključevali v vzpostavljanje novega mednarodnega reda, ki tudi sicer ne more nastajati ob politiki »dajanja pomoči« in »prenosa modelov«. K novi ureditvi v bistvu ne morejo znatneje prispevati niti blokovsko zaprte sile socializma, katerih gonilna sila je močan etatistični monopol — ne pa ustvarjalna samoupravljalvska akcija in odločanje delavskih množic. K temu, da sprejmejo novo svetovno stvarnost, lahko te gospodarje in sile prisili le naraščajoča osvobodilna energija velike večine dežel, ki ne izvaja nad drugimi kakršnekoli hegemonije, pač pa podira vse tiste oblike nadvlade, ki jih čuti na svojih plečih; s tem seveda ogrožajo perspektive nekdanjih hegemonov, jim odvzemajo možnosti za bogatenje, ki so jih imeli pri izkoriščanju tujih področij, z uporabo cenene delovne sile, z neekvivalentno menjavo in z uporabo odkritih in prikritih oblik političnih diktatov.

Svetovne organizacije, sistem OZN in UNESCO *ne morejo torej same po sebi razvijati in zagotavljati delovanja novega mednarodnega reda. Kljub temu pa so te organizacije pomembna torišča, na katerih prihaja*

C/12.11, ki poudarja, »da vzpostavljanje nove mednarodne ekonomske ureditve ni odvisno le od političnih in ekonomskih, marveč tudi od družbeno-kulturnih dejavnikov, katerih vloga v razvoju neprestano narašča in ki so izredno pomembni za boj narodov proti vsem oblikam dominacije«.

do soočanja, konfrontacij, razprav in tudi sklepov, ki so vsaj moralno, če že ne drugače obvezujoči. So torej poligoni demokratizacije svetovnega javnega mnenja. Glasniki in sile, ki se borijo za suverenost vseh držav in narodov v odločanju o lastnem razvoju, za enakopravno vlogo v odločanju o problemih celotne svetovne skupnosti, so očitno vse močnejše in vplivnejše tudi v teh mednarodnih organizacijah.

Mednarodne organizacije, ki so nastajale po razpletu druge svetovne vojne, je močno hromila hladna vojna in moč kolonializma — in tudi danes jih hromi blokovsko tekmovanje ter pritiski logike in politike velikih sil. Razen tega je pretila nevarnost, ki tudi danes še ni čisto odpravljena, da so bile te organizacije podrejene lastnim uradniškim aparatom (v OZN je zaposlenih približno 40 tisoč mednarodnih uslužbencev!), ki izvajajo neko lastno politiko. Realna premoč vpliva nekdanjih in sedanjih kapitalističnih metropol se je izražala v delu in odločanju teh organizacij kot »filozofija« pomoči močnejših slabotnejšim, bogatejših revnejšim, hegemonov podrejenim, razvitih nerazvitim. Tako je, na primer, v UNESCO dolgo časa prevladovala ambicija, da bi kulture vseh narodov »vesternizirala«, da bi presajala »modele« znanosti, izobraževanja in informatike iz držav, ki so stebri kapitalistične in neokapitalistične civilizacije v tako imenovane tradicionalne družbe oziroma necivilizirane dežele. Toda kulminacija narodnoosvobodilnih bojev od šestdesetih let naprej je opravila svoje tudi, kar zadeva delo teh organizacij: *nove sile so prinesle tudi drugačne nazore, ki postopno zmagujejo, prevzemajo pobudo*, spreminjajo naravnost teh organizacij. Prav revolucionarna gibanja v svetu ter vključevanje na novo osvobojenih držav v svetovne organizacije, kjer imajo zdaj večino, so kot osvežujoč veter prinesle odločnejše zavzemanje OZN, UNESCO in drugih mednarodnih organizacij za izbojevanje novega mednarodnega ekonomskega in kulturnega reda.

Četudi so zarisane v zelo grobih obrisih, so bile te uvodne misli potrebne za to, da bi še bolj izostrili naše opredelitve tudi do »kulturnih« dejavnikov v boju za novo ureditev, do vloge kulture, znanosti, izobraževanja, informacij:

1. za jugoslovansko strategijo je najbolj pomembno to, da dajemo realne pobude za poglobljanje bilateralnega in multilateralnega sodelovanja z deželami v razvoju;

2. naša politika bi morala biti naravnana k temu, da kar najširše in najbolj neposredno uveljavljamo lastni »intelektualni« vpliv na druge dežele v razvoju, zlasti na tiste, kjer smo posebej zainteresirani in imamo za to dovolj moči in možnosti (potreben je torej selektiven prijem) ter da dosežemo kar najširše sodelovanje na tistih področjih, ki nimajo tradicionalnih vsebin in ki bi lahko prispevale k njihovemu in našemu razvoju;

3. v mednarodnih organizacijah, v našem primeru predvsem v UNESCO, bi morala biti iniciativa Jugoslavije mnogo večja; z neuvrščene-

nimi deželami in deželami v razvoju bi morali doseči večjo koordinacijo, tako da bi bilo kulturno, znanstveno, izobraževalno sodelovanje zasnovano na razvijanju lastnih sil in zmogljivosti vsake dežele in naroda, na recipročnosti vpliva in zamenjave vsebin — vsekakor pa naravnano proti vsem oblikam kulturnega in duhovnega kolonializma in ropanja kulturnih dobrin drugih;

4. boriti bi se morali za to, da bi institucije in programi nastajali in se razvijali v smeri »demetropolizacije« in »decentralizacije« v svetovnih razsežnostih, ne pa da je mednarodno sodelovanje na teh področjih prepuščeno zgolj organom, skupinam in fondom v Parizu, Londonu, Moskvi, New Yorku itn.;

5. Prizadevati bi si morali, da bi bili mednarodni fondi za ta področja kar največji; to pa pomeni, da bi morali biti tudi prispevki naše države v te fonde večji; prav tako bi morali zagotoviti, da bodo porabljeni neposredno v deželah v razvoju, ne pa da so v rokah mednarodne birokracije in ekspertokracije.

II

V ideji o prispevku UNESCO k novi mednarodni ekonomski ureditvi je izobraževanje najmanj obdelano. Toda tudi iz tistega, kar je v študiji »Svet v nastajanju«, v srednjeročnem načrtu in ustreznih resolucijah generalne skupščine UNESCO skopo zapisano, je mogoče naslutiti *relativno progresivno naravnano in tudi nove poudarke*.

Prvič, poudarjena je »nujnost evolucije izobraževalnih sistemov v deželah v razvoju«; to samo po sebi ne bi bila neka posebna novost, če ne bi bilo tudi specifikacije, za kakšno evolucijo gre in kam naj se ta evolucija usmerja. Vse dežele, razvite in nerazvite, se namreč soočajo z nujnostjo spreminjanja izobraževalnih sistemov. V študiji »Svet v nastajanju« je nakazano stanje in smer evolucije izobraževalnih sistemov v deželah v razvoju: »Največkrat so sedanji izobraževalni sistemi zgolj drage kopije sistemov, ki so jih zgradile industrijsko razvite države; ti sistemi se morajo preusmeriti zaradi kulturnih specifičnosti in pa zaradi pridobivanja znanja in tehnologije, ki sta potrebni za razvoj na področju kmetijstva in industrije.«²

Drugič, izobraževanje v deželah v razvoju naj bi prispevalo k temu, da bi začeli proizvajati z lastnimi silami in zadovoljevati potrebe ljudi po prehrani, oblačilih, stanovanjih, zdravstveni zaščiti. Poudarek je torej na *razvojni* funkciji izobraževanja kot poti iz zaostalosti in revščine.

Tretjič, enak namen ima tudi vztrajanje pri povezovanju produktivnosti dela z izobraževanjem, kar naj bi: a) prispevalo k zavesti o pomembnosti in pridobivanju sposobnosti za manuelno delo, k revalorizaciji manualnega dela kot nujnega elementa vsesplošnega kultiviranja okolja,

² »Svet v nastajanju«, izdala Jugoslovanska komisija za sodelovanje z UNESCO, Beograd 1976, str. 58.

b) prispevalo k vključevanju učencev in študentov v programe ekonomskega in socialnega razvoja dežele — in sicer kot proizvajalcev, ki bodo s svojim delom zagotavljali del sredstev, potrebnih za njihov obstoj; c) poglobljalo povezanost med intelektualnimi in manuelnimi delavci (delavci in kmeti), ker je njihova usmerjenost k enotnim ciljem odločilni dejavnik nacionalnega razvoja; to še posebej, ker je v manj razvitih deželah, da ne rečemo v vseh deželah, abstraktno, knjižno, odtujeno izobraževanje kaj malo v skladu s specifičnim duhom teh družb in zato malo prispeva k njihovemu razvoju.³

Četrtič, nujno je treba izkoreniniti nepismenost.

Petič, načrtovanje izobraževanja je treba vgraditi v sklop načrtovanja splošnega razvoja teh dežel.

Skupina, ki je proučevala največje svetovne probleme in prispevek UNESCO k njihovemu razreševanju, je neugodno ocenila njegove projekte na področju izobraževanja, »ki so največkrat brez kakršne koli modifikacije spodbujali prenos družbenih in ekonomskih modelov, ki so specifični za razvite države«. Skupina se je zavzela za »spodbujanje takih izobraževalnih dejavnosti, ki bodo omogočile razvoj kreativnosti, ne pa zgolj prenos znanja« in predlagala UNESCO, da zastavi koncepcijo izobraževanja v smislu »razvoja človeških resursov«. ⁴ Nasploh pa je kritično ocenila selektivne metode in elitistično naravo izobraževanja tako v razvitih kot v nerazvitih deželah.

Če bi presojali vlogo izobraževanja v družbenem razvoju dežel v razvoju ter v oblikovanju nove mednarodne ureditve po teh ugotovitvah, bi lahko vsaj za UNESCO rekli, da je njegova zasnova premalo domišljena in konkretizirana. Nakazani so začetki progresivnejše usmeritve; je pa v njej mnogo nedorečenega; preveč poudarja vlogo »praktičnega« izobraževanja v deželah v razvoju — v pomenu njegove »uporabnosti« v manualnih poklicih in za zagotavljanje eksistence, v zvezi z delom v industriji in kmetijstvu, kot možnost, da bi se ljudje prehranjevali. Dejansko pa bi moralo biti izobraževanje v teh deželah mnogo bolj razvejano, izoblikovano v »kompleten sistem« — tak, kot jih imajo razvite dežele, vendar brez njegovih slabih strani: elitizma, dualizma in tehnokratskih modelov.

Glede na naše dosedanje uspehe in preokupacije na področju izobraževanja bi lahko Jugoslavija v UNESCO in prek njega dala bistven prispevek k izoblikovanju mednarodnih kriterijev za razvoj izobraževanja, in — kar je še pomembnejše — k praktični operacionalizaciji teh kri-

³ Prav tam, str. 59.

⁴ Skupina čisto upravičeno kritizira »uvoz modelov«: »Doslej je izobraževanje v deželah v razvoju temeljilo predvsem na osvajanju znanja, zlasti znanstvenega in tehničnega, ki je nastajalo v čisto drugačnem prostoru in za reševanje povsem drugačnih problemov.« In zato popolnoma upravičeno priporoča: »Materialnih in intelektualnih zmogljivosti, s katerimi razpolaga UNESCO, ne bi smeli uporabiti predvsem za to, da bi podpirali konvencionalne oblike izobraževanja, marveč za pospeševanje eksperimentov, ki so usmerjeni k razvijanju kreativnosti in novatorskega duha.«

terijev v obliki projektov, planov, programov strokovne pomoči, mednarodnih naložb v nekatere akcije na področju izobraževanja v deželah v razvoju.

III

Jugoslovanska mednarodna politika na področju izobraževanja bi se morala po našem mnenju — kolikor je le možno in za nas koristno — prek bilateralnih in multilateralnih akcij, prek UNESCO in njegovih programov in akcij ter prek nevladnih mednarodnih organizacij usmerjati k tem nalogam:

1. specialistično izobraževanje različnih profilov strokovnjakov za potrebe razvoja izobraževanja, kulture, informatike v deželah v razvoju (strokovnjakov za organizacijo, ekonomiko in planiranje kulture, izobraževanja, informacij, znanosti, zdravstva in »negospodarskih« dejavnosti sploh) — in sicer pri nas doma; izbiro za takšno izobraževanje bi opravili po nekih določenih kriterijih in bilateralnih sporazumih v zainteresiranih deželah;

2. pošiljanje kar največjega števila učiteljev za visoko, srednje in osnovno šolstvo na delo v dežele v razvoju — in sicer na podlagi dogovorov o tehnični pomoči, bilateralnih sporazumov in želja posameznih dežel; z enakimi pogoji bi odhajali na delo tudi strokovnjaki za planiranje in organizacijo izobraževanja, za inovacije in izobraževalno tehnologijo;

3. razvijanje kar najbolj vsestranskega sodelovanja naših univerz z univerzami dežel v razvoju, vključno z obojestransko izmenjavo študentov, specialistov, podiplomantov, učiteljev, literature, s prirejanjem skupnih seminarjev, skupnih raziskav itn.;

4. izdajanje literature v svetovnih in drugih pomembnih jezikih o razvoju, izkušnjah in dosežkih izobraževanja v Jugoslaviji — prek UNESCO in na podlagi drugačnih sporazumov — in to v kar največji nakladi;

5. izobraževanje čim večjega števila dijakov in študentov iz dežel v razvoju pri nas — in sicer na podlagi bilateralnih dogovorov (ne pa kot se včasih dogaja, da prihajajo dijaki in študenti kot »privatniki« in plačujejo šolnino);

6. organizacija proučevanja dežel v razvoju (kot poseben študij) za naše in tuje študente;

7. vključevanje Jugoslavije v programe opismenjevanja in rehabilitacije prebivalstva dežel v razvoju;

8. mednarodna dejavnost za uveljavljanje naših pogledov na razvojne probleme demografskega razvoja, znanstveno-tehnične revolucije itn.;

9. prizadevanja, da bodo vključeni v vsebino vzgoje in izobraževanja pri nas doma tisti prijemi, ki prispevajo k boju za novo mednarodno ureditev, za poglobljanje politike aktivne neuvrščenosti in za razumevanje problemov sodobnega človeštva; torej prizadevanja, da se naši novi ro-

dovi ne bodo vzgajali v duhu evropskega provincializma, v duhu evropocentrizma, v duhu nekritičnega sprejemanja zahodnjaških nazorov oz. meščanske miselnosti;

10. vključevanje v mednarodne raziskave o vlogi izobraževanja v novi mednarodni ureditvi in v vse tiste akcije, ki tako vlogo utrjujejo, seveda s pogojem, da omogočijo tudi afirmacijo naših prijemov in našega vpliva;

11. sporazumno izoblikovanje enotne politike in tej politiki ustreznih namenskih sredstev za izvajanje naše mednarodne politike na področju kulturnega, prosvetnega in znanstvenega sodelovanja, da bi se lahko ti specialni cilji uresničevali še zlasti na področju izobraževanja.

(Podrobnejša razčlenitev navedenih nalog bi zahtevala pravo študijo. Zato naj bo naš prispevek le spodbuda za razpravo, pisec pa bo skušal v razpravi, če bo potrebno, nanizane misli obširneje pojasniti.)

Unesco, novi ekonomski red in kulturno sodelovanje

1. Politizacija in intelektualizacija Unesca

Ne glede na določen birokratski triumfalizem, ki se tu in tam kaže, sklicujoč se na število dežel, ki jih zajema Unesco, na širino in razvejano programov, ki jih razvija, in zelo veliko število manifestacij, ki se razvijajo v njegovem okviru, je realno dejstvo, da se vloga Unesca krepi v celoti mednarodnih odnosov v sodobnem svetu, da se njegova dejavnost pozitivno in stimulatивно kaže na preobrazbi zavesti o tem svetu, v katerem živimo, na odnosih, ki vladajo v njem, ter na poti premagovanja njegovih protislovij.

Ali lahko govorimo, da je ta mednarodna organizacija spremenila svojo podobo in svojo funkcijo? Gotovo je pri poskusu odgovora na to vprašanja treba upoštevati dva temeljna elementa: prvič, da z razvojem mednarodnih odnosov v šestdesetih in sedemdesetih letih slabi vpliv velikih sil in razvitih držav, da pa se hkrati krepi interes nerazvitih in malih držav, da bi po tej mednarodni organizaciji dobile lastno afirmacijo in si zagotovile svoje pravice v mednarodnih odnosih; drugič, da se hkrati s procesi navezovanja novih odnosov na globalnem svetovnem političnem področju Unesco sam transformira glede na cilje, h katerim si prizadeva, in na načine svojega dela, da preživlja daljnosežno intelektualno preobrazbo.

Gre za tako temeljite spremembe, da se kljub togi strukturi, ki se je ohranila v njegovem administrativnem delovanju v minulih treh desetletjih, praktično lahko govori o novi organizaciji. Ta organizacija stimulira, pogosto provocira, zbuja upanja, vendar tudi nezadovoljstvo. Vsem deželam pa je do tega, da v njem sodelujejo. V svetu, za katerega M' Bow ugotavlja, da »nikoli ni bil tako enoten in da njegova raznolikost nikoli ni bila tako očitna«, je Unesco bolj kakor druge mednarodne organizacije postal zbiralnik idej in izkušenj, vertikalna svetovne intelektualne solidarnosti, ki vleče breme svojega »aparata«, plačuje, tako se zdi, še vedno neizprosno obolus birokratizmu, mu uspeva ohraniti, razširiti in poglobiti

dialog o realnostih sveta, ki nastaja, integrirati v svoja izhodišča in v svoje cilje spoznanja, ki se vsiljujejo, in po njih razvijati strategijo svojega delovanja.

Tako imenovana politizacija Unesca, ki so jo v zadnjih letih kritično pričakale dežele in vplivni krogi, ki so v prvih desetletjih delovanja te organizacije pristopali k njeni vlogi in nalogam s pozicij svetovnega misijonarstva in obrambe intelektualnega univerzalizma, odraža predvsem spremembo v intelektualnem ustroju, novo zavest o razmerju ekonomskih, znanstvenih in kulturnih funkcij. Ta zunanji in, v celoti vzeto, sekundarni aspekt spremembe prikriva potemtakem odločilno spremembo v načinu mišljenja v sami intelektualni sferi. Enako bi lahko govorili o novi »intelektualizaciji« Unesca, o hkratnih slojevitih in mnogoplastnih prodorih sodobne znanstvene misli in integriranega kulturnega izkustva, o poskusih problemskih sintez in razvojnih projekcij, ki pogosto niso brez veličine, etičnosti in dostojanstva, ki zaznamujejo svetle trenutke svetovnega duha.

Nočemo reči, da ideje pomoči narodom sveta, da bi uresničevale svoj kulturni in znanstveni napredek, in akcije za ohranitev kapitalnih ustvaritev svetovne kulturne dediščine, kakor tudi skrb za spoznavanje svetovnih kultur, ki so bile od samega začetka delovanja Unesca povzdignjene na raven njegovih načel in ciljev, niso imele obeležja etičnosti in veličine. Same po sebi so predpostavljale zavest, da je svet razdeljen in neenak, da obstajajo tisti, ki jim je treba pomagati, vendar tudi tisti, ki so predvsem sposobni in dolžni pomagati. Toda ali se ni s subtilno, vendar nič manj delotvorno dialektiko spremenilo razmerje med tistimi, za katere so mislili, da pomoč potrebujejo, in tistimi, ki pomoč dajejo? Ali ni globlje spoznavanje neevropskih in evropocentričnih regij sveta, malih in nerazvitih dežel, njihove zgodovine in njihove kulture, podkrepljeno z argumenti njihove politične osamosvojitve in aktivnejšo navzočnostjo v svetovni skupnosti, potrdilo dejstva, da pomoč potrebujejo tudi tisti, ki imajo na voljo materialna bogastva, znanstveni kapital in razvite tehnologije, ki so dediči in nosilci moderne civilizacije? Resda drugačne vrste pomoči: pomoč, ki prosvetljuje prosvetitelja, civilizira civilizatorja, ki odkriva resničnost človeških stanj, potreb, kulturnih modelov, izkustev in vrednot. A najsi je takšna pomoč nujna, da bi delovanje razvitega sveta do onega drugega dela bila bolj smiselna, pa je prav tako pomembno, da ga sama spodbudi k preverjanju njegovih načel, oblik lastnega razvoja in vrednostnih norm.

Zasluga Unesca je, da je to zavest obvladal in da jo tudi sam širi. Obvladal jo je tudi s pomočjo modernih znanosti, kulturne antropologije, sociologije, ekologije, epistemologije, ki so se vsaka posamič in vse skupaj pokazale, da so zmožne osvetliti hkratne tendence k integraciji in diverzifikaciji sodobnega sveta, dialektične sklope posameznosti in celote, endogenih in eksogenih faktorjev, mikrosocialnih in globalnih planov.

Vse to se je seveda dogajalo tudi pred naftno krizo in pred idejo o novem ekonomskem redu, ki ga je lansirala generalna skupščina Združenih narodov, a tudi neodvisno od tega. Toda Unesco je, pozvan in zavezan, da to idejo preudari, odkril v njej ogrodje lastnih usmeritev in tendenc, a tudi spodbudo, da jih obdela, prilagodi in definira. Dokumenti, ki so prišli iz te akcije: »Svet v nastajanju«, »Plan srednjeročnega razvoja« in še nekaj drugih, pričajo, da je ideja o novem ekonomskem redu bila sprejeta in tudi definirana kot ideja o novem družbenem redu. Morda problem sploh ni v parolah, v ozkih definicijah, marveč v vsebinah, pomenih, predvsem pa v silah, ki so sposobne vsiliti in sprejeti nove odnose. Toda zastran parol in definicij je Unescova razširitev logična in umestna: prav izkušnje, s katerimi razpolaga organizacija, katere domena so znanost in tehnologija, kultura, izobraževanje in informacija, obvladujejo namreč spoznanja o globini in mnogoternosti delitev, na katere se sklicuje deklaracija o novem ekonomskem redu in zbira intelektualne sile, ki so zmožne razmisliti o njih, razvijati ideje in izdelati intelektualne instrumente za njih uporabo v stvarnosti. Tako je na primer v poročilu konzultativne skupine za obravnavanje velikih svetovnih problemov, na katere osnovi je nastalo nekaj najpomembnejših Unescovih dokumentov najnovejšega časa, rečeno, da je »znanost proizvod zgodovine in družbe in da dolguje družbenemu okolju prav toliko kolikor tudi delom znanstvenikov«, in kadar se zagovarja »konceptija znanosti, zasnovane na interakciji znanosti in družbe«, tedaj to ni golo upiranje tujemu scientizmu ali kakšna drugačna abstraktna zamisel, marveč je poskus pojasniti protislovne pojave v stvarnosti različnih dežel sveta. Tedaj je to prav takó stališče, ki je v soglasju z ustreznim pojmovanjem izobraževanja, modeliranega z aspiracijami in potrebami družbe, ali z razumevanjem kulture in kulturnega razvoja. Drugače povedano, to postane stališče, ki naprej katalizira načine mišljenja, to pa spet ne more ostati brez vplivov na operativno delovanje in krepitev sil, ki spreminjajo odnose.

Pomembno je opaziti, da razmišljanje o celoti sodobnega svetovnega položaja in o mrežah problemov, ki se v njem srečujejo in sekajo, odkriva mikrosocialne svetove in njihove rede. Brez te razsežnosti, v kateri je mera stvari neposredno in eksistencialno izkustvo ljudi, ne bi mogli do kraja dojeti Unescove tendence, da globalizem ideje o novem ekonomskem redu korigira, oziroma obogati z eksplicitnimi družbenimi cilji.

To je prav tako v skladu z idejo o integriranem razvoju, to je o razvoju, ki ga je razumeti kot organski proces, v katerega območju so faktorji in komponente ekonomske, znanstvene, tehnološke ali kulturne narave v nepretrgani interakciji in medsebojnem prežemanju. Čeprav je sam problem razvoja že dokaj dolgo v središču pozornosti, pa je dobil dramatično aktualnost v kontekstu spodbijanja tez znanstveno-tehnološke revolucije, obravnavanja »krize rasti« in kriz vrednosti visoko industrializiranega sveta in praktično v okviru programa »Drugega desetletja razvoja« v Združenih narodih.

2. Nova kulturna zavest in kulturna politika

To so splošna obeležja, v okviru katerih bomo poiskali mesto in specifičnost kulture in kulturnega razvoja. O Unescu se je pred dvajsetimi leti govorilo, da je »kulturalistična« organizacija, vtem ko je danes močno poudarjanje znanstveno-tehnološke, informacijske ali edukativne problematike na videz pripeljalo področje kulture v ozadje. Ta evolucija terja določena pojasnila. Če je bila ta organizacija nekoč v resnici »kulturalistično« obarvana in je filozofsko inklinirala h »kulturnim krogom« in spenglerjanstvu, pa nikakor ne bi mogli reči, da je aspekt kulture v njej danes zanemarjen. Ta aspekt je spremenjen, manj blišča ima, kakor ga je imel nekoč, morda je sorazmerno nekoliko reduciran v organizacijskih oblikah in omejen z načini praktičnega delovanja, vendar je ostal v temeljni funkciji socialno-simbolične sinteze nespremenjen. Prav v tej sferi so razviti nekateri temeljni pojmi, brez katerih se ne bi dala pojasniti obeležja pojavov in teženj na drugih področjih, na primer pojem identitete ali enotnosti v različnosti; tu se pojasnjujejo cilji in boljše kakor drugod opazajo učinki in rezultati, tako da je kulturni aspekt v Unescovi problematiki danes manj viden, vendar nič manj integralno pomemben. Dasi se o kulturi govori kot o trajni vrednoti in kvaliteti življenja in o kulturnem razvoju kot o višji stopnji razvoja, se te besede po malem umikajo pred operativnimi definicijami vrednot, vrednot za ljudi v njihovi družbenozgodovinski konkretnosti, kulturni razvoj pa se razume in zahteva kot bistvena razsežnost integralnega razvoja.

Prvi glasniki tega spremenjenega dojemanja so se pojavili že z »dialogom kultur« in s preobrazbami avantgardne evropske umetnosti v začetku XX. stoletja, ki je odkrivala različnost oblike in vznemirljivo izraznost arhaičnih kultur, tako imenovane črnske umetnosti ali drugih umetnosti izven evropskega kulturnega kroga, vendar ne tako, da bi skušale dojeti stvarno funkcijo teh predmetov, znamenj ali drugih tvorb, ki, kakor se je pokazalo na koncu, pogosto sploh niso imele kulturne funkcije v tistem smislu, kakor so bile te kategorije razvite v evropskem krogu in v izkušnjah modernega človeka renesančne civilizacije. Velikansko zaslugo za spremenjeno dojemanje kulture in za njeno raztapljanje v mrežo sinhronih pojavov, ker so prerastle v množino, v kulture, si je pridobila kulturna antropologija, ki je oblike razlagala s funkcijami ter inventirala in pojasnjevala notranje zakonitosti celot, ki jih je opazovala in preučevala. Razbila je hierarhijo civilizacijskih krogov, in če se ni spuščala v vprašanje vrhunskih dosežkov človeške invencije, v ustvarjalne drame izmikavanja minljivosti in smrti, pa je odprla vidike kulturnih mikrokozmov in organskih sistemov njihovih vrednot, delala je za obrambo dostojanstva »malih« kultur, »malih« vrednot, ki so kot način življenja konkretnih ljudi in človeških skupin odkrivala vrline avtentičnosti, enotnosti in sodelovanja vseh, ki jih je skupnost zajemala.

Ali je to dovolj, da pojasnimo evolucijo idej od dialoga kultur do enakopravnosti kultur, od skrbi za kulturno dediščino in kulturno ustvarjalnost, razumljeno predvsem kot umetniško ustvarjalnost, do zanimanja za zapletene, mnogoplastno razslojene oblike kultur in kulturnega življenja, od generične namenjenosti kulture ljudem do zastopanja pravic do kulture in pravic specifičnih človeških skupin do tolmačenja lastne kulture in lastnih kulturnih potreb? Gotovo ne. Vendar vsaj naznačuje tisti kopernikarski zaokret v mišljenju, ki vrača kulturo ljudem, narodom in njihovim odnosom. Kajti tudi v praksi se je pokazalo, da so edino oni sposobni kulturo varovati in spreminjati, da ni modrosti ali moči, materialne, tehnološke ali katerekoli druge, ki bi mimo neke spektakularne akcije premeščanja kakšnega svetišča, akcije, ki je sicer hvalevredna, mogla ohraniti neizmerno bogastvo kultur sveta, razložiti v njih zbrane izkušnje in jih prenesti za prihodnost.

V zadnjih desetih letih so bile v središču Unescove pozornosti politike kulture. Po okrogli mizi, ki je bila posvečena kulturni politiki in je bila v Monacu leta 1967, po posvetovanju o pravici do kulture, ki je bila v Parizu naslednjega leta, in po priporočilih XV. zasedanja Generalne konference, je ministrska konferenca o kulturni politiki v Benetkah leta 1970 določila osnove programa, ki se razvija v kontinuiteti do današnjih dni; po regionalnih konferencah o kulturni politiki in kulturnem razvoju v Helsinkih leta 1972, v Yogyakarti leta 1973, v Akri leta 1975 in v Bogoti v začetku leta 1978, po več drugih tematskih posvetovanjih, ki terjajo odgovore na odprta vprašanja, obdelujejo intelektualne instrumente za praktično delovanje ali načelna stališča deklaracij in priporočil, gre ta program čedalje bliže k viziji celote, ki jo določajo družbeni procesi in odnosi, realna stanja, ki se prebijajo na površje, in to kljub vsem poskusom, da bi jih prikriili pod ideološkimi konstrukcijami, pod birokratskim friziranjem in otipljivo strategijo svetovnih sil.

V Monacu so še previdno in na splošno govorili o potrebi, da je s pojmom kulturne politike treba razumeti »celotnost družbenih ukrepov in postopkov, intervencij ali odstopov od intervencij, ki jim je namen zadovoljiti določene družbene potrebe z optimalno uporabo vseh materialnih in človeških virov, ki jih dana družba ima v določenem trenutku na razpolago«, ter o potrebi, da se določijo »kriteriji kulturnega razvoja, da se kultura poveže z osvobajanjem individualnih sposobnosti osebnosti kakor tudi z ekonomskim in družbenim razvojem«. Deset let pozneje pa postavlja dokument o srednjeročnem planu Unesca za obdobje od leta 1977 do 1982, ki predstavlja v celoti impresivno sintezo izhodišč Unescove dejavnosti danes, kulturno politiko v neposredno funkcijo promoviranja kulturne identitete v njenem pomenu samopotrjujoče in osvobajajoče zavesti, ki združuje v sebi tudi zavest o ciljih, možnostih in načinih razvoja. Zavest, ki razkriva mehanizme odtujenosti in odtujevanja, naj že prihajajo od zunaj po sili odnosov neenakopravnosti, kolonializma starega ali novega tipa, ali pa, nasprotno, rastejo kot nečloveška pačenja

družbenega stanja in družbenega sistema tako na nizki kakor tudi na visoki razvojni ravni. In naposled zavest, ki je projekтивna, ki se ne izčrpava v iracionalnem simbolizmu in arbitrarnem istovetenju, v iskanju korenin in alibijev, v tradicijah enih in visokih tehnologij drugih, marveč predpostavlja, da se vsakdo poveže z lastnimi vrednotami in problemi, da jih odkrije in spozna, da jih ponudi drugim, da bi potrebe in upanja, vrednote in nesreče vseh skupaj sestavljale novi, staromodno imenovan, vendar neredko omenjen, moralni red sveta.

Kulturni pluralizem je ime za takšno politiko. Ko je Unesco razvijal njeno zamisel, pri tem včasih čezmerno balansiral v kompromisnih terminologijah, je prišel tudi do položaja kulturnih pravic ljudskih množic, nacionalnih in etničnih manjšin, manjšinskih in obrobni socialnih skupin do problema monopola in škodljivih vzrokov »industrije kulture«, do problema delavcev-migrantov, žensk in mladine, prišel je, skratka, v globini socialnih struktur do vprašanj, pred katerimi je moral zavzeti angažirana stališča.

V teh desetih letih je bil dosežen velikanski napredek tudi pri obvladovanju praktičnih instrumentov kulturne politike. Mednarodna zborovanja, predvsem omenjene velike regionalne konference, so ne le razširile informacijo o stanju in praksi kulturne politike pri veliki večini držav sveta, poudarjajoč razvoj nacionalnih infrastruktur na tem področju, marveč so strokovnjaki mednarodne organizacije z načrtnim delom izdelali metode raziskovanja, analize in programiranja, ki lahko v mnogočem olajšajo orientacijo znotraj posameznih dežel. Rezultate takšnih del evidentirajo, izkušnje izmenjavajo, o njih tematsko debatirajo in jih širijo, tako da je to vrsto Unescove dejavnosti na področju kulture brez dvoma mogoče oceniti kot koristno in dragoceno.

Razen obsežnih propagadno-popularizatorskih akcij, kakršno je bilo »leto knjige«, se Unescova dejavnost pozitivno razvija tudi preko številnih tako imenovanih nevladnih organizacij s področja kulture. Ta strokovna združenja — knjižničarjev, muzealcev, arhivistov, strokovnjakov za varstvo spomenikov in drugih — prevzemajo čedalje bolj tradicionalne Unescove aktivnosti na področju kulture, vendar kakor da njihove sposobnosti, da bi se odprli k nerazvitim deželam, da bi uvajali specifične probleme, s katerimi se te dežele srečajo, ni vedno enako opaziti.

3. Kulturno sodelovanje kot politika kulturne izmenjave

Zdaj bi že lahko zastavili vprašanje kulturnega sodelovanja z Unescem in po Unescu. Drugače povedano, kako uporabljajo to mednarodno organizacijo dežele članice. Seveda tvegamo oceno na podlagi nepopolnih, a morda tudi nezadostnih osebnih izkušenj in opažanj. Predvsem bije v oči anahronizem določene pravno-normativne manire, ki v jeziku deklaracij, priporočil, konvencij in paragrafov duši vsebine, ki jih le-te zajemajo, zastira bogastvo intelektualnih naporov, ki so bili vloženi v njihovo

izdelavo, včasih pa jih prepušča tudi nevarnostim, da zaradi raznih težav formalnopravne uporabe ne dosežejo cilja, ki bi ga po svojem osnovnem namenu in vsebini mogle doseči. Vrh tega zapravlja sila veliko energije ob vprašanih procedure in usklajevanja, ki pripeljejo do soglasja, vendar oddaljujejo od smisla in ciljev Unescovih dejavnosti. Zastran tega ne more biti pravilna pot k novemu ekonomskemu in družbenemu redu pot k čedalje hitrejšemu produciranju deklaracij, marveč edinole pot k čedalje doslednejšemu spreminjanju obstoječih odnosov. Prva oblika mednarodnega kulturnega sodelovanja v zvezi z Unescom bi torej morala biti pobijanje birokratske miselnosti meddržavne organizacije, ki jih ni tuja sposobnost prilagajanja vsakemu in tudi vsakemu novemu redu. Odločilno vlogo pri tem lahko odigrajo ravno neuvrščene dežele in dežele v razvoju, in to ne s pomočjo »glasovalnega stroja«, marveč z neposrednim sodelovanjem pri izdelovanju skupnih ciljev, z dogovarjanjem, kako koncipirati in izvajati program, kako spremljati in ocenjevati njihove rezultate.

O značaju pomoči, ki jo daje Unesco, o enem pomenu tega pojma smo že nekaj povedali. Drugi, vsekakor pomemben aspekt so poudarili tudi avtorji dokumenta »svet v nastajanju«. Vprašali so se o »metodah pomoči«, ki se uporabljajo v sistemu Združenih narodov, in prišli do sklepa, da jih je treba revidirati. Ugotovili so, da metode, ki so bile razvite v šestdesetih letih, v času prvega desetletja razvoja, »omogočajo, da se znanje prenese iz ene dežele v drugo, namesto da bi se spodbujale lastne možnosti dežel, ki uživajo to pomoč«. Prav takšno novo pojmovanje pomoči sugerira, nalaga in v čedalje večji meri omogoča evolucija Unesca, na katero smo opozorili. Kapital, ki ga ima ta organizacija in ki ga lahko učinkovito dá na razpolago posameznim deželam, zlasti deželam v razvoju, je predvsem kapital znanja in izkušenj. Širjenje tega kapitala ni omejeno, kakor so omejena finančna sredstva, ki so na voljo. Z dodatno investicijo novega koncepta, z dobro voljo in dogovori ga je mogoče večkratno povečati in razširiti. Ostaja pa odprto vprašanje, kako uporabiti takšen kapital, znanje in kako ga znati uporabljati. To vprašanje zadeva tako tiste, ki delajo v organih same organizacije, in ki jih neprenehoma skuša nevarnost supernacionalne birokratizacije, kakor tudi ljudi, ki so odgovorni za nacionalno politiko, za izkazovanje lastnih potreb in izkušenj lastne prakse, za interese in prioritete, od katerih izhajajo v svojem mednarodnem sodelovanju, in za organizacijske sposobnosti sprejemanja ustrezne pomoči ali sodelovanja.

Mednarodno kulturno sodelovanje z Unescom bi moralo vse bolj preraščati v sodelovanje po Unescu. Na ta način bi to sodelovanje spopolnjevalo druge, čedalje bolj razvite oblike neposrednega sodelovanja ljudstev in držav svetovne skupnosti. Spodbujalo bi spremembe v sami organizaciji in krepilo raznovrstnost načinov njenega delovanja. Vendar ne samo raznovrstnost, temveč tudi delotvornost. Nujno bi peljalo k temu, da bi preraščali stopnjo zgolj sodelovanja, manifestativnosti in reprezentativnosti. Lahko bi celo rekli, da je trenutno kvaliteta sodelovanja posameznih

dežel in njihovo zaostajanje pri obvladovanju zavesti o že doseženih možnostih in odnosih v sami organizaciji ovira, da bi se hitreje in radikalneje prilagaja ciljem, ki so bili deklarativno sprejeti in obdelani v programih.

Tako pojmovano mednarodno kulturno sodelovanje bi se pojavljalo v bistvu kot politika mednarodne in medkulturne izmenjave. Kulturna izmenjava je po znanstveni definiciji teorije kultur proces aktivnih kulturnih stikov, medsebojnih vplivov in prepletanja. Dinamičen proces v družbeni, mednarodni in civilizacijski stvarnosti, deloma zavesten, deloma podzavesten, je vsekakor določen kot posledica determinantnih odnosov, povezave delovanja notranjih in zunanjih sil. Ta proces je le v idealnih pogojih, ki si jih je komaj mogoče zamisliti, dvosmeren in uravnotežen — kot dajanje in sprejemanje, ali predvidljiv v svojih pozitivnih in negativnih posledicah v celoti. V realnem svetu povzroča spremembe, neredko dramatične, povzroča razvojne sinteze, vendar včasih tudi katastrofalna pustošenja in odtujitve, za katere je kolonializem najboljši, čeprav tudi ne edini primer.

Krepitve kulturne identitete, ki so jo dežele v razvoju enotno poudarile kot enega izmed pglavitnih ciljev svoje kulturne politike, odpira dileme odnosa do kulturnih vplivov, ki izhajajo iz njihovega neenakopravnega položaja do nekdanjih kolonizatorjev, do razvitih in močnih držav. Med nemogočim izolacionizmom in nevzdržno podrejenostjo kulturnim vplivom in vrednotam, ki simbolizirajo odvisnost in tujo dominacijo, je kulturno sodelovanje na podlagi enakopravnosti, upoštevanja in dogovorjene medsebojne pomoči edini izhod iz podrejenosti, podložnosti in pasivnega sprejemanja. Kulturno sodelovanje kot politika kulturne izmenjave vnaša elemente zavestne opredelitve in izbire partnerjev za izmenjavo, elemente delne kontrole in usmerjanja, ki brzdajo pritiske enostranskih vplivov; tem so dežele v razvoju izpostavljene ne po svoji volji, marveč po svojem položaju.

Kulturno sodelovanje nerazvitih dežel v tem smislu še zdaleč ni doseglo stopnje, ki bi si jo mogli želeli. Kljub prizadevanjem neuvrčenih dežel ali ohrabrujočega napredka, do katerega so pripeljale pobude na afriški celini, je kulturno sodelovanje še vedno na stopnji začetnega spoznavanja, še daleč od tega, da bi spreminjalo močne tokove vpliva. Kljub številnim in resnim sklepom političnih zborov ta oblika sodelovanja med neuvrčenimi deželami, malimi deželami in deželami v razvoju občutno zaostaja za političnim sodelovanjem.

Izdelava in uradno razglašanje razvojnih rešitev se kaže torej kot najpomembnejši prispevek Unesca pri ustvarjanju novega ekonomskega in družbenega reda v svetu. Toda ta absolutna prioriteta ne izključuje potrebe, da ta velika mednarodna organizacija ne bi še naprej posvečala pozornosti akcijam svetovne solidarnosti, dostojanstveni popularizaciji znanstvene misli in ustvarjalne invencije v službi človeka in človečnosti. To bodo prazniki njenega zapletenega, a včasih tudi težavnega dela.

4. Možnosti Jugoslavije

Kakšno vlogo lahko v tem pogledu odigra naša država? Glede na originalnost njenega družbenega sistema, na vlogo, ki si jo je izborila s političnim neuvrščanjem, ima Jugoslavija izredno ugodne možnosti za kulturno sodelovanje prek Unesca in sicer v duhu njegovih najboljših in najbolj naprednih usmeritev. To ni diplomatska fraza, to je resnica, v katero smo se mnogi prepričali. Po našem mnenju bi kazalo:

— izoblikovati tako koncepcijo našega kulturnega sodelovanja prek te organizacije, ki bi zajemala vse že prej omenjene elemente spreminjanja ter v tem okviru redefinirati interese in možnosti naše države. Kajti kolikor je evoluirala mednarodna organizacija, je evoluirala tudi socialistična samoupravna družba v jugoslovanski skupnosti, spreminjal se je tudi naš notranji razvoj, ki se je otresal mnogoterih mednarodnih vplivov pa tudi lastnih bremen iz preteklosti in protislovij, v katera je zahajal; gre za razvoj, v katerem je Jugoslavija nesporno preseгла fazo kvantitativnega širjenja mednarodnih stikov in zvez, tako da stoji danes pred problemom selekcije in prilagajanja mednarodnega sodelovanja koncepcijam, interesom in silam lastnega razvoja.

Jugoslavija bi morala podpreti prizadevanja Unesco, da izoblikuje in uveljavi politiko kulturnega pluralizma, prebujanja in sproščanja identitete narodov, brezpravnih družbenih slojev in skupin, zagovarjati take oblike pomoči, ki v materialnem in intelektualnem pogledu utrjujejo osamosvajanje notranjega razvoja posamičnih dežel in socialnih okolij, spodbujati kulturno izmenjavo med deželami, ki so izpostavljene enostranskim vplivom metropol in sil. In če naj bi tak položaj na mednarodnem področju dobil tudi svoj polni in pravi smisel, mora biti prirejen za naše lastne razmere. Mora iz teh razmer izhajati in se ne samo principialno, marveč tudi praktično oplajati iz naših izkustev.

Mi smo tudi dežela v razvoju, vendar smo v mnogočem že presegli kritično mejo in si ustvarili možnosti, da se hitreje, močneje in pogumneje opiramo na lastne sile, da si zastavljamo tako vrsto kulturne izmenjave, ki bo našim močem, izkustvom in razvojnim rešitvam komplementarna. Toda v naši politiki kulturnega sodelovanja z drugimi deželami še vedno prevladuje zavest majhne in svetovno še premalo poznane dežele, ki si na vso moč prizadeva, da se potrdi, da se o njej in njeni kulturi kar največ in kar največkrat sliši; zato nam pride prav vsaka priložnost, če pa jo zamudimo, mnogokrat brez pravega vzroka zvonimo k preplahu. V takem ravnanju ima vidno vlogo tudi staromodna logika države.

Táko zavest o kulturnem sodelovanju je treba spremeniti. Še toliko bolj, v kolikor se v svojem praktičnem učinkovanju podreja navadam, ne prinaša novih organizacijskih rešitev, tako da v končni konsekvenci ne pride do izraza niti omenjena »državna logika«; neizkoriščene ostanejo nove možnosti sodelovanja, ki jih lahko že bežen vpogled ugotovi na področju filma, radio-televizije, informatike in dokumentacije, edukativne

tehnologije, arhivistike, muzeologije, etnografije, urbanizma in arhitekture, proizvodnje knjig in plošč — in še na mnogih drugih področjih. Naše univerze vzgajajo nekatere kadre, s katerimi ne vemo kaj bi napravili, naše kulturne in izobraževalne ustanove, zaprte in birokratizirane, kot da bi čakale, da jim bo dala država ideje in vse drugo, da bi morebiti razmislile, s čem in kako bi se vključile v nove oblike kulturne izmenjave z drugimi državami, predvsem z najmlajšimi in nam odprtimi deželami. O tem, da je možno najti tudi domišljene rešitve za uveljavljanje našega interesa in kulturnega vpliva, da je možno na primer služiti vojaški rok tako, da poučuješ francoski jezik v Zagrebu, v Tunisu ali v katerem drugem mestu v svetu, to nam še ni prišlo na pamet, niti o tem sistematično ne razmišljamo. Izjeme, med katerimi bi kazalo posebej opozoriti na center SUVAG prof. Guberine iz Zagreba, so resnično zelo redke.

Problem našega odnosa do mednarodnih organizacij kot je Unesco je skratka v tem, da je treba sprejemanje in dajanje uskladiti in integrirati. Te organizacije so doslej delovale v naši državi kot veje svojih mednarodnih central in so se zato tudi ravnale po politiki in programskih okvirih, ki so jih določali v osrednjih organih. Zgolj sodelovanje posameznih strokovnjakov iz naše države, ki so nastopali v oblikovanju teh splošnih politik največkrat v svojem imenu, nas ne more več zadovoljiti, četudi poteka na visoki strokovni in profesionalni ravni. Prav tako pa skrb za izvajanje in uveljavljanje mednarodnih dokumentov, priporočil in konvencij ne more ostati zgolj v pristojnosti državnih teles. Do pravega sodelovanja in ustreznega prispevka naše države lahko pride le v zraščanju politike in prakse našega notranjega kulturnega razvoja z vsemi oblikami mednarodnega kulturnega sodelovanja, v katerem je Unesco veliko in pomembno, toda ne edino področje.

Komuniciranje in nova mednarodna ekonomska ureditev

Poleg splošnega političnega in gospodarskega sodelovanja je program dejavnosti neuvrščenih najbolj oprijemljiv in izdelan na področju informacij. To moramo pripisati jasnemu, doslednemu stališču neuvrščenih, njihovi akciji za spreminjanje obstoječih odnosov in za uresničevanje nove enakopravnejše mednarodne ureditve, kakor tudi spoznavanju pomena komuniciranja v nacionalnem osamosvajanju in razvoju, v dekolonizaciji in v obrambi pred tujimi vplivi, v zagotavljanju enakopravnega sodelovanja v mednarodnih odnosih. V. konferenca neuvrščenih dežel na vrhu v Colombu je izrecno opredelila pomen komuniciranja v boju za novo mednarodno ureditev, ko je sprejela sklep, da je *nova mednarodna ureditev na področju informacij prav tako pomembna kot nova mednarodna gospodarska ureditev*.¹

Takšno spoznanje opredeljujejo izredni napredek komuniciranja, znanstveno-tehnološki dosežki na tem področju, kjer komunikacije ne doživljajo zgolj tehnološke revolucije in neslutenelega razvoja, temveč so v vlogi krvnega obtoka, ki oskrbuje druge sisteme, stimulator, katalizator in tudi realizator razvoja na številnih drugih, če že ne na vseh družbenih področjih.

Dinamičen, neverjetno hiter razvoj tehnologije in strukture komunikacij povzroča fasciniranost in zbuja mnoga pričakovanja, na drugi strani pa povzroča tudi zaskrbljenost zaradi možnih nepredvidljivih, nezaželenih posledic, ki jih lahko prinesejo tehnološke spremembe z verižno reakcijo ne zgolj v tehnološki strukturi, temveč tudi na gospodarskem in družbenem področju, še posebej v občutljivem tkivu posameznih kultur, zlasti če bi jih uvajali, ne da bi jih pri tem zadostno nadzorovali glede intenzivnosti in obsega.

»To je nedvomno velika priložnost našega sveta in ljudi našega časa,« pravi dr. Vojislav Mićović in nadaljuje, »... ali bomo izkoristili to veliko zgodovinsko priložnost, ali bo človeštvo prevladalo nad to silo in jo spre-

¹ Iz deklaracije konference šefov držav in vlad neuvrščenih dežel, Colombo 1976.

menilo v svojo moč, v dejavnik človeškega napredka, uspeha in blaginje, ali pa bodo te sile začele delovati kot nezajezljiva stihija, kot dejavnik, ki ločuje in vodi v spopade ljudi in narode, pogloblja med njimi prepade, postavlja njihove vrednote in interese druge proti drugim.«²

Takšna dilema je že več let zapored navzoča v mednarodnih organizacijah, ki se ukvarjajo s problemi komuniciranja, zlasti v ZN in v UNESCO, na raznih mednarodnih konferencah, zlasti na konferencah neuvršenih dežel, predvsem pa v vsakdanji resničnosti mednarodnih odnosov na področju komuniciranja.

Nevralgični voz

Protislovja, neenakomernosti in neenakosti v sodobnem svetu so postali nevzdržen anahronizem modernega razvoja v drugi polovici dvajsetega stoletja. To se ne kaže zgolj v gospodarskem neravnovesju med razvitimi deželami in tistimi v razvoju, temveč tudi v velikanskih razlikah glede na dosežene ravni izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacij. Področje informacij pri tem niti ni nujno najbolj pomembno ali prioritarno, vendar se protislovja in neravnovesja zrcalijo tod občutljiveje, izraziteje, pa tudi bolj boleče kot na številnih drugih področjih. Področje komunikacij poleg gospodarskih in političnih odnosov postaja tisti nevralgični voz, kjer se ostreje in tenkočutneje reagira na obstoječi prepad in neenakopravnost; zato spoznanje o dejanski krivici vodi h konkretnim akcijam za spremembo obstoječih odnosov in struktur in za uresničevanje nove ureditve.

Odvisnost mnogih dežel v razvoju in neuvršenih dežel od razvitih na področju komuniciranja — v nasprotju z drugimi področji — postaja čedalje večja in pomembnejša. Številne dežele, ki so si že izborile politično neodvisnost in so tudi dokaj gospodarsko osamosvojene, so še vedno malone v celoti odvisne od velikih transnacionalnih monopolov, ki distribuirajo informacije. Položaj v svetu na področju informacij najbolje ponazarja podatek, da štiri petine vsega kroženja informacij v svetu drži v rokah pet največjih svetovnih agencij (AP, UPI, Reuter, AFP in TASS).

Po podatkih finskih raziskovalcev Kaarla Nordenstrenga in Tapia Varisa dežele v razvoju, razen nekaterih redkih izjem, prek lastne televizijske mreže oddajajo več ko polovico tujega programa, nekatere celo prek 90 %, medtem ko industrijsko razvite dežele same proizvajajo največji delež svojega televizijskega programa (ZDA skoraj 100 %).

Poglavitni problem za mnoge dežele v razvoju pa ni samo v tem, da z uvozom in s predvajanjem tujega programa na radiu ali televiziji vnašajo tudi tuja politična pojmovanja, tuje vrednote, tuji kulturni vpliv in drugačno ideologijo. V resnici je tako, da se v marsikateri deželi v razvoju

² Dr. Vojislav Mićović: Aktivnost nesvrstanih zemalja i doprinos Jugoslavije u borbi za dekolonizaciju informacija, *Zbornik Trećeg programa radio Zagreba*, Zagreb, št. 1, zima 1977.

posamična občila *neposredno podrejajo vplivu nadnacionalnih družb*, da so v rokah tujega kapitala in upravljalca in je zato tudi njihova politika večkrat v nasprotju s politiko in interesi dežele. Boj za novo mednarodno ureditev se zatorej ne omejuje samo na napore za uresničevanje novih odnosov med Severom in Jugom, temveč *terja spremembo vladajoče strukture v komuniciranju tudi v samih deželah v razvoju*, zlasti tam, kjer se je prek zasebnega kapitala, za pročeljem komercializacije in v preobliki svobodnega kroženja informacij pritihtopil neposreden tuji interes, vpliv nadnacionalnih družb.

Podoben je problem tudi s tehnologijo in s splošno infrastrukturo komunikacij. Glavni razvoj temeljne tehnologije na področju komunikacij, zlasti vse pomembnejše inovacije, drži danes čvrsto v svojih rokah razviti svet. Uporaba in prenos tehnologije nista zgolj tehnični problem. *Nova tehnologija in njeno uvajanje zahtevata tudi novo vsebino, praviloma prinašata tudi širše družbene in kulturne posledice, vplivata tudi vsebinsko, ideološko na okolje.*

Odvisnost v družbeni sferi je nevarnejša od dominacije v gospodarstvu

Vse to so zgovorni kazalci za širšo diagnozo o splošni krizi obstoječega sistema mednarodnega komuniciranja. Seveda pa moramo krizo v sistemu informacij uokviriti v splošno družbeno in gospodarsko krizo v sodobnem svetu, ki temelji na neenakopravnih odnosih, neenakomernem razvoju, krivični delitvi na bogate in siromašne. Nevzdržni odnosi v sistemu svetovnega komuniciranja niso samo posledica neravnovesij in anahronističnih struktur v mednarodni konstelaciji komunikacij, temveč so tudi odsev in rezultat vladajočih družbenih, političnih in gospodarskih odnosov.

Spričo tega boja za novo mednarodno ureditev na področju informacij ni moč ločevati od boja za novo mednarodno gospodarsko ureditev, marveč ga je mogoče uresničevati samo v *dialektični povezanosti in medsebojni določenosti*, saj tako ena kot druga oblika boja za novo pravičnejšo mednarodno ureditev temelji na politični, gospodarski, pa tudi na razredni vsebini.

»Politika neuvrščenosti kot protagonist dekolonizacije in demonopolizacije vsebuje Marxov sociološki sklep, ki opozarja, da ni mogoče zahtevati osvoboditve človeka na teoretski ravni, če ga ne osvobodimo tudi v načinu proizvodnje. To pomeni, da tudi problema monopolizma v sferi informacij in moč preseči na drugi ravni, če ga ne presežemo na proizvodnem (gospodarskem) področju.«³

³ Dr. Zdravko Leković: Politika nesvrstavanja i demonopolizacija u oblasti informacija, *Zbornik trećeg programa Radio Zagreb*, Zagreb, št. 1, zima 1977, str. 247.

Boj za novo mednarodno komunikacijsko ureditev je najtesneje povezan, določen z naporji za vzpostavljjanje nove mednarodne gospodarske ureditve in poteka vzporedno z njimi. Razumljivo in samo na sebi umevno je, da so se naporji naprednih sil v svetu za spremembo obstoječe krivične strukture v mednarodnih odnosih v začetku usmerjali v gospodarsko sfero. Ko so Združeni narodi sprejeli resolucijo o nujnosti vzpostavitve nove mednarodne gospodarske ureditve, ki bo temeljila na enakopravnosti, medsebojni odvisnosti, skupnih koristih in na sodelovanju med vsemi deželami ne glede na njihov družbeni sistem, je bil to preobrat v soočanju z obstoječim stanjem v mednarodnih odnosih. Tako so nakazali tudi smer za premoščanje obstoječega prepada med razvitimi in deželami v razvoju, odprli so možnost za izglajevanje obstoječih neenakomernosti in dali napotilo za pospeševanje gospodarskega in družbenega razvoja vseh držav in družb.

V prvem zamahu je to zadovoljilo osnovna prizadevanja dežel v razvoju in neuvrščenih dežel, vendar pa je kmalu postalo jasno, da bistveno sveta ni mogoče spremeniti, če ga ne spremenimo *v celoti*, tako v temeljih kot tudi v vrhni stavbi. Takšnega razmišljanja so se lotili tudi v UNESCO, kjer so se prebila v ospredje napredna pojmovanja neuvrščenih dežel, da je sicer nova mednarodna gospodarska ureditev temeljni kamen, da pa je *ново podobo sodobnega sveta treba videti globlje in širše, vsestransko, kompleksno; ni namreč mogoče vzpostavljati nove pravičnejše in enakopravnejše ureditve, če se bistveno ne spremenijo tudi odnosi na področju znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja.*

Na 18. zasedanju generalne konference UNESCO so sprejeli resolucijo, v kateri so zapisali, da »vzpostavljjanje nove mednarodne gospodarske ureditve ni odvisno samo od političnih in gospodarskih dejavnikov, temveč tudi od družbenih in kulturnih, katerih vpliv na razvoj stalno raste in ki postajajo pomemben faktor v boju narodov proti vsem oblikam gospostva«. ⁴

Ob tej priložnosti so mnoge neuvrščene dežele opozorile na resne nevarnosti, ki jih prinaša dominacija razvitih dežel na področjih znanosti in tehnologije, izobraževanja, kulture in informacij. Poudarile so, da ima *odvisnost na teh področjih lahko težje in daljnosežnejše posledice kot dominacija v gospodarstvu.* To posebej velja tudi za komuniciranje, saj — kot je dejal predsednik Tito — »so sredstva javnega obveščanja pogostno rabila kot orodje kulturnega in ideološkega gospodovanja in pritiska. Omejene gospodarske možnosti, šibka tehnična opremljenost in pomanjkanje strokovnih kadrov so pripeljali neuvrščene in druge dežele v razvoju, še posebej na novo osvobojene dežele, v neenakopraven položaj tudi na tem področju«. ⁵

⁴ Resolucija 12, 11., 18. Generalna konferenca UNESCO, Pariz 1974.

⁵ Poslanica predsednika SFRJ Josipa Broza Tita udeležencem prve konference radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel, Sarajevo 1977.

Polarizacija v sodobnem svetu kot posledica neenakomernega razvoja in poglobljanja prepada med razvitim Severom in nezadostno razvitim Jugom je očitna ne samo v gospodarski neenakosti, temveč tudi v velikih nesorazmerjih na ravni komuniciranja pa tudi znanosti, izobraževanja in kulture.

Uresničeni napredek na eni strani ne rešuje pomanjkanja na drugi, obilje v enem delu sveta samo še zaostrojuje nasprotja, povečani pretok informacij pogosto ne prispeva k zblizanju, marveč krepi nesporazume med posameznimi družbami in kulturami. Obstoječa nasprotja se ne rešujejo zgolj z avtomatizmom. Za temeljito spremembo vladajočih odnosov so potrebni zavestni koreniti ukrepi in revolucionarne spremembe.

Uresničevanje nove mednarodne komunikacijske ureditve pomeni torej zavestni boj za spreminjanje obstoječih družbenoekonomskih odnosov, vsebuje boj za odstranitev vseh ovir na poti k realizaciji politične, ekonomske, kulturne in mentalne dekolonizacije.

Da bi sprejeli in uresničili temeljna načela nove mednarodne komunikacijske ureditve, bo potreben dolgotrajen, žilav političen, gospodarski in tudi razreden boj na mednarodni ravni, ki ga bodo morali neuvrščeni voditi zavestno, koordinirano in strateško modro. V sedanjem trenutku neuvrščeni nemara niso najmočnejši dejavnik v spopadu raznih svetovnih interesov, vendar je zgodovinski trend razvoja sodobnega in prihodnjega sveta na njihovi strani.

Da bi uresničili novo mednarodno komunikacijsko ureditev, bo treba uresničiti vrsto ciljev, ki niso vsi v enaki meri prioritetni, vendar jih je treba upoštevati v prihodnji dejavnosti neuvrščениh, zlasti pri izgradnji skupne platforme dejavnosti na področju komuniciranja. Ti cilji bi vsekakor morali zajemati tele prvine:⁶

1. Vsebinsko spremeniti sedanji sistem, mrežo proizvodnje in distribucijo informacij, da bi namesto sedanje neenakomernosti in prevladujočega enosmernega pretoka informacij vzpostavili pravičnejše, enakomernejše, dvosmerno in tudi večsmerno komuniciranje;

2. mobilizirati politična, gospodarska in kulturna sredstva za vzpostavljanje alternativ dosedanjim načelom in vrednotam, ki so pogloblitni tok kroženja informacij podredile zakonitostim tržnega gospodarstva, lansirale uniformirano porabniško miselnost in vsilile politične vrednote velikih dežel, glavnih proizvajalcev, distributerjev in cirkulatorjev informacij;

3. napolniti z novo vsebino pravico do komuniciranja, v njeni aktivni in pasivni obliki, in to tako, da bi zasnovali mednarodno kroženje informacij na polni suverenosti držav ter upoštevali pri tem njihove resnične potrebe in hotenja;

⁶ Tomo Martelanc: Nesvrstani u borbi za novi međunarodni informativni poredak, *Zbornik trećeg programa Radio Zagreb*, Zagreb, št. 1, zima 1977.

4. z organiziranimi akcijami omogočiti učinkovitejši in ustrežnejši pretok informacij med samimi neuvrščenimi deželami, pa tudi med neuvrščenimi in širšo svetovno javnostjo, da bi ta javnost lahko spoznala resnico in stvarnost v neuvrščenih deželah;

5. mobilizirati množična občila in jih integrirati v nacionalni razvoj, v procese gospodarske in mentalne dekolonizacije in osamosvajanja neuvrščenih dežel;

6. s solidarnostjo in z mednarodno podporo, opirajoč se predvsem na lastne moči, zgraditi svojo komunikacijsko infrastrukturo ter pri tem uporabljati najsodobnejšo komunikacijsko tehnologijo;

7. spodbujati medsebojno pomoč in si pomagati pri formuliranju lastne komunikacijske politike, tako da bi lahko pospešili družbeni in gospodarski razvoj v deželah v razvoju oziroma v neuvrščenih deželah.

Skratka, gre za napore za bistveno spreminjanje obstoječega stanja v mednarodnem komuniciranju, za prestrukturiranje obstoječe mednarodne mreže komunikacij, za uvajanje enakopravnih odnosov in za odstranjevanje sedanjega neravnovesja v komuniciranju, gre torej za boj za uresničevanje nove mednarodne komunikacijske ureditve.

Tri faze dejavnosti neuvrščenih dežel na informativnem področju

Dejavnost neuvrščenih dežel na področju komuniciranja bi lahko na temelju dosedanje dejavnosti, izkušenj in rezultatov razdelili v tri faze.

Prva faza je razdobje od beograjske konference leta 1961. do alžirske konference leta 1973. Na treh tedanjih konferencah neuvrščenih na vrhu — v Beogradu, Kairu in Lusaki — *komuniciranje ni bilo predmet posebne pozornosti v dejavnosti neuvrščenih*, saj so bila v ospredju predvsem politična in gospodarska vprašanja.

Druga faza zajema obdobje od alžirske konference leta 1973 do leta 1976. To je obdobje, ko začno neuvrščeni *pripisovati pozornost področju informiranja in ko se uveljavljajo prve pobude neuvrščenih na področju komuniciranja*. Akcijski program za gospodarsko sodelovanje, ki so ga sprejeli šefi držav in vlad neuvrščenih dežel na konferenci v Alžiru, obsega med drugim tudi tale priporočila:⁷

»Dežele v razvoju bi se morale združiti na področju množičnega komuniciranja, da bi tako spodbudile medsebojno menjavo idej in da bi se pri tem ravnale po tehle temeljnih načelih:

— Reorganizirati obstoječe komunikacijske vezi, podedovane iz kolonialne preteklosti, ki zavirajo svobodno, neposredno in hitro komunikacijo med deželami v razvoju;

⁷ Akcijski program za gospodarsko sodelovanje, Konferenca šefov držav in vlad neuvrščenih dežel, Alžir 1973.

— dati pobudo za sprejemanje skupnih ukrepov, da bi redigirali obstoječe multilateralne sporazume in tako proučili tarife za agencijske vesti ter omogočili hitrejšo in cenejšo komuniciranje;

— sprejeti nujne ukrepe, da bi pospešili proces skupne nabave komunikacijskih satelitov in izdelali kodeks obnašanja glede njihove uporabe;

— pospeševati čedalje številnejše stike med institucijami, ki se ukvarjajo z informiranjem, med univerzami, knjižnicami, organizacijami za planiranje in raziskovanje ter med drugimi ustanovami, tako da bi dežele v razvoju lahko izmenjavale izkušnje in tehnična znanja in skupno delile ideje;

— neuvrščene dežele naj bi izmenjavale tudi širše informacije o medsebojnih dosežkih na vseh področjih prek tiska, periodičnih publikacij, radia, televizije in drugih množičnih občil v svojih deželah.

Neuvrščene dežele bi morale izdelati načrte, kako bi izmenjavale izkušnje na tem področju, zlasti prek vzajemnih obiskov delegacij strokovnjakov za informiranje, izmenjave radijskih in televizijskih programov, filmov, knjig in fotografij ter z organiziranjem kulturnih manifestacij in umetniških festivalov.

V to obdobje sodi tudi *sestaneke ministrov zunanjih zadev neuvrščenih dežel v Limi* julija 1975, kjer so med drugim sklenili, da je treba izmenjavati informacije o nacionalnih dosežkih neuvrščenih dežel prek tiska, radia in televizije, da je treba sodelovati pri reorganizaciji tistih množičnih občil, ki so še vedno odvisna ali pa pod vplivom kolonialne dediščine, da bi bilo koristno revidirati tarife v telegrafski menjavi informacij, vzpostaviti racionalnejšo in hitrejšo medsebojno komunikacijo med neuvrščenimi, da bi bilo treba storiti nujne korake za kolektivno nabavo komunikacijskih satelitov in pripraviti kodeks obnašanja za njihovo uporabo.

V drugi fazi pride tudi do prve ustvarjalne pobude za konkretizacijo sprejetih sklepov in priporočil. *Januarja 1975 je začel delovati »pool« časopisnih agencij neuvrščenih dežel.* Tedaj je Tanjug z drugimi enajstimi časopisnimi agencijami neuvrščenih dežel začel oddajati vesti ter tako prispeval h krepitvi pretoka informacij med industrijsko razvitim svetom in neuvrščenimi deželami, hkrati pa tudi pri izmenjavi vesti med samimi neuvrščenimi deželami.

Danes v »poolu« sodeluje 44 tiskovnih agencij neuvrščenih dežel. Njihova dejavnost široko odmeva v svetu, saj je to *prvi otipljivi korak dežel v razvoju in neuvrščenega sveta pri uresničevanju dejansko enakopravnega mednarodnega sodelovanja v kroženju informacij.* Z druge strani »pool« omogoča vrsti dežel v razvoju, da ustanovijo in usposobijo lastne nacionalne časopisne agencije za samostojno delovanje.

Tretja faza začenja v letu 1976, v letu, ki je prineslo niz pomembnih dejavnosti neuvrščenih dežel na področju informacij, postavilo komuniciranje v ospredje pozornosti in dejavnosti neuvrščenih dežel in institu-

cionaliziralo določene oblike sodelovanja neuvrščenih dežel na področju mednarodnega komuniciranja.

V tem letu je potekal simpozij neuvrščenih o množičnem komuniciranju v Tunisu, konferenca ministrov za informacije in direktorjev tiskovnih agencij neuvrščenih dežel v New Delhiju, to pa je tudi leto Colomba — petega sestanka na vrhu šefov držav in vlad neuvrščenih dežel.

Tunis, New Delhi, Colombo

Simpozij v Tunisu je opozoril na neenakomernost razvoja strukture in difuzije množičnega komuniciranja v svetu, na monopol razvitega sveta, na neravnovesje v tehnološki infrastrukturi ter je spričo tega priporočil osamosvojitve informacij v neuvrščenih deželah, tako da bi te odsevale resnične koristi narodov teh dežel in postale temeljna prvina njihovega boja za neodvisnost, enakopravnost, napredek, mir in sodelovanje med vsemi narodi sveta. Simpozij je tudi poudaril pravico vsake dežele do polne suverenosti nad informiranjem in opozoril na zlorabo načela o »svobodnem kroženju informacij«, ki v resnici opravičuje monopol večnacionalnih družb na področju komuniciranja. Podčrtali so tudi, da sleherni korak v smeri gospodarskega osvobajanja prispeva k osvobajanju področja komuniciranja v neuvrščenih deželah. Naslovili so poziv neuvrščenim deželam, da začno z akcijo za spreminjanje obstoječe krivične strukture, za dekolonizacijo informiranja in za uresničevanje nove mednarodne informacijske ureditve.

Konferenca ministrov za informacije in direktorjev časopisnih agencij neuvrščenih dežel v New Delhiju 1976. leta je sprejela statut »poola« časopisnih agencij neuvrščenih dežel in formiranje koordinacijskega komiteja »poola«.

Konferenca je tudi sklenila, da ustanovi *svet za koordinacijo na medvladni ravni*, ki bo skrbel za izvajanje sklepov in za pospeševanje medsebojnega sodelovanja neuvrščenih dežel na področju komunikacij. Predložili so tudi ustanovitev *mednarodnega komiteja strokovnjakov za telekomunikacije*, ki se bo ukvarjal s tehničnimi vidiki komuniciranja in z bilateralnimi ter multilateralnimi oblikami sodelovanja na tem področju. Konferenca v New Delhiju je tudi menila, da bi bilo smotrno lotiti se izdelave mednarodnega kodeksa, ki bi uravnaval delovanje in uporabo satelitskega komuniciranja kot tudi dejavnost transnacionalnih časopisnih agencij, pa tudi kodeksa, ki naj bi reguliral svobodno kroženje informacij v različnih deželah. Konferenca je prav tako priporočila koordinacijo dejavnosti neuvrščenih dežel pri sprejemanju mednarodne deklaracije, s katero bi poudarili pomen množičnega komuniciranja pri krepitvi množičnih občil in pospeševanju mednarodnega sodelovanja in sporazumevanja kakor tudi pri vzpostavljanju gospodarskega in družbenega reda, zasnovanega na enakopravnosti in pravičnosti.

Konferenca v New Delhiju je posebej opozorila na potrebo *po krepitvi »poola«* časopisnih agencij neuvrščenih dežel, po povečanju medsebojnega sodelovanja neuvrščenih dežel pri menjavi informacij in ustanavljanja nacionalnih tiskovnih agencij, pa tudi na pomen reorganizacije in krepitve telekomunikacijskih sistemov v neuvrščenih deželah, da bi uresničili hitrejši, racionalnejši in učinkovitejši sistem kroženja informacij.

Peta konferenca šefov držav in vlad neuvrščenih dežel v Colombu je potrdila sklepe konference v New Delhiju in z zaskrbljenostjo ugotovila, »da se nesorazmerno velika razlika, ki obstaja med komunikacijskimi zmogljivostmi neuvrščenih dežel in razvitimi deželami in ki je dediščina preteklosti, nenehno povečuje«.

V deklaraciji konference v Colombu so posebej poudarili:

»Tako prihaja do odnosov odvisnosti in gospostva, ko je večina dežel soočena s položajem, da pasivno sprejema nezadostno, popačeno informacijo, posredovano z mnogimi predsodki.

Neuvrščene dežele morajo odpraviti resno neravnovesje in sprejeti nujne ukrepe, da bi spodbudile vzpostavljanje sodelovanja tudi na tem področju, če želijo polneje poistiti in uveljaviti svojo nacionalno kulturno identiteto.

Osamosvajanje in razvoj nacionalnih sredstev obveščanja sodi v okvir celotnega boja, ki ga večina dežel v svetu bojuje za politično neodvisnost na gospodarskem in družbenem področju, in zato jim ni mogoče jemati pravice, da obveščajo in da so obveščeni objektivno in korektno.

To, da razpolagamo z zadostnim številom lastnih virov informacij, je prav tako pomembno kot to, da imamo tudi lastno tehnologijo, saj odvisnost na področju informacij tudi zavira gospodarski in politični razvoj dežele.

Neuvrščene dežele morajo te cilje uresničiti z lastnimi napor, z dejavnejšim sodelovanjem na bilateralni, regionalni in medregionalni ravni in s koordinacijo dejavnosti v okviru organizacije Združenih narodov in drugih mednarodnih institucij.

Posebej je važno, da neuvrščene dežele krepijo obstoječo infrastrukturo in da v polni meri izkoriščajo znanstvene in tehnološke dosežke na tem področju. To jim bo omogočilo, da v svoji deželi in v svetu širijo objektivno informacijo o vsem, kar se dogaja pri njih na posameznih področjih, še zlasti na družbenem, gospodarskem in kulturnem, kakor tudi informacijo o vse pomembnejši vlogi, ki jo te dežele igrajo v mednarodni skupnosti.

Šefi držav in vlad neuvrščenih dežel podpirajo deklaracijo in pomembne sklepe, ki jih je sprejela konferenca ministrov za informacije neuvrščenih dežel v New Delhiju od 8.—13. julija 1976 in terjajo, da se takoj prične z njihovim uresničevanjem.«

Na temelju vseh teh sklepov so se neuvrščene dežele od leta 1976 pa vse do danes lotile vrste konkretnih akcij. Pri tem so uporabile novo ustanovljene institucionalizirane kanale in mehanizme, ki zagotavljajo

spremljanje uresničevanja dogovorjenih programov dejavnosti in omogočajo pobude za nove akcije neuvrščenih dežel.

Sklicali so prve delovne sestanke medvladnega koordinacijskega sveta (Tunis — februar 1977 in Havana — april 1978) in koordinacijskega komiteja »poola« (Kairo — januar 1977 in Džakarta — april 1978). Sestanki sveta in komiteja »poola« postajajo čedalje pomembnejši, saj tu obdelajo in opredelijo naloge iz akcijskega programa sodelovanja, določajo nosilce konkretnih akcij, dinamiko realizacije, opravljajo analize in prek delovnih skupin obdelujejo posebne probleme.

V tem obdobju so bili tudi sestanki mednarodnega komiteja strokovnjakov za telekomunikacije in tudi delovne skupine za sodelovanje novinarskih organizacij in združenj.

Posebej je treba poudariti, da je konec oktobra 1977 na pobudo Jugoslavije v Sarajevu bila *prva konferenca radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel*, kjer so sprejeli deklaracijo o medsebojnem sodelovanju in skupnih akcijah ter akcijski program sodelovanja radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel. *Akcijski program* je usmerjen v štiri smeri dejavnosti radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel: 1) v razvoj in krepitev infrastrukture nacionalnih radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel; 2) na dajanje pomoči najmanj razvitim radiodifuznim organizacijam neuvrščenih dežel; 3) na usposabljanje radiodifuznih kadrov; 4) na spodbujanje sodelovanja pri menjavi radijskih in televizijskih programov. S skupno odločitvijo so ustanovili tudi koordinacijski komite za sodelovanje radiodifuznih organizacij neuvrščenih dežel, ki mu predseduje Jugoslavija; ta se je sestel marca v Bagdadu.

Vsa ta dejavnost dokazuje, da je *čas po Colombu zelo razgibana, aktivna doba dogovarjanja o konkretizaciji in operacionalizaciji sprejetih širših načel sodelovanja*, da je to razdobje, ko se začenjajo nekatere akcije, predvsem pa, da je to pripravljalna faza, ki naj ustvari široko platformo za dejavnost neuvrščenih na področju komuniciranja.

Širok prostor za učinkovito akcijo neuvrščenih

Ob vsem tem kaže opozoriti, da obstoji vrsta izdelanih akcijskih programov (na primer za sodelovanje radiodifuznih organizacij), da pa načrtna dejavnost neuvrščenih dežel še vedno ne zajema v enaki meri celotnega področja komuniciranja. Na nekaterih področjih, kot npr. film, časopisna dejavnost, revije, založništvo, avtorske pravice, sodelovanje novinarskih organizacij, profesionalna etika komunikatorjev, raziskovanje na področju komuniciranja, graditev in načrtovanja komunikacijske politike itn., je *še le treba zgraditi skupno politiko neuvrščenih dežel pri uresničevanju nove mednarodne komunikacijske ureditve*.

Na drugi strani je v doslej začelih akcijah tekla beseda predvsem o uresničevanju temeljnih pogojev za krepitev osnovne komunikacijske strukture v nacionalnem okviru in to tako glede mednarodne pomoči in

solidarnosti kakor tudi glede opiranja na lastne sile v okviru gibanja neuvrščenih, manj pa so govorili o vzpostavljanju konkretnega konstruktivnega dialoga s predstavniki tako imenovanih velikih svetovnih sistemov. Toda tudi to je neogibno, saj *gibanje neuvrščenih ne more delovati osamljeno niti avtarktično*, zlasti ne v razmerah, ko pod vplivom sodobne tehnologije mednarodno komuniciranje teži k temu, da postane *resnično globalno in univerzalno*.

V tem smislu *primanjkuje bolj izdelanih akcij do mednarodnih organizacij*, zlasti do Združenih narodov, UNESCO in ITU (mednarodne telekomunikacijske unije). Interes neuvrščenih zahteva, da spodbudijo, krepijo in poglobljajo medsebojno sodelovanje, da apelirajo na mednarodno solidarnostno akcijo; večji del takšne dejavnosti pa je moč realizirati prek mednarodnih organizacij, katerih dejavnost naj bi bila usmerjena prav v razreševanje takšnih problemov in tako zastavljenih nalog, kot jih vidijo neuvrščeni. Tu je širok prostor za učinkovito akcijo neuvrščenih dežel, za njihovo usklajeno in koordinirano nastopanje, za mobiliziranje najširše mednarodne javnosti, za progresivne ideje in cilje gibanja neuvrščenih.

Prav tako doslej niso zadostno izkoristili potenciala, ki ga nudijo *mednarodne nevladne organizacije*. Takšnih organizacij s področja komuniciranja, ki so pridružene UNESCO s statutom A, B ali C, je kakih trideset. Nekatere med njimi so zelo pomembne in aktivne, združujejo znane institucije in vplivne posameznike in odsevajo čedalje širšo deetativacijo na področju komuniciranja in pluraliteto različnih interesov.

Namesto včasih togega državnega, medvladnega sodelovanja bi se kazalo močnejše angažirati tudi v okviru mednarodnih nevladnih organizacij za uveljavljanje idej o enakopravnem mednarodnem sodelovanju na področju komuniciranja, za dekolonizacijo in demonopolizacijo informacij, za pospešen napredek dežel v razvoju. Številne nevladne organizacije razvijajo pomembne oblike sodelovanja, kot so organizacija izobraževanja kadrov, nekatere oblike tehnične pomoči, raziskovalni projekti, založniška in publicistična dejavnost, skratka, njihova dejavnost je zelo raznovrstna in razgibana.

V dejavnosti Jugoslavije na mednarodni ravni in v okviru gibanja neuvrščenih bi morali vsekakor dajati prednost multilateralnemu sodelovanju, kljub temu pa ne bi smeli podcenjevati širokih možnosti za dvostransko sodelovanje. Slednje je toliko pomembnejše, saj je lahko v posameznih primerih model za splošno sodelovanje, je v načelu oprijemljivejše, v praksi izraža načela, za katera se zavzema Jugoslavija kot neuvrščena dežela, in zaradi vsega tega utegne imeti širši odmev v svetu. To je lahko koristna dopolnitev multilateralnim oblikam sodelovanja in tudi za številne partnerje je to dragocen prispevek v njihovem procesu osamosvajanja na področju komuniciranja kakor tudi v splošnem političnem in gospodarskem osamosvajanju. Pri tem se ne bi smeli bati malih uspehov, zlasti ker smo šele na začetku širšega načrtovanja dvostranskega sodelovanja.

V času od 1974. do 1977. leta je Jugoslavija sklenila devet meddržavnih sporazumov na področju informativnih dejavnosti (z Alžirijo, Egiptom, Gano, Irakom, Kuvajtom, Mehiko, Sirijo, Somalijo in Tunizijo), hkrati pa je v stikih za sklenitev še nekaterih meddržavnih sporazumov. Ti sporazumi so politični okvir za sodelovanje na raznih področjih obveščanja in hkrati spodbuda, da se neposredni nosilci komunikacijskih dejavnosti med seboj povezujejo in sporazumevajo o neposrednem vzajemnem sodelovanju.

Pomembno je tudi dvostransko sodelovanje na področju dejavnosti časopisnih agencij, kjer je Tanjug sklenil sporazume o sodelovanju s 47 tiskovnimi agencijami v neuvrščeni deželah. Poleg menjave vesti in informacij ti sporazumi predvidevajo tudi druge oblike sodelovanja, kot so tehnična pomoč, usposabljanje in specializacija kadrov. Dvostransko sodelovanje med radiodifuznimi organizacijami je potrjeno z več kot deset pogodbami JRT z ustreznimi partnerji v neuvrščeni deželah, zdaj pa v duhu sarajevske konference JRT vodi pogajanja o sklepanju novih sporazumov. V skladu s priporočili konference v Sarajevu izdelujejo dolgoročni program dajanja pomoči nekaterim najmanj razvitim neuvrščeni deželam. Kot oprijemljivo obliko sodelovanja z neuvrščeni deželami velja omeniti tudi prirejanje tečaja iz temeljev novinarstva za novinarje iz manj razvitih neuvrščeni dežel. Tečaj po sklepu zveznega izvršnega sveta organizira v sodelovanju z zveznim sekretariatom za informacije in skladom solidarnosti z neuvrščeni deželami in deželami v razvoju Jugoslovanski inštitut za novinarstvo. Ti tečaji naj bi postali stalna oblika sodelovanja Jugoslavije z neuvrščeni deželami, hkrati pa se nudijo možnosti kandidatom iz neuvrščeni dežel tudi za študij novinarstva na drugi in podiplomski stopnji na naših fakultetah za novinarstvo. Proučujejo tudi predloge, da bi pri urjenju novinarskih kadrov uporabljali posebne ekspertske ekipe, ki bi jih pošiljali v neuvrščene dežele, saj je to praviloma racionalnejša in učinkovitejša oblika izobraževanja, ki upošteva tudi lokalne pogoje, potrebe okolja in razvoj nacionalnega sistema komuniciranja.

Akcijski okvir in smer dejavnosti neuvrščeni pri vzpostavljanju nove mednarodne komunikacijske ureditve

Cilji akcije neuvrščeni na področju komuniciranja so znani, smeri dejavnosti so načelno določene, toda *načini za uresničevanje ciljev in usmerjanje dejavnosti so še vedno neizdelani*. V sedanji fazi je očitno temeljni problem, kako na temelju splošno sprejetih načel opredeliti vsebino nove mednarodne komunikacijske ureditve, kako precizirati metode in oblike za transformacijo deklariranih načel v stvarnost. Prioriteto pri tem bi morali dajati tistim sredstvom, načinom in oblikam, ki vodijo h korenitim spremembam, temeljitemu prestrukturiranju, k novi bistveni kvaliteti v mednarodnem pa tudi v nacionalnem komuniciranju.

Na temelju dosedanjih dejavnosti, izkušenj in formuliranih idej ter predlogov je mogoče opredeliti dejavnost Jugoslavije in neuvrščenih pri uresničevanju nove komunikacijske ureditve predvsem v treh poglavitnih smereh: a) v akcijah za enakopravnejše kroženje informacij v mednarodnem komuniciranju, b) v akcijah za krepitev nacionalnih komunikacijskih infrastruktur in c) v koordinaciji, usklajevanju stališč in v skupnem nastopanju.

Brez pretenzij, da bi lahko našteali celoten spisek možnih akcij, bi vendarle kazalo za ponazoritev navesti nekatere najpomembnejše smeri dejavnosti neuvrščenih na področju komuniciranja, ki bi lahko prispevale k uresničevanju nove mednarodne komunikacijske ureditve:⁸

a) Akcije za enakopravnejše kroženje informacij v mednarodnem komuniciranju:

1. Politične akcije, ki naj bi stalno poudarjale potrebo po spremembi dosedanjega nepravilnega, neenakomernega pretoka informacij v resnično uravnovešeno, dvosmerno ali celo večsmerno mednarodno komuniciranje.

2. Krepitev »poola« časopisnih agencij neuvrščenih, ki je doslej najpomembnejši in najprijemljivejši korak pri uresničevanju prizadevanj za premoščanje neenakomernega kroženja informacij v svetu. Prizadevanja za širjenje »poola«, za povečanje njegove učinkovitosti in dvig kakovosti njegovih profesionalnih storitev.

3. Prizadevanja neuvrščenih dežel in njihova vzajemna solidarna pomoč, da bi v vseh deželah ustanovili nacionalne časopisne agencije, tam kjer še ne obstajajo, in bi tako zagotovili originalni vir in okrepljeni priliv informacij iz doslej zapostavljenih predelov sveta. Prizadevanja za usposabljanje že obstoječih časopisnih agencij neuvrščenih in krepitev medsebojnega sodelovanja v regionalnih okvirih.

4. Intenzivnejše sodelovanje med neuvrščenimi na področju radia in televizije kot zelo pomembnih instrumentov v kroženju informacij v izobraževanju in kulturi, v procesu osamosvajanja novo osvobojenih dežel, v njihovem splošnem, družbenem, gospodarskem in kulturnem razvoju.

5. Razvijanje sodelovanja na področju filma, knjige in publikacij kakor tudi foto servisov z namenom, da bi se osvobodili kulturne dominacije velikih razvitih dežel.⁹

6. Ukrepi za izboljšanje obveščanja lastne javnosti, medsebojnega kroženja informacij in obveščanja med neuvrščenimi kakor tudi pospeševanje avtentičnega, izvirnega informiranja svetovne javnosti o resnici in o dogodkih v neuvrščenih deželah.

7. Proučevanje obsega, načinov, kanalov in smeri mednarodnega kroženja informacij, posebej proučevanje monopolistične dejavnosti nad-

⁸ Glej: Tomo Martelanc: Nesvrstani u borbi za novi mednarodni informativni poredak, *Zbornik tretjega programa Radia Zagreb*, št. 1, zima 1977, str. 257—259.

⁹ Jugoslovanska delegacija je na 17. zasedanju generalne konference UNESCO predložila institucionalizacijo menjave pomembnih teoretskih člankov in revij med posameznimi deželami v razvoju.

nacionalnih družb na področju proizvodnje in distribucije informacij ter zavzemanje za sprejem kodeksa o vedenju teh družb.

8. Proučevanje vsebine informacij v mednarodnem komuniciranju, sistema vrednot, na katerih temeljijo in ki jih vsebujejo, kakor tudi odsevanje resničnosti v neuvrščeni deželah pri drugih neuvrščeni deželah in v razvitem svetu.

9. Proučevanje potreb za enakopravnim in resničnim obveščanjem v mednarodnih okvirih, zlasti proučevanje in poistenje ovir, ki zavirajo uresničevanje nove mednarodne informativne ureditve.

b) Akcije za krepitev nacionalnih komunikacijskih infrastruktur:

1. Organiziranje lastnih virov in prizadevanj za izgradnjo nacionalnih mrež množičnih komunikacij, dajanje medsebojne svetovalne, tehnične in gmotne pomoči med neuvrščeni deželami.

2. Sprejemanje ukrepov, s katerimi bi neuvrščeni in dežalam v razvoju olajšali najustreznejšo in najracionalnejšo izbiro v množici sodobne, kompleksne in drage komunikacijske tehnologije.¹⁰

3. Medsebojna pomoč in mobiliziranje lastnih prizadevanj za graditev nacionalne komunikacijske politike in nenehno zavzemanje, da se v programe in načrte nacionalnega razvoja neuvrščeni dežel mimo elementov izobraževanja, znanosti in kulture vgradijo tudi strateške smernice razvoja komunikacij.

4. Lastna prizadevanja za oblikovanje profesionalnih kadrov v komunikacijskih ustanovah. Medsebojno sodelovanje in pomoč pri izobraževanju kadrov, štipendiranje, izmenjava predavateljev in učnih programov, pomoč pri podiplomskem študiju, organiziranje strokovnih ekip za pomoč pri izobraževanju na kraju samem, sodelovanje med novinarskimi šolami in fakultetami, sodelovanje med novinarskimi organizacijami in pomoč za njihovo ustanavljanje v tistih neuvrščeni deželah, kjer te še ne obstajajo.

5. Proučevanje oblik in metod upravljanja in samoupravljanja v komunikacijskih ustanovah in izmenjava medsebojnih izkušenj.¹¹

6. Okrepljena prizadevanja za graditev lastnih raziskovalnih zmogljivosti na področju komuniciranja. Medsebojna pomoč, izmenjava izkušenj in rezultatov raziskovanj, vzpostavljanje skupnih projektov, delitev dela med raziskovalnimi institucijami. Vzajemna pomoč pri oblikovanju in nadaljnjem usposabljanju raziskovalnih kadrov. Proučevanje možnosti za ustanavljanje regionalnih raziskovalnih inštitutov. Ustanovitev regionalnih in raziskovalnih centrov za znanstveno dokumentacijo na področju komuniciranja.

¹⁰ UNESCO je uresničil predlog Jugoslavije, sprejet na 19. zasedanju generalne konference UNESCO v Nairobiju 1976. leta, ko je od 29. avgusta do 3. septembra 1977 sklical na sedežu UNESCO sestanek izvedencev za prenos tehnologije na področju komuniciranja.

¹¹ Od 18. do 21. oktobra 1977 je bil v Beogradu seminar o dostopnosti, participaciji in samoupravljanju v ustanovah s področja informiranja, ki ga je organiziral UNESCO in tako uresničil jugoslovanski predlog, sprejet na 19. zasedanju generalne konference UNESCO v Nairobiju 1976. leta.

c) Koordinacija, usklajevanje stališč in skupno nastopanje:

1. Treba si je nenehno prizadevati za usklajevanje stališč neuvrščenih dežel glede njihovih akcij pri vzpostavljanju nove mednarodne informacijske ureditve in za skupno politično nastopanje, zlasti v mednarodnih organizacijah.

2. Uporabljati koordinacijski svet neuvrščenih dežel za informacije kakor tudi vse druge oblike koordinacije za usklajevanje stališč, akcij in nastopov neuvrščenih dežel in pri tem še posebej imeti pred očmi akcije v okviru Združenih narodov, UNESCO, ITU ter drugih, tudi nevladnih mednarodnih organizacij.

3. Predvideti in intenzivirati razne oblike sodelovanja med vladami in ministrstvi za informacije neuvrščenih dežel pri koordinaciji akcij na področju komuniciranja.

4. Posebej proučiti možnosti za ustanovitev posebnega sklada za pomoč neuvrščenim deželam na področju komuniciranja, za kar se zavzemajo posamezne neuvrščene dežele.

5. Usklajevati in koordinirati prizadevanja neuvrščenih v akcijah na področju komuniciranja v mednarodnem okviru: za oblikovanje nove telekomunikacijske strukture, za uporabo satelitskih komunikacij, za znižanje cen in tarif v mednarodnem komunikacijskem prometu, za reguliranje avtorskih pravic, za razdelitev in ureditev radiodifuznih frekvenc ter za vzpostavljanje in uporabo banke podatkov.

6. Prizadevati si, da se namesto dosedanjega blokovskega pristopa v kodificiranju pravice na informacijo neuvrščeni zavzamejo in izdelajo načela resnične pravice do komuniciranja v duhu uresničevanja nove mednarodne informacijske ureditve.

7. Nenehno si prizadevati za medsebojno spoznavanje in krepitev vzajemnega sodelovanja ter v tem smislu organizirati obiske, razstave, prireditve, festivale, sejme, izmenjave novinarskih delegacij, seminarje, konference itn.

Vloga in naloge Jugoslavije

Jugoslavija je bila od samega začetka pobudnik, aktivni udeleženeec, nosilec ali organizator vseh aktivnosti neuvrščenih dežel na področju komunikacijskih dejavnosti.

Lahko trdimo, da so najpomembnejše pobude na tem področju dejavnosti neuvrščenih dežel prišle od Jugoslavije kot, na primer, ustanovitev »poola« časopisnih agencij neuvrščenih dežel, organiziranje konference RTV organizacij neuvrščenih dežel, sklic simpozija neuvrščenih dežel o množičnem komuniciranju. Jugoslavija prav tako sodeluje v vseh koordinacijskih telesih neuvrščenih dežel na področju komuniciranja, hkrati pa je nosilec nekaterih pomembnih akcij v okviru dogovorjenih dejavnosti. Naša dežela je dala pomemben delež pri sprejemanju ocen in ugotovitev, kakor tudi pri izdelavi dokumentov, ki so danes temeljna vodilna misel

in skupna platforma neuvrščenih dežel za dolgoročnejsše reševanje ugotovljenih problemov na področju komuniciranja.

Skozi dejavnost koordinacijskih teles za sodelovanje je Jugoslavija s svojo aktivnostjo, konkretnimi predlogi in dokumenti pomagala pri operativni izdelavi dogovorjenih in sprejetih akcijskih programov sodelovanja kakor tudi pri prvih otipljivih korakih v njihovi realizaciji.

Takšno vlogo Jugoslavija lahko opravlja *glede na jasno načelno izhodišče v usmeritvi delovanja gibanja neuvrščenih*, prav tako pa tudi glede na svojo relativno razvitost na področju informativnih dejavnosti. Za nadaljnjo aktivnost Jugoslavija lahko in tudi mora izkoriščati nekatere prednosti, ki jih ima, in se še dalje nevsiljivo, toda vendarle *aktivno in odločno boriti za uresničevanje zastavljenih ciljev in nalog neuvrščenih dežel* na tem področju. Seveda pa so možnosti za angažiranje Jugoslavije omejene z njenimi gmotnimi, tehničnimi in kadrovskimi zmogljivostmi, čeprav od nje upravičeno pričakujejo, da bo tudi v prihodnje med najdejavnějšími neuvrščenimi deželami pri razvijanju in uresničevanju zamisli o vzpostavljanju nove pravičnejše ureditve na področju komuniciranja.

Jugoslavija bi morala svoja načelna stališča podkrepiti z vrsto oprijemljivih akcij in primerov, bodisi kot nosilec nekaterih dogovorjenih akcij v okviru multilateralnega sodelovanja kakor tudi skozi razne oblike dvostranske vzajemne aktivnosti.

To ni samo internacionalistična obveznost socialistične Jugoslavije in realizacija načela solidarnosti v mednarodnem delavskem gibanju in v gibanju neuvrščenih, pač pa to organsko izhaja iz narave jugoslovanske samoupravne ureditve. *Nemogoče, nelogično in nemarksistično* bi bilo prizadevanja za graditev samoupravne socialistične ureditve, za nadaljnjo demokratizacijo komunikacijskega sistema v Jugoslaviji, za pospeševanje aktivnosti delovnih ljudi v okviru delegatskega sistema ločevati od prizadevanj Jugoslavije in naprednih sil v svetu za novo mednarodno komunikacijsko ureditev. Očitna je medsebojna določenost in dialektična povezanost vseh teh naporov in prizadevanj. Spričo tega je *sleherni novi dosežek v smeri nadaljnjega razvoja demokratičnega, samoupravnega in socialističnega sistema komuniciranja tudi prispevek k prizadevanjem za korenito prestrukturiranje sedanjega sistema mednarodnega komuniciranja*.

Prizadevanja Jugoslavije in neuvrščenih dežel naj bi vodila k »pospeševanju sodelovanja med neuvrščenimi deželami na področju informacij, k boljšemu spoznavanju njihovih narodov, k objektivnemu obveščanju svetovnega javnega mnenja o boju, ki ga vodijo za družbeno, gospodarsko in politično osamosvajanje, in končno k najširši konstruktivni participaciji na enakopravnih temeljih vseh teh narodov v življenju in napredku mednarodne skupnosti«. ¹²

¹² Iz poslanice predsednika SFRJ Josipa Broza Tita simpoziju neuvrščenih dežel o množičnem komuniciranju v Tunisu.

Enostranosti v raziskovanju (mednarodnega) komuniciranja

(Teze za razpravo)

Predvidevanje ali celo napovedovanje razvoja določene znanosti ali znanstvene discipline je nevhvaležno delo, marsikdaj pa lahko celo dovolj upravičeno podvomimo v veljavnost takih znanstvenih (ali »znanstvenih«) naporov. Če zavračamo tezo o spontanem razvoju znanosti, bi raziskovalno delo lahko opredelili kot proces proučevanja *definiranega* predmeta oziroma pojava, v zvezi s katerim (si) postavljamo jasno *definirana* vprašanja, katerih razrešitev sprejemamo za *konkretne* naloge svojega dela, v katerem po metodološko veljavnih načelih in poteh iščemo možne rešitve določenih problemov. Ker je vsako raziskovanje — bodisi implicitno bodisi eksplicitno — določeno s cilji, ki jih postavljajo znanstveniki in/ali družba v celoti (pač skladno z vladajočimi interesi), je razumljivo, da je določanje predmetov in ciljev raziskovanja — morda še posebej v družbenih vedah — posebnega družbenega pomena, prav tako pa tudi pomembno za razvoj same znanstvene discipline. Tisto, kar je v vsaki znanstveni disciplini posebnega družbenega pomena, ni abstraktno predvidevanje njenega razvoja, marveč družbeno (in to je konkretno) *usmerjanje* njenega razvoja v smislu določanja ciljev in predmetov proučevanja v dialektični povezanosti z normativnim (preskriptivnim) in dejanskim razvojem družbe v celoti.

Mnogi komunikologi (npr. Halloran, Katz, McQuail, Modelmogova, Gehrman in drugi) so v bližnji ali že bolj oddaljeni preteklosti analizirali in vrednotili razvojno pot komunikacijske znanosti. Čeprav so njihova izhodišča, cilji, pa tudi zaključki bistveno različni (vendar ni naš namen, da bi na tem mestu o njih podrobneje razpravljali), imajo vendarle skupno temeljno črto: spoznavajo, da so se posamezni pristopi (ali teorije) večinoma izčrpali v redundantnem kopičenju verifikacij že verificiranih hipotez o posamičnih momentih komunikacijskih procesov (ali celo v njihovem absolutiziranju), medtem ko so drugi ostali zunaj njihove pozornosti. Morda je eden izmed bistvenih vzrokov takih usmerjenosti tisti, na katerega opozarja Halloran, da so bili namreč vse prepogostno izhodišče po-

stulati posamičnih (parcialnih) teorij, namesto da bi bili to problemi oziroma družbeni pojavi — družbenega komuniciranja — v celoti. Nedvomno je posebej pomembno ugotoviti, katera vprašanja so bila v preteklosti zavestno ali podzavestno potisnjena v ozadje, saj nam identifikacija (dosedanjih) enostranosti v raziskovanju komuniciranja lahko rabi kot eden izmed kriterijev usmerjanja prihodnjih raziskav.

V dosedanjem razvoju komunikacijske znanosti prav gotovo pripada osrednje mesto (ameriški) funkcionalistični šoli, čeprav je treba hkrati poudariti tudi njene enostranosti, ki so podvržene kritičnemu premisleku šele v novejšem času; le-ta naj bi prispeval k njihovemu preseganju in postavitvi komunikacijske znanosti na materialistične oziroma marksistične temelje. »Osrednje mesto« pripada funkcionalistični komunikologiji predvsem zaradi njenega visoko produktivnega (predvsem empiričnega) raziskovanja, ki je nedvomno prispevalo tudi k samemu razvoju te znanstvene discipline, pa torej tudi preseganju samih funkcionalističnih koncepcij. Te koncepcije bi v grobem lahko problematizirali v dveh osnovnih črtah: 1. Funkcionalistična teorija (npr. Wright, Lazarsfeld) množičnega komuniciranja je usmerjena na proučevanju funkcij komuniciranja v družbi, predvsem učinkov na medčloveške odnose (in še posebej množičnih medijev na recipiente), medtem ko je materialna (ekonomska) stran teh odnosov in procesov zunaj njene pozornosti. 2. Njena druga bistvena enostranost je v ahistoričnosti, t. j. v zanemarjanju zgodovinskih vzrokov in pogojev, ki so pripeljali do praktične realizacije posebnih »funkcij« množičnih medijev.

Vendar tudi kritika teh koncepcij, ki je usmerjena v analizo (kritiko) kapitalistično organizirane medijske produkcije, njene ekonomske osnove in odvisnosti ter njenega ideološkega značaja v Marxovem pomenu te besede, nima vedno dovolj moči za radikalno problematizacijo družbenega značaja množičnega komuniciranja. Kot pravi Bisky so njene pglavitne slabosti v prečenjevanju množičnega komuniciranja v odnosu do družbene emancipacije množic in (prav zaradi tega) v zanemarjanju praktičnih akcij množic in organiziranosti delavskega razreda. Gre namreč za to, da ta koncepcija v analizi medijske produkcije pogostno »pozablja« na pozicijo recipientov v sistemu družbene produkcije in reprodukcije. Bisky (na temelju izkušenj v Nemški demokratični republiki) poudarja, da »vse dotlej, dokler morajo delavci v produkciji, v podjetjih molčati, jim množični mediji kaj malo pomagajo«. Mnoge analize pri nas so to tezo tudi empirično verificirale, predvsem v okviru proučevanja vloge in mesta množičnih medijev v razvoju samoupravljanja in delegatskega sistema.

Tudi v mednarodnih okvirih je »novi komunikacijski red« neuresničljiv brez bistvenih sprememb v ekonomski sferi. Emancipacije dežel v razvoju ni mogoče uresničiti zgolj s spremembami v sferi mednarodnega komuniciranja. Še več, do *bistvenih* sprememb v mednarodnem komuniciranju ne more niti priti, če se ne bodo spremenili vladajoči ekonomski odnosi med razvitimi in nerazvitimi deželami. V prevladujočih enosmernih mednarod-

nih komunikacijskih procesih (in njihovih vsebinah) se kaže ena izmed temeljnih protislovij sodobnega sveta — mednarodno ekonomsko izkoriščanje, medtem ko se hkrati prikriva spopad nerazvitih dežel s takimi odnosi in njihovi naporu za politično, gospodarsko in kulturno osvoboditev. Po eni strani množični mediji v razvitih industrijskih državah ustvarjajo iluzijo skladnosti interesov svetovnega kapitalizma z interesi dežel v razvoju, ko izvoz kapitala in druge oblike sodobnega podrejanja dežel v razvoju prikazujejo kot pomoč in spodbujanje njihovega razvoja. Po drugi strani izvoz medijskih vsebin, ki spremlja izvoz komunikacijske tehnologije, onemogoča (ali vsaj zmanjšuje možnosti), da bi izkoriščani razredi dežel v razvoju doumeli zgodovinske pogoje svojega objektivnega položaja, s čimer jih oddaljujejo od objektivne stvarnosti in zmanjšujejo možnosti razvojnih sprememb.

Komunikološka raziskovanja so bila doslej le delno usmerjena v bistvene probleme mednarodnega komuniciranja in komunikacijske politike dežel v razvoju in bilo bi pretenciozno, ko bi trdili, da so pojasnila temeljna protislovja in našla možnosti za njihovo praktično razrešitev, kar nedvomno je ena izmed bistvenih nalog znanstveno-raziskovalnega dela. Kot je bilo rečeno na začetku, je znanstveno spoznanje določeno z definiranjem problema in postavitvijo ciljev, pa je zaradi tega treba na dosedanje enostranosti v komunikološkem raziskovanju gledati v luči vladajočih družbenih interesov, torej interesov vladajočih razredov ne le v razvitih kapitalističnih državah, ampak tudi v državah v razvoju. Veljavnost raziskovanja je v končni konsekvenci določena z njegovim odnosom do prakse; tako naša sodba o enostranosti dosedanjih dominantnih usmeritev v raziskovanju komuniciranja temelji na spoznanju, da niso (ali so zelo malo) prispevale k spreminjanju obstoječe prakse. To nedvomno govori za razvijanje takega raziskovanja (mednarodnega) komuniciranja, ki bo izhajalo iz spoznanj o družbeni določenosti in kompleksnosti komunikacijskih pojavov in vodilo k razumevanju družbene celostnosti, in šele na taki osnovi bo mogoče razreševati posebne probleme, ki sodijo v domeno komunikologije.

ALOJZIJA ŽIDAN

Stipe Šušvar: Škola i tvornica

V letu 1977 je izšlo pri Školski knjigi Zagreb delo hrvaškega sociologa Stipeta Šušvarja z naslovom *Škola i tvornica*. Čisto upravičeno lahko trdimo, da je omenjeno delo hrvaškega misleca, v katerem ta razmišlja o zelo pomembni tematiki — o vlogi izobraževalnega fenomena v naši socialistični družbi ter nujnosti njegove povezanosti z obstoječo družbeno prakso, zelo aktualno, saj izhaja prav v času, ko prihaja na izobraževalnem področju do korenitih sprememb. Aktualnost dela se izraža tudi v avtorjevem pristopu k obravnavi tematike: ta je celosten, kritičen, marksistično zasnovan.

Delo je razdeljeno na dve večji poglavji — na poglavje z naslovom »Škola i tvornica« ter na poglavje, katerega konstituenti so najrazličnejši spisi ter govori, namenjeni razmišljanju o tej problematiki: združeno delo ter usmerjeno izobraževanje, problemi določitve ciljev visokošolske dejavnosti, nekateri momenti organizacije vzgojno-izobraževalnega procesa, marksistično vzgajanje ter izobraževanje, o marksizmu ter o »šolskem marksizmu«, naloge prosvetnih delavcev v revoluciji ter socialistični izgradnji itn. itn. V poglavju »Škola i tvornica« pa nas avtor seznanja s položajem ter vlogo izobraževalnega fenomena v meščanski družbi, v kateri dualistično ločujejo šolo in tovarno oziroma v kateri se funkcija izobraževalnega fenomena izraža prav v težnji ohranitve te družbe.

Pri tem se srečamo z avtorjevim stališčem, da je mogoče odgovoriti na vpra-

šanje, kakšno izobraževanje naj zgradimo v socialistični družbi, le tedaj, ko izobraževalni fenomen meščanske družbe kritično analiziramo. In prav ta kritična analiza nam lahko razgrne, da se tudi socialistični družbi v času njenega obstoja še vedno ni posrečilo spremeniti niti šole, niti tovarne v njunih bistvenih temeljih, zato se znotraj njiju še vedno izraža zapuščina, dediščina stare družbe. Takšna zapuščina, takšna dediščina stare družbe še prav posebej dobiva svoj izraz v mnogih današnjih, še vedno ohranjenih pristopih k izobraževalnemu fenomenu, ki jih lahko označimo kot pedagoško pozitivistične, pa tudi kot tehnokratsko funkcionalistične.

V kapitalistični družbi se torej dogodi že opozorjeni dualizem šole in tovarne, dualizem, ki dobi svoj izraz v osamosvojitvi šole od tovarne. Toda cilj takšnega dualističnega ločevanja šole in tovarne v meščanski družbi je skupen — je v zahtevi reproduciranja mezdne delovne sile, ki naj služi nenehni kumulaciji kapitala. Podoba izobraževalnega sistema kapitalistične družbe je podoba sistema z izredno razvito hierarhijo, sistema, ki vedno poskrbi za to, da delavski razred, ki si ohranja svojo eksistenco z nujnim prodajanjem delovne sile, nikoli ni izobražen, usposobljen do tiste meje, ki bi mu omogočila hkratno združevanje »funkcije dela« pa tudi funkcije »upravljanja z delom«. In četudi se v poznejšem razvoju kapitalistične družbe, v razvoju, ko tudi znanost sama postane pomembna sila — proizvajalka, od šole terja višja izobrazbena raven, ki naj bi sedaj, seveda iluzivno, dopuščala možnost vzpona tudi večno zasužnjenemu delavskemu razredu, se logika delovanja kapitalističnega sistema ne spremeni. Še vedno je moči govoriti o ohranitvi dualizma šole na eni ter tovarne s prevladujočo hierarhično organizacijo dela na drugi stra-

ni, o izkoriščanju moči delavskega razreda za perpetuiranje kapitala, pa tudi o prevladi družbene delitve dela.

Če poskusimo še enkrat nekoliko strnjeno predstaviti že omenjeno problematiko drugega dela knjige, potem lahko trdimo, da se prav tu izražajo avtorjeva prizadevanja, da bi konstituiral ter utemeljil korenito preobrazbo izobraževalnega področja v naši samoupravni socialistični družbi. In kakšno naj bo po avtorjevem mnenju to spremenjeno izobraževalno področje? To spremenjeno izobraževalno področje naj bo področje takšne vrste, v katerem se človek nikakor ne sme izobraževati za to, da bi postal najemna izkoriščana delovna sila, temveč za to, da bo znal postopoma spreminjati obstoječe družbene pogoje,

ne sme se izobraževati zato, da bo zasedel lepše in boljše mesto v hierarhični lestvici, temveč zato, da bo lahko optimalno razvijal vse svoje sposobnosti v ustvarjalnem delu, v katerem se izpričuje njegovo generično bistvo. Gre torej za težnjo k izobraževalnemu področju takšne vrste, v katerem naj bi imel vsak človek (tudi delavec v tovarni) ne le možnosti za permanentno ukvarjanje z izobraževanjem, temveč tudi možnosti za permanentno preverjanje svojih teoretičnih znanj v družbeni praksi.

Pričujoči, sicer zelo skromni prikaz izredno bogate tematike, ki jo avtor obravnava v svojem delu, torej potrjuje to, da gre v delu za obravnavo ne le aktualne problematike, temveč tudi za aktualno obravnavo problematike.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

- MASTNAK Tomaž: Obravnavanje marksizma v delih slovenskih teologov. Prispevek k razrednemu boju v »slovenski kulturi«. Casopis za kritiko . . ., Lj., 1977, št. 23—24, str. 7—326.
- NIKOLIĆ Miloš: Marksovo shvatanje istorijske uloge radničke klase. Marksistička misao, Bgd., 1977, št. 2, str. 131—164.
- RAGONIERI Ernesto: Marksizam i Internacionala. (Il marxismo e l'Internationale. studi di storia del marxismo.) Studije o historiji marksizma. Predgovor: Ivan Prpić, Prev. S. Knežević, J. Sentija. Beograd, Komunist 1976. XXVIII+334 str. (Marksizam i savremenost, 4. kolo, knj. 6) — sig. 13.103—4/6.
- RUS Vojan: Dialektika in metafizika v luči prakse in zamisli (:Ob Heglu in Marxu:) Anthropos, Lj., 1977, št. 5/6, str. 249—263.
- JOVANOV Neca: Odnos samoupravljanja i drugih relevantnih elemenata strukture društva. Socijalizam, Bgd, 1978, št. 4, str. 5—35.
- MILIĆ Vladimir: Revolucija i socijalna struktura. Beograd, Mladost 1978, 304 str. (Mala edicija »Ideje«, 15/— sig. I/2756-15.
- SOČAN Lojze: Aktualna vprašanja usmeritve Slovenije (:Jugoslavije:). Naši razgledi, Lj., 9. 6. 1978, št. 11.
- TAVČAR Jože: Razvoj slovenskog sela. Sociologija sela, Zgb, 1977, št. 55/56, str. 19—36.
- TODOROVIĆ Aleksandar: Metodologija istraživanja slobodnog vremena. Beograd, Savremena administracija 1978. VII+316 str. — sig. II/14.561.
- ULE Mirjana: Socialno-psihološki vidiki avtoritete. (:povzetek 1. dela magisterske naloge:) Anthropos, Lj., 1977, št. 5/6, stran 69—89.
- ZIVKOVIĆ Miroslav: Neki problemi seoske staračke populacije. Sociološki pregled, Bgd, 1977, št. 1, str. 105—113.

V. ZNANOST — KULTURA PROSVETA — SOLSTVO

II. FILOZOFIJA

- KALAN Valentin: Prva filozofija kot proučevanje (:Theoria:) bivajočega in bitnosti — ousiologija (:Metaph. ZH:). Anthropos, Lj., 1977, št. 5/6, str. 191—212.
- PIHLER Borut: Model »kritičnega racionalizma« v delu Hansa Alberta. Anthropos, Lj., 1977, št. 5/6, str. 267—296.
- TOTTH Cvetka: Heglovo pojmovanje dialektike in metafizike in Marxova kritika. Anthropos, Lj., 1977, št. 5/, str. 213—235.
- HARTMAN Bruno: Med namenom in resničnostjo: 75 let mariborske univerzitetne knjižnice. Delo, Lj., 3. 6. 1978.
- KRANJC Ana: Kaj meni o svoji izobrazbi učitelj? Sodobna pedagogika, Lj., 1978, št. 3/4, str. 85—100.
- MEDVED Andrej: Vprašanje o tehniki, delu in moči. Naši razgledi, Lj., 1978, št. 9, 10.
- MERKU Pavle: Biti narod. Sodobnost, Lj., 1978, št. 3, str. 262—266.
- PETROVIĆ Milica: Vrednosne orijentacije omladine. Marksistička misao, Bgd, 1977, št. 3, str. 133—155.

III. SOCIOLOGIJA

- ALBERT Hans: Učenje o nauci i jedinstvo društvenih nauka. Pregled, Sarajevo, 1978, št. 4, str. 591—606.
- BOGDANOVIĆ Marija: Sociolog u praksi: naučnik ili podanik? Sociologija, Bgd., 1977, št. 4, str. 641—655.
- DILIĆ Edhem: Psihološka prilagođenost starjenja u selu. Sociologija sela, Zgb, 1977, št. 55/56, str. 48—61.
- IMSIROVIĆ Jelka: Društveni razvitak u radovima jugoslovenskih sociologa. Sociološki pregled, Bgd, 1977, st. 1, str. 51—68.
- STRMČNIK Franc: Sodobna šola v luči programiranega pouka. Ljubljana, Univerzum 1978. 208 str. (Priručniki za dopolnilno in andragoško izobraževanje) — sig. 14.084.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- BEYME Klaus von: Suverene političke teorije. (Die politischen Theorien der Gegenwart.) Pogovor: Z. Posavec. Prev. I. Babić, G. Gretić. Zagreb, Stvarnost 1977. 329 str. (Svijet suverene stvarnosti, 15/ — sig. 12.137-12.

BIBIĆ Adolf: Politična znanost, ideologija, politika. Ljubljana, Komunist 1978. 320 str. —
HAMILTON Alastair: Fašizam i intelektualci 1919—1945. (The appel of fascism.) Prev. A. Spasić, predgovor: M. Erenrajh. Beograd, Vuk Karadžić, 1978. 377 str. (Zodijak, 39) — sig. 11.320-39.

MARKOVIĆ Dragan & Savo Kržavac: Liberalizam: od Džilasa do danas. Beograd, Sloboda 1978. 2 knj. (Biblioteka Kompas) — sig. III/2300-1,2.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

DOLANC Stane: Stabilnost je nemir, ustvarjalnost, nenehno gibanje naprej. . . . pred 11. kongresom ZKJ. Delo, Lj., 17. 6. 1978.

DOLINAR Filip & Miha Potočnik: Samoupravno urejanje delovnih razmerij. Priročnik za samoupravno prakso v OZD. Ljubljana, Univerzum 1978. 343 str. (Priročniki, 30) — sig. II/13.365-30.

KARDELJ Edvard: Poglavitna naloga: za nenehen napredek socializma. . . . 11. kongres ZKJ. Delo, Lj., 22. 6. 1978.

MARINC Andrej: Načrtovanja se še nismo prav lotili. 11. kongres ZKJ. Delo, Lj., 23. 6. 1987.

MEDENICA Vuko: Funkcionisanje samoupravnog sistema društvenog planiranja. Socijalizam, Bgd, 1978, št. 1, str. 46—67.

—: KOMENTAR zakona o združenem delu. 1. del, knj. 1, 2. Ljubljana, Gospodarski vestnik 1978 — (Gospodarska založba, 21) — sig. 13.315-21-1,2.

MIKULIĆ Branko: Rasprave. Sarajevo, Oslobođenje 1978. 498 str. (Politička biblioteka) — sig. II/14.560.

POPIT Franc: ZK je podprla demokratična pota v družbenem dogajanju. 11. kongres ZKJ. Delo, Lj., 20. 6. 1978.

SINKOVEC Janez: Volitve v organizacijah združenega dela. —. Ciril Ribličič. Ljubljana, Univerzum 1978. 144 str.+(4) str. pril. (Priročniki, 28) — sig. II/13.365-28.

SKERJANC Janez: Druženoekonomski odnosi v SFRJ. Ljubljana, Komunist 1978. 62. str. (Dopisna šola marksizma, 4) — sig. I/2914-4.

TITO: ZKJ v boju za nadaljnji razvoj socialistične, samoupravne in nevršene Jugoslavije. Referat na 11. kongresu ZKJ. Delo, Lj., 22. 6. 1987, pos. pril.

3. Politični sistemi in organizacije:

ŠISKOVIĆ Karel: Ne gre le za umor. Vidiki in učinki terorizma v Italiji. Naši razgledi, Lj., 26. 5. 1978, št. 10.

TRČEK Vinko: Kina-vidjena kroz kongres njene komunističke partije. Marksistička misao, Bgd, 1978, št. 2, str. 171—184.

5. Mednarodni odnosi:

DJURANOVIĆ Veselin: Izredna prilika za človeštvo. . . . govor na posebnem zasedanju GS OZN. Delo, Lj., 25. 5. 1978.

POZDERAC Hamdija: Marksistička teorija nacije i nacionalnih odnosa. Socializam, Bgd, 1978, št. 1, str. 68—84.

TITO: Nacionalno vprašanje in revolucija. Redaktor slov. izd.: F. Safar. Ljubljana, DZS 1978. 510 str. (Tito: Izbor iz del, 3) — sig. 14.011-3.

VUKADINOVIĆ Radovan: Détente — sadržaj i perspektive. Socijalizam, Bgd, 1977, št. 11, str. 1928—1942.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ALBREHT Roman: Zoper monopole in vrtičkarstvo. Delo, Lj., 10. 6. 1978.

CERNE France: Delu, ne denarju čast in oblast. Naši razgledi, Lj., 9. 6. 1978, st. 11.

GALBRAITH J. K.: Novac. Odakle je došao, kamo je otišao (Money.). Pogovor: A. Dragičević. Prev. K. Miles. Zagreb, Stvarnost 1978. 395 str. (Svijet suvremene stvarnosti, 16) — sig. 12.137-16.

VIII. SREDSTVA MNOZICNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

—: KOMUNICIRANJE in odločanje v delegatskem sistemu. Nosilec raziskave: F. Vreg. sodel.: M. Gabrijelčič, et. al. Ljubljana, FSPN-Center za raziskovanje družbenega komuniciranja. 1977 — 1. del. — sig. IV/2680-1.

ULE Andrej: Možnosti in protislovja teorij družbene celote, ki temeljijo na teorijah informacijskih sistemov. Anthropos, Lj., 1977, št. 5/6, str. 101—130.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

FLERE Sergej: Dekompenzacija religiozne svesti kao oblik procesa ateizacije. Sociologija, Bgd, 1977, št. 4, str. 597—620.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE PRIROČNIKI — SLOVARJI

POPIT France: Ivan Maček-Matija. 70-letnica. Naši razgledi, Lj., 9. 6. 1978, št. 11.

I. MARKSIZEM

REICHELTL Helmut: Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx. Mit einem Vorwort von Iring Fetscher. (4., durchgesehene Aufl.) Frankfurt/M., Europäische Verlagsanstalt 1973. 265 str. — sig. II/14.518.

SEVCOV I. S.: Voprosy metodologii »Kapitala« K. Marksa. Kakan', Izd-vo Kazanskogo univerziteteta 1977. 102 str. (cir.) — sig. 14.068.

II. FILOZOFIJA

—: Die PHÄNOMENOLOGIE und die Wissenschaften. Beiträge von Robert Sokolowski ... et al. 1. Aufl. Freiburg-München, Karl Alber 1976. 191 str. (Phänomenologische Untersuchungen, 2) — sig. 13.691-2.

—: PHÄNOMENOLOGIE und Praxis. Beiträge von Ludwig Landgrebe ... et al. 1. Aufl. Freiburg-München, Karl Alber 1976. 179 str. (Phänomenologische Forschungen, 3) — sig. 13.691-3.

—: PSA 1976. Proceedings of the 1976 biennial meeting of the Philosophy of Science Association. Ed. by F. Suppe, P. D. Asquith. East Lansing, PSA 1976. 2 vol. (Boston studies in the philosophy of science) — sig. II/12.702-1876/1,2.

III. SOCIOLOGIJA

ALLERBECK Klaus: Datenverarbeitung in der empirischen Sozialforschung. Eine Einführung für Nichtprogrammierer. Stuttgart 1972. (Studienskripten zur Sociologie, 26) — sig. 14.085-26.

—: ANOTHER development. Approaches and strategies. (By) F. H. Cardoso ... et al. Ed. by M. Nerfin. Uppsala, The Dag Hammarskjöld Foundation 1977. 265 str. (Publication of the 1975 Dag Hammarskjöld Project) — sig. III/3204.

ARDREY Robert: Der Gesellschaftsvertrag. Das Naturgesetz von der Ungleichheit der Menschen. (The Social Contract). Deutsch von I. Winger. München 1974. 358 str. (Deutscher Taschenbuch Verlag, 1028) — sig. I/2253-1028.

—: ASPETTI sociolinguistici dell'Italia contemporanea. Atti dell'VIII congresso internazionale di studi, Bressaone, 31 maggio—2 giugno 1974. A cura di R. Simone e G. Ruggiero. Roma Bulzoni 1977. 2 vol. (Publicazioni della società di linguistica Italiana, 10) — sig. II/14.556-10/1,2.

—: The BASIC-NEEDS approach to development. Some issues regarding concepts and methodology. (By) D. P. Ghai, R. Khan, ... et al. Geneva, ILO 1977. VI+113 str. — sig. II/14.534.

—: CAREER planning and development. 3. impress. Geneva, ILO 1978. II+140 str. (Management development series, 12) — sig. II/14.543-12.

CHENERY Hollis: Patterns of development, 1950—1970. ... with M. Sirquin, H. Elkington. Reprint. Oxford, Oxford Univ. Press 1977. XVI+234 str. (World Bank research Publication) — sig. II/14.553.

—: CURRENT trends in textlinguistics. Ed. by W. U. Dressler. Berlin—New York, Walter de Gruyter 1978. 308 str. (Research in text theory, 2) — sig. III/3201-2.

DeNEUFVILLE J. Innes: Social indicators and public policy. Interactive processes of design and application. Amsterdam, Elsevier Publ. Co. 1975. XII+311 str. — sig. II/14.562.

DIENEL Peter C.: Die Planungszelle. Der Bürger plant seine Umwelt. Eine Alternative zur Establishment-Demokratie. Opladen, Westdeutscher Verlag 1977. 276 str. — sig. II/14.530.

FROMM Erich. To have or to be? Planned and ed. by R. Nanda Anshen. New York, Harper and Row 1976. XXV+215 str. (World perspectives, 50) — sig. 6736-50.

—: HISTORISCHE Sozialwissenschaft. Beiträge zur Einführung in die Forschungspraxis. Mit Beiträgen von Karin Hausen, ... et al. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1977. 161 str. (Kleine Vandenhoeck Reihe, 1431) — sig. 6160-1431.

—: HUMAN services and resource policy. Rationale, possibilities, and public policy. S. Sarason, ... et al. San Francisco, Josey-Bass 1977. XVI+201 str. (The Josey-Bass behavioral science series) — sig. II/14.554.

LITTLE I. M. D.: Project appraisal and planning for developing centuries. —, and J. A. Mirrlees. Reprint. London, Heinemann 1977. XII+388 str. — sig. II/14.559.

—: MENAGEMENT consulting. A guide to the profession. Ed. by M. Kubr. 3. impress. with modification. Geneva, ILO 1977. IX+369 str. — sig. III/3198.

MENDIETA y Nuñez Lucio: Soziologie der Kunst. (Sociologia del arte.) Übersetzt aus dem Spanischen von H. Juliusberger. 1. Aufl. Stuttgart, F. Enke 1977. V+131 str. (Kunst und Gesellschaft, 11) — sig. 13.616-11.

—: OUTER limits and human needs. Resource and environmental issues of development strategies. Ed. by W. H. Matthews. Uppsala, The Dag Hammarskjöld Foundation 1976. 102 str. (Publications of the 1975 Dag Hammarskjöld Project) — sig. II/14.545.

UDC 327(100):339.8(100)

VRHUNEC, Marko: The new International Economic System and the Problems of its Realization

Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vo. 151, No. 5-6, p. 557-564

The author analyses the conditions of the struggle for the new international economic system. These conditions are divided by the author into objective and subjective ones: the objective aspect of the realization of the new system is closely related with the general development of international relations; political de-colonization is the condition for economic emancipation. Objectively the new system is being realized in as much, as the entire international relations are developing successfully. Since these relations objectively develop in the direction of new relations, this new system is implementing itself daily — at different levels and in several fields — as an objective historical process. The concept of the new system has been accepted by most countries of the world, is by two thirds of the UN members. As subjective factors are considered by the author all processes in the internal life of every country, the non-aligned and developing in particular, the increasing of their public sectors, as well as their the direct cooperation of their national economies based on bilateral and multilateral foundations. In the sphere of global multilateral cooperation the trend toward the new world system has not yet proceeded from the phase of dialog to the phase of negotiations. The developed world defends its privileged position and therefore the unity of the developing countries and their organized action in negotiations concerning the most essential world economic problems, is of extreme importance.

UDC 659(100):327(100)

MARTELANC, Tomo: Communication and the New International Economic Order

Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vo. 151, No. 5-6, p. 675-690

The new face of the modern world should be perceived comprehensively, since the new international economic order cannot be shaped without substantive changes in the fields of science, education, culture and communication. The sphere of communication is not necessarily a priority area but the existing gaps and imbalances in this field are more acute and sensitive. Hence, the action toward creating alongside with the new international economic order also a new communication system. The author offers a historical analysis of the actions of non-aligned countries toward a new international information order, divides their efforts hitherto in three main stages, enumerates achievements and evaluates results, describes the main objectives and perceives a number of concrete measures to be undertaken for the implementation of the new international communication order.

UDK 327(100):339.8(100)

VRHUNEC, Marko: Problemi uresničevanja nove mednarodne ekonomske ureditve
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 5—6, str. 557—564

Avtor razčlenjuje pogoje, v katerih poteka boj za uresničevanje nove mednarodne ekonomske ureditve. Te pogoje deli na objektivne in subjektivne: objektivni vidik uresničevanja nove ureditve je najtesneje povezan s splošnim razvojem mednarodnih odnosov; politična dekolonizacija je pogoj za ekonomsko emancipacijo. Nova ureditev se objektivno uresničuje toliko, kolikor se uspešno odvijajo celotni mednarodni odnosi. Ker se ti odnosi objektivno razvijajo v smeri novih odnosov se nova ureditev dnevno, na raznih ravneh in na številnih področjih uresničuje kot objektivni zgodovinski proces. Za koncept nove ureditve se je odločila večina dežel v svetu, dve tretjini članic OZN. Med subjektivne dejavnike šteje avtor procese v notranjem življenju vsake, posebej še neuvrščene dežele in dežele v razvoju, naraščanje njihovih javnih sektorjev ter neposredno povezovanje in sodelovanje njihovih nacionalnih ekonomij na bilateralnih in multilateralnih osnovah. Na področju globalnega multilateralnega sodelovanja v svetu težnja k novi ureditvi še ni prešla iz dialoga v fazo pogajanj. Razviti svet brani svoj privilegirani položaj, zato je izredno pomembna strnjjenost dežel v razvoju ter njihovo organizirano nastopanje v pogajanjih o najtežjih svetovnih gospodarskih vprašanjih.

UDK 659(100):327(100)

MARTELANC, Tomo: Komuniciranje in nova mednarodna gospodarska ureditev
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 5—6, str. 675—690

Novo podobo sodobnega sveta moramo obravnavati celotno, kajti nove mednarodne gospodarske ureditve ni moč izoblikovati brez bistvenih sprememb na področju znanosti, izobraževanja, kulture in komuniciranja. Komuniciranje ni nujno prednostno področje, vendar so obstoječe razlike in neravnovesja na tem področju izrazitejša in občutljivejša. Od tod tudi akcija za vzpostavljanje — ob novi mednarodni gospodarski ureditvi — tudi nove mednarodne komunikacijske ureditve. Avtor prikaže zgodovinsko analizo dejavnosti neuvrščenih dežel za vzpostavljanje nove mednarodne informacijske ureditve, razdeli njihovo aktivnost na tri temeljne faze, našteva dosežke in ovrednoti rezultate, opisuje glavne cilje in naniza številne oprijemljive ukrepe, ki naj bi jih uveljavile pri realizaciji nove mednarodne komunikacijske ureditve.

Naše teme (Zagreb)

št. 5/1978

Članki, razprave: NENAD I. KEČ-MANOVIĆ: Beleške o demokratičnem centralizmu; BORIS VUŠKOVIĆ: Spremembe temeljnih obeležij strukture članstva ZKJ v obdobju 1986—1976; SILVA MEŽNARIČ: Delavci iz drugih republik na delu v SR Sloveniji; KRUNOSLAV LEKO: K novi kulturni politiki; *Esej:* NICOLA BADALONI: Materialistična dialektika »osvoboditve«; *Pogledi:* JOSIP MARINKOVIĆ: Filozofija in establishment; MIROSLAV VUJEVIĆ: Razviti ljudje nerazvitih področij; *Polemika:* ANICA JURIC-ŠIMUNČIĆ: Važen je kritični odnos ali kritika vsega obstoječega; STANISLAV ŠARIĆ: Aktualna anatema — defektologija; *Prikazi knjig in revij.*

Marksistička misao (Beograd)

št. 3/1978

Marksistična soočanja danes: VJEKOSLAV MIKECIN: Diamat — leni, nepremišljajoči, dogmatski marksizem (variacije na Marxove Teze o Feuerbachu); VERA PILIĆ: Inkongruenca pojmovanj — značilnost sodobnega procesa razvoja marksizma; ATILA SAM: Trije različni pristopi k marksizmu; MILOJE PETROVIĆ: Odkod različne modalitete i obarvanost marksizma; VUKAŠIN PAVLOVIĆ: Uporaba kategorije interesa v marksistični družbeni teoriji in politični znanosti — teoretično-metodološke kontroverze; *Kongresne teme:* IVAN STAMBOLIĆ: Demokratični centralizem — temeljno načelo graditve odnosov v zvezi komunistov; MARJAN ROŽIČ: Samoupravljanje — podlaga nadaljnega uredničenja enakopravnosti žena; *Članki in študije:* RADMILA STOJANOVIC: Vloga sistema motivacij v razvojni po-

litiki; ANDREJ MITROVIĆ: Vloga vzhodne krize 1875—1878 v zgodovini balkanskih narodov; *Mednarodno prizorišče:* LJUBOMIR PALIGORIĆ: Socijalistična internacionala v Afriki in Latinski Ameriki; *Pričevanja:* MIČA JEREMIĆ: Nova ljudska oblast 1941 — temelj samoupravne demokracije danes; DRAGAN TAŠKOVSKI: Sanstefanska fikcija in »Sanstefanska slava«; *Prispevki:* ALEKSANDAR SEKULOVIĆ: Položaj in vloga družbenopolitičnih organizacij v procesu političnega odločanja; *Svet filozofije:* FERENC BODROGVARI: Vrednost človeka kot resnica; *Pogledi:* NAJDAN PAŠIĆ: Nova ustava Sovjetske zveze; *Vsakdanje življenje:* RADA IVEKOVIĆ: Film, žene, feminizem; IV — RASTIMIR NEDELJKOVIĆ: Starost v samoupravni družbi;

Socijalizam (Beograd)

št. 5/1978

Študije in članki: VLADO KLEMENČIĆ: Inteligenca in duhovna vloga avantgarde; MILORAD MURATOVIĆ: Odnos »večina«—»manjšina« z vidika izkušenj Zveze komunistov Jugoslavije; STOJAN T. TOMIĆ: Frakcija in birokratizacija partijskopoličnega življenja; VIDA TOMŠIĆ: Samoupravljanje združuje emancipacijo žensk z bojem za človeško emancipacijo; VLADIMIR MILANOVIĆ: Socialistično samoupravljanje in odpori znanstvenemu, kritičnemu mišljenju; RADOVAN VUKADINOVIC: Jugoslavija in Mediteran; *Prispevki:* DANE PETKOVSKI: Kultura in splošni ljudski odpor; ŽIVKO MARKOVIĆ: Različna praksa v delitvi osebnih dohodkov; JANKO MAKSIMOVIĆ: Izbraževanje ob delu in za delo; *Pogledi:* VELJKO RADOVIĆ: Dejstva stvarnosti in njihov filmski izraz; *Prikazi knjig in revij.*

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Bogdan Osolinik: Cilji in pota uresničevanja nove mednarodne komunikacijske ureditve

Janez Pečar: Sredstva javnega obveščanja in družbena samozaščita

Marija Vilfan: Človekove pravice

Stane Možina, Jože Florjančič, Tomaž Banovec: Planiranje razvoja kadrov v združenem delu

Miran Komac: Nosilci procesa socialne revolucije v deželah tretjega sveta

Umberto Ceroni: O strategiji KP Italije